

ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΙΟΣΗΣ

Η ΜΕΓΑΛΗ ΛΗΣΤΕΙΑ ΚΑΙ Ο ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΛΑΩΝ

Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ, Η ΑΠΟΙΚΙΟΚΡΑΤΙΑ
ΚΑΙ ΤΑ ΔΑΝΕΙΑ ΩΣ ΜΕΣΟ ΑΠΟΣΠΑΣΗΣ ΠΛΟΥΤΟΥ

Documento

*Η μεγάλη ληστεία και
ο έλεγχος των λαών*

**Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ, Η ΑΠΟΙΚΙΟΚΡΑΤΙΑ
ΚΑΙ ΤΑ ΔΑΝΕΙΑ ΩΣ ΜΕΣΟ ΑΠΟΣΠΑΣΗΣ ΠΛΟΥΤΟΥ**

*Στη μνήμη του φίλου μου
Κωνσταντίνου Ιωαννάτου*

Εκδότρια εταιρεία
Documento Media

Copyright
© **Documento Media**

ISBN
978-618-5457-31-0

Διόρθωση - επιμέλεια
Γεωργία Καρύδη, Γιάννης Κουλουφάκος, Φιλίππα Σταυροπούλου

Σχεδιασμός εξωφύλλου - σελιδοποίηση
Documento Atelie

*Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του
ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΜΕΡΟΣ Α΄: Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΑΠΟΙΚΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

1. Για την έννοια της αποικιοκρατίας
2. Η εξέλιξη της αποικιοκρατίας
3. Οι Μαρξ και Ενγκελς για την αποικιοκρατία
4. Ιμπεριαλισμός και αποικιοκρατία
5. Η αποαποικιοποίηση
6. Ναζισμός και αποικιοκρατία
7. Τα ιδεολογήματα της αποικιοκρατίας
8. Τα εγκλήματα της αποικιοκρατίας
9. Η νεοαποικιοκρατία
10. Επιστροφή σε μια μορφή κλασικής αποικιοκρατίας;

ΜΕΡΟΣ Β΄: ΤΑ ΔΑΝΕΙΑ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΝΕΟΑΠΟΙΚΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΞΑΡΤΗΣΗΣ

1. Τα δάνεια γενικώς
2. Οι δημοσιολόγοι για τα δάνεια
3. Οι παγκόσμιοι ιμπεριαλιστικοί οργανισμοί και τα δάνεια
4. Οι επιπτώσεις

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Προλογικό σημείωμα

Στις 2-3 Οκτωβρίου του 2025 πραγματοποιήθηκε στο Καράκας, την πρωτεύουσα της Βενεζουέλας, ένα διεθνές φόρουμ με θέμα «Αποικιοκρατία, νεοαποικιοκρατία και οι συνέπειές τους». Η διεθνής αυτή συνδιάσκεψη συγκλήθηκε υπό την ομπρέλα του Ινστιτούτου Σιμόν Μπολίβαρ και είχα την τιμή να συμμετάσχω ως εκπρόσωπος από την Ελλάδα και να καταθέσω την άποψή μου. Στο πλαίσιο της θεματικής που είχε δοθεί από πριν επέλεξα να θίξω το θέμα της ιστορικής εξέλιξης της αποικιοκρατίας και να αναφερθώ ειδικά στο ζήτημα των δανείων στη σύγχρονη εποχή. Με βάση αυτή την παρέμβασή μου γράφτηκε και το ανά χειράς κείμενο, το οποίο προφανώς είναι πολύ πιο αναλυτικό και εκτεταμένο σε σχέση με το αρχικό. Στόχος δεν είναι απλώς και μόνο η ιστορική αποτίμηση του φαινομένου της αποικιοκρατίας αλλά μια, όσο το δυνατόν, ολιστική και διαλεκτική προσέγγιση του φαινομένου. Με άλλα λόγια, επιχειρείται η ανάδειξη των πολιτικών, ιδεολογικών, οικονομικών και κοινωνικών πλευρών της αποικιοκρατίας.

Στο πρώτο μέρος του κειμένου κατατίθεται μια εννοιολογική προσέγγιση της έννοιας «αποικιοκρατία» και μια στοιχειώδη περιοδολόγηση της αποικιοκρατίας καθώς και επιμέρους πλευρές του φαινομένου, όπως οι φρικαλεότητες των αποικιοκρατών, τα ιδεολογήματα που χρησιμοποιήθηκαν κ.ά. Στόχος δεν είναι η καταγραφή –έστω και σε συντομευμένη μορφή της ιστορίας της αποικιοκρατίας– διότι κάτι τέτοιο, πρώτον, θα απαιτούσε μια τεράστια έκταση κειμένου, δεύτερον, υπάρχουν ήδη στη βιβλιογραφία τέτοιου είδους εγχειρίσματα και τρίτον, ο υπογράφων το συγκεκριμένο κείμενο δεν φέρει την ιδιότητα του ιστορικού.

Ιδιαίτερη έκταση στο κείμενο καταλαμβάνει το κεφάλαιο για την ιμπεριαλιστική – αποικιοκρατική πολιτική του ναζισμού. Αυτό δεν έγινε τυχαία ούτε απλώς και μόνο για λόγους πληρότητας του κειμένου. Αποτέλεσε συνειδητή επιλογή με δεδομένη την ενδυνάμωση των ακροδεξιών/νεοναζιστικών/νεοφασιστικών ρευμάτων σε όλο τον κόσμο. Στη συνέχεια υποστηρίζεται ότι υπάρχουν εντονότατα σημάδια, τα οποία μας δίνουν το δικαίωμα να προβληματιστούμε για το αν επιστρέφουμε σε κλασικές μορφές αποικιοκρατίας.

Στο δεύτερο μέρος καταγράφεται ως σημαντική παράμετρος των σύγχρονων μορφών νεοαποικιοκρατίας η χορήγηση δανείων σε χώρες που δεν ανήκουν στον ιμπεριαλιστικό πυρήνα. Στη μεταπολεμική Ευρώπη τα δάνεια επιλέχτηκαν από τις ιμπεριαλιστικές χώρες ως μια σημαντική πολιτική συνέχισης και έντασης της οικονομικής και πολιτικής εξάρτησης χωρών με καθυστέρηση στην καπιταλιστική ανάπτυξη.

Το δοκίμιο που ακολουθεί δεν φιλοδοξεί να αποτελέσει μια πλήρη πραγμάτευση του φαινομένου της αποικιοκρατίας και των σύγχρονων μορφών του. Επιδιώκει να θέσει τη σχετική προβληματική και να αναδείξει, όσο αυτό είναι εφικτό, τα αίτια του υπό εξέταση θέματος. Επιπλέον, αφορά άμεσα και την Ελλάδα, αφού από τις απαρχές δημιουργίας του ελληνικού κράτους τα φαινόμενα αποικιοκρατίας ήταν παρόντα ως αποτέλεσμα της οικονομικής και πολιτικής εξάρ-

τησης του ελληνικού καπιταλισμού. Σε οικονομικό επίπεδο η εξάρτηση αποτυπώθηκε ευθύς αμέσως μετά την Επανάσταση του 1821 με τα περιβόητα δάνεια της ανεξαρτησίας και φτάνει μέχρι σήμερα με τη διείσδυση του ΔΝΤ και μάλιστα με όρους Λατινικής Αμερικής. Σε πολιτικό επίπεδο με τον άμεσο ή έμμεσο επηρεασμό της εκάστοτε ελληνικής κυβέρνησης από έξωθεν παράγοντες και για την εξυπηρέτηση των ιμπεριαλιστικών αναγκών Ευρώπης και ΗΠΑ. Αφορά, ακόμη, και τις παγκόσμιες εξελίξεις που σημαδεύονται από το νέο δόγμα της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής που εκφράζει την πιο επιθετική πλευρά του αμερικανικού ιμπεριαλισμού και προσεγγίζει επικίνδυνα το ναζιστικό δόγμα του ζωτικού χώρου.

* * *

Όπως και στα προηγούμενα βιβλία μου έτσι και σε αυτό, συζήτησα και αντάλλαξα απόψεις με φίλους και συντρόφους των οποίων τις πολύτιμες συμβουλές πάντα εμπιστεύομαι. Ευχαριστώ αλφαβητικά τους Αθανασόπουλο Φίλιππο, Βλάχο Χριστόφορο, Ζούπη Βούλα, Καραμπάτσο Θανάση, Ησυχό Κώστα, Μαυρή Γιάννη, Στραβελάκη Νίκο, Χριστιανίδη Κώστα και Χονδροκούκη Μιχάλη, που με παρατηρήσεις και προτάσεις συνέβαλαν στον εμπλουτισμό των σκέψεων που αποτυπώθηκαν σε τούτο το βιβλίο. Επιπλέον, ευχαριστώ την εφημερίδα Documento για την επιμέλεια και την ηλεκτρονική έκδοση του βιβλίου. Είναι αυτονόητο ότι οι όποιες ελλείψεις και τα όποια λάθη βαραίνουν αποκλειστικά τον συγγραφέα.

ΜΕΡΟΣ

Η ΕΞΕΛΙΞΗ
ΤΗΣ
ΑΠΟΙΚΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

*Όταν ήρθαν οι ιεραπόστολοι, οι Αφρικανοί
είχαν τη γη και οι ιεραπόστολοι τη Βίβλο.
Μας έμαθαν να προσευχόμαστε με τα μάτια κλειστά.
Όταν τα ανοίξαμε, είχαν τη γη
κι εμείς κρατούσαμε τη Βίβλο.*

Αποδίδεται στον Γιόμο Κενιάτα

Κεφάλαιο

1

Για την έννοια της αποικιοκρατίας

Εχουμε την αποικιοκρατία στο μυαλό μας ως μια γενική έννοια στυγνής εκμετάλλευσης χωρών της Ασίας, της Αφρικής και της Νότιας Αμερικής από τους δυτικούς. Αλλά μια τέτοια διαπίστωση από μόνη της δεν μπορεί να περιγράψει το φαινόμενο της αποικιοκρατίας έστω σε ένα επίπεδο υψηλής αφαιρεσης ούτε πολύ περισσότερο να αναδείξει σημαντικές πλευρές του. Θα επιχειρήσουμε, λοιπόν, να δούμε ορισμένες εννοιολογικές προσεγγίσεις.

Οι Osterhammel & Jansen γράφουν: «Τι είναι, όμως, η “αποικιοκρατία”; Πώς μπορούμε να προσδιορίσουμε την έννοια βασιζόμενοι σε εκείνη της αποικίας, μα λαμβάνοντας υπόψη και επιπλέον πτυχές; Πώς μπορεί κανείς να συμπεριλάβει ιδεολογικές και διανοητικές οπτικές γωνίες, δίχως να περιορίσει την αποικιοκρατία μονοδιάστατα σε μια επεκτατική διάθεση με κίνητρο τον ρατσισμό; Ήδη, πριν από μισό αιώνα, ο περιώνυμος ιστορικός της Αφρικής Φίλιπ Ντ. Κέρτιν έκανε λόγο για την αποικιοκρατία ως την “επικυριαρχία από έναν λαό άλλου πολιτισμού”».¹

Αποδεχόμενοι οι συγγραφείς την προσέγγιση του Κέρτιν προσθέτουν τρεις επιπλέον παραμέτρους: Πρώτον, η αποικιοκρατούμενη κοινωνία, υπό την απειλή και διά της επιβολής της βίας, στερείται την ανεξάρτητη εξέλιξή της και κατευθύνεται από ξένα κέντρα, ενώ οι ανάγκες και τα συμφέροντά της –ιδίως τα οικονομικά– προσδιορίζονται από τους αποικιοκράτες. Δεύτερον, σημειώνεται η απροθυμία των αυτόκλητων νέων κυρίων να προσεγγίσουν πολιτισμικά τις υποταγμένες κοινωνίες. Τρίτον, η αποικιοκρατία καθοδηγείται από «ιδεολογικά προγράμματα» που στόχο έχουν να εξωραΐσουν την εκμετάλλευση και να παρουσιάσουν το καθεστώς της αποικιοκρατίας ως τη διεκπεραίωση μιας οικουμενικής αποστολής.²

Το στοιχείο που απουσιάζει ή είναι πολύ αδύναμο στην παραπάνω

¹ Jürgen Osterhammel & Jan C. Jansen, *Αποικιοκρατία: ιστορία, μορφές, συνέπειες*, σελ. 27, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2025

² Βλέπε αναλυτικότερα ό.π., σελ. 28-29

προσέγγιση είναι το βασικό στοιχείο της αποικιοκρατίας, το οποίο δεν είναι άλλο από τα οικονομικά κίνητρα των αποικιοκρατών. Στον μεν ορισμό του Κέρτιν η απουσία είναι ολοφάνερη και μάλιστα ο ορισμός του είναι αποπροσανατολιστικός, αφού η αποικιοκρατία μοιάζει να είναι αποτέλεσμα των προθέσεων απλώς και μόνο επικυριαρχίας ενός λαού απέναντι σε έναν άλλο και όχι ένα ταξικό σχέδιο με κίνητρο το κέρδος. Στις δε συμπληρώσεις των δύο συγγραφέων, η παρουσία του οικονομικού στοιχείου είναι ισχυρή και χάνεται μέσα σε γενικόλογες διαπιστώσεις και δεν αξιολογείται ως βασικό.

Στη συνέχεια οι συγγραφείς αποφασίζουν να δώσουν έναν ακριβέστερο ορισμό με βάση τον οποίο: «Αποικιοκρατία είναι μια σχέση κυριαρχίας μεταξύ κοινωνικών σχηματισμών που βασίζεται στην άσκηση ή στη μόνιμη απειλή άσκησης βίας. Οι θεμελιώδεις αποφάσεις σχετικά με τον τρόπο ζωής των αποικιοποιημένων λαμβάνονται και όντως επιβάλλονται από μια πολιτισμικώς αλλότρια και διακατεχόμενη από μηδαμινή διάθεση προσαρμογής μειοψηφία αποικιοκρατών, με πρώτιστο μέλημα την ικανοποίηση ξένων συμφερόντων. Έτσι, κατά τους νεότερους χρόνους συνδέονται μεταξύ τους δόγματα αυθαίρετης ανάληψης της εξουσίας, βασισμένα στην ιδεολογία της ιδιαίτερης αποστολής, τα οποία θεμελιώνονται στην πεποίθηση των αποικιακών εξουσιαστών περί πνευματικής, πολλές φορές και βιολογικής, ανωτερότητάς τους. Επειδή η νομιμοποίηση της αποικιοκρατίας στηρίζεται σε αδύναμα θεμέλια, η ιστορία της συνοδεύεται από μια αντίπαλη ιστορία, εκείνη του αντίλογου και της αντίστασης».³

Αν εξαιρέσουμε την αναφορά περί «εξυπηρέτησης ξένων συμφερόντων», η αναφορά στα οικονομικά κίνητρα στο υπόλοιπο τμήμα του ορισμού είναι εξαφανισμένη. Επομένως, η αδυναμία διαλεκτικής σύνδεσης βάσης - εποικοδομήματος είναι και πάλι παρούσα.

³ Ο.π., σελ. 30

Ο Aimé Césaire⁴ στο μνημειώδες έργο του «Λόγος περί αποικιοκρατίας» ορίζει την αποικιοκρατία ως το «προγεφύρωμα για έναν πολιτισμό της βαρβαρότητας από την οποία, οποιαδήποτε στιγμή, μπορεί να προκύψει η ολοκληρωτική άρνηση της ίδιας της έννοιας του πολιτισμού».⁵ Και σε άλλο σημείο συμπληρώνει: «Μεταξύ του αποικιοκράτη και του αποικιοκρατούμενου δεν χωράνε παρά η χαμαλοδουλειά, ο εκφοβισμός, η καταπίεση, η αστυνόμευση, η φορολογία, η κλοπή, ο βιασμός, οι υποχρεωτικές καλλιέργειες, η περιφρόνηση, η καχυποψία, η αλαζονεία, η αυταρέσκεια, η χυδαιότητα, οι ανεγκέφαλες ελίτ, οι ταπεινωμένες μάζες.

»Καμία ανθρώπινη επαφή, απλώς σχέσεις κυριαρχίας και υποταγής που μετατρέπουν τον αποικιοκράτη σε ανδρείκελο, σε χωροφύλακα, σε αφεντικό, σε μαστιγοφόρο και τον αυτόχθονα σε εργαλείο παραγωγής.

»Σειρά μου τώρα να σχηματίσω μια εξίσωση: αποικισμός = «πραγματοποίηση»».⁶

Ο Σεζέρ χρησιμοποιεί τον μαρξιστικό όρο «πραγματοποίηση»⁷ για να προσδώσει περιεχόμενο στην έννοια της αποικιοκρατίας. Ποια ήταν ακριβώς η στόχευσή του; Η πραγματοποίηση αποκρύπτει την ιστορικότητα των κοινωνικών σχέσεων, κάνει τον καπιταλισμό (εν προκειμένω τον αποικιοκρατικό καπιταλισμό) να φαντάζει φυσικός και αιώνιος. Δυσκολεύει την αποκωδικοποίηση των εκμεταλλευτικών μηχανισμών, αφού πρόκειται για μια διαδικασία βάσει της οποίας οι κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων εμφανίζονται ως σχέσεις ανάμεσα σε πράγματα και αποκτούν μια ανεξάρτητη ύπαρξη. Επομένως, η έννοια της πραγματοποίησης χρησιμοποιείται για

⁴ Γάλλος ποιητής, συγγραφέας και πολιτικός από τη Μαρτινίκα. Επινόησε τη λέξη *négritude* (νεγροσύνη) στα γαλλικά και υπήρξε «ένας εκ των ιδρυτών του κινήματος *Négritude* στη γαλλόφωνη λογοτεχνία». Ήταν μέλος του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος, από το οποίο αποχώρησε

⁵ Aimé Césaire, *Λόγος περί αποικιοκρατίας*, σελ. 134-135, εκδ. San Casciano, 2025

⁶ Ο.π., σελ. 139

⁷ Δεν πρόκειται για μαρξικό αλλά για μαρξιστικό όρο. Χρησιμοποιήθηκε από θεωρητικούς όπως ο Λούκατς

τί μέσω όλων των αποικιοκρατικών αφηγημάτων αποκρύπτεται ο πραγματικός ρόλος και σκοπός της αποικιοκρατίας.

Η ενδιαφέρουσα, ωστόσο, προσέγγιση του Σεζέρ, χωρίς να αρνείται το οικονομικό υπόβαθρο της αποικιοκρατίας, δίνει το βάρος στο ζήτημα της πολιτισμικής καταπίεσης.

Σε μια άλλη προσέγγιση «αποικίες στον καπιταλισμό είναι χώρες και εδάφη που βρίσκονται υπό την εξουσία ξένου κράτους (που ονομάζεται μητρόπολη), έχουν στερηθεί την πολιτική και **οικονομική** ανεξαρτησία τους και διοικούνται με βάση ειδικό καθεστώς. Οι χώρες-μητροπόλεις επιβάλλουν την κυριαρχία τους σε «ξένες» χώρες, εφαρμόζοντας αποικιακή πολιτική. Η πολιτική αυτή είναι πολιτική υποδούλωσης και εκμετάλλευσης –στηριζόμενη στον στρατιωτικό, πολιτικό και **οικονομικό** εξαναγκασμό λαών, χωρών και περιοχών, των οποίων οι πληθυσμοί είναι κυρίως διαφορετικής εθνότητας και έχουν **χαμηλότερο οικονομικό επίπεδο- και ασκείται (αυτή η πολιτική) από τις εκμεταλλεύτριες τάξεις των μητροπόλεων**».⁸ [οι υπογραμμίσεις δικές μας].

Ειδικότερα, το αποικιακό σύστημα του ιμπεριαλισμού χαρακτηρίζεται ως «παγκόσμιο σύστημα εθνικής και αποικιακής καταπίεσης των τεράστιων μαζών του πληθυσμού της γης από τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις και συστατικό στοιχείο σε όλες τις σχέσεις του μονοπωλιακού καπιταλισμού».⁹

Από την παράθεση των παραπάνω ορισμών κατανοούμε ότι υπάρχει μια θεμελιώδης διαφορά ανάμεσά τους, αφού στην τελευταία προσέγγιση δίνεται βάρος στο οικονομικό στοιχείο που επί της ουσίας θεωρείται κυρίαρχο στο αποικιοκρατικό σύστημα.

Αν θέλουμε να κατανοήσουμε τη διείσδυση των ισχυρών κρατών στις αποικίες με όρους πολιτικής οικονομίας, απαιτείται να δούμε την άποψη του Μαρξ πάνω στο ζήτημα. Εγγραφε: «[...] όσον αφορά

τα κεφάλαια, που έχουν επενδυθεί σε αποικίες κ.λπ., μπορούν να αποφέρουν υψηλότερα ποσοστά κέρδους, γιατί εκεί, λόγω του χαμηλότερου επιπέδου ανάπτυξης, το ποσοστό του κέρδους στέκει γενικά πιο ψηλά, όπως επίσης στέκει πιο ψηλά και ο βαθμός εκμετάλλευσης εργασίας, όταν χρησιμοποιούν δούλους, κούλι (σ.σ.: εργάτες από την Κίνα και την Ινδία) κ.λπ.».¹⁰

Εντέλει, η αποικιοκρατία σε γενικές γραμμές διεπόταν από τα εξής χαρακτηριστικά:

α) τη συστηματική εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών της αποικιοκρατούμενης χώρας, κάτι που αποτελεί τη βασική αίτια ύπαρξης του φαινομένου·

β) τον στενό έλεγχο της πολιτικής εξουσίας·

γ) την εκμετάλλευση φτηνού εργατικού δυναμικού·

δ) τον οικονομικό προσανατολισμό της αποικίας με βάση τα θέλω των αποικιοκρατών·

ε) την εγκατάσταση πολιτών των αποικιοκρατικών χωρών στις αποικίες·

στ) την άσκηση συστηματικής βίας επί του πληθυσμού συχνά χωρίς φραγμό·

ζ) τη χρήση ρατσιστικών ιδεολογικών σχημάτων που επιχειρούσαν να δικαιολογήσουν τη βία και την εκμετάλλευση και

η) τη βίαιη επιβολή πολιτισμικών προτύπων.

Η οικονομία βρίσκεται πίσω και από τα ιδεολογήματα, την επιβολή πολιτισμικών προτύπων, τη βία, τον έλεγχο της εξουσίας, αφού η καταλήστευση των πόρων της χώρας-αποικίας αποτελούσε ένα μέσο πρωταρχικής συσσώρευσης κεφαλαίου,¹¹ σε μια πρώτη φάση και υπερπλουτισμού στη συνέχεια, ενώ ο ντόπιος πληθυσμός απο-

⁸ Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 3, λήμμα «Αποικίες και αποικιακή πολιτική», σελ. 310, εκδ. Ακάδημος, 1979

⁹ Ο.π., σελ. 307

¹⁰ Καρλ Μαρξ, **Το Κεφάλαιο**, τόμ.3, σελ. 300, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1978

¹¹ Πρωταρχική συσσώρευση ήταν η διαδικασία κατά την οποία με βίαιο τρόπο συσσωρευόταν κεφάλαιο είτε μέσω των αναγκαστικών περιφράξεων στις αγροτικές περιοχές είτε στις αποικίες με τη λεηλασία του πλούτου και τον θεσμό της δουλείας. Για την έννοια της πρωταρχικής συσσώρευσης βλέπε αναλυτικότερα Καρλ Μαρξ, **Το Κεφάλαιο**, τόμ. 1, σελ. 738-788, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1987

τελούσε φτηνό ή δωρεάν εργατικό δυναμικό. Επομένως, οι οκτώ παράμετροι που παρατέθηκαν παραπάνω θα μπορούσαν να αποτελέσουν τα στοιχεία ενός ορισμού της αποικιοκρατίας.

Κάποιες φορές η διατύπωση μιας άποψης με ωμότητα είναι πολύ πιο χρήσιμη από τους ακαδημαϊκούς ορισμούς. Ο γνωστός αποικιοκράτης Σέσιλ Ρόουντς,¹² σε μια χυδαία διαπίστωσή του το 1895, επί της ουσίας δίνει μια ακριβή ερμηνεία της αποικιοκρατίας: «Χθες βρισκόμουν στο Ιστ Εντ (σ.σ.: εργατική συνοικία του Λονδίνου) και παρακολούθησα μια συγκέντρωση ανέργων. Άκουσα τα όσα έλεγαν οι ομιλητές, αλλά το γενικό συμπέρασμα των λόγων τους ήταν η κραυγή του πλήθους: “Ψωμί! Ψωμί!”. Γυρίζοντας στο σπίτι μου ξανασκέφτηκα τα όσα είδα και άκουσα και πείστηκα για άλλη μια φορά σχετικά με τη μεγάλη σημασία του ιμπεριαλισμού. Μου έχει γίνει μόνιμη ιδέα, γιατί κατά τη γνώμη μου αποτελεί και τη μόνη λύση του κοινωνικού προβλήματος: **για να σώσουμε τα τέσσερα εκατομμύρια του Ενωμένου Βασιλείου από τον κίνδυνο ενός δολοφονικού εμφύλιου πολέμου, εμείς οι αποικιοκράτες οφείλουμε να κατακτήσουμε καινούριες επικράτειες, ώστε να εγκαταστήσουμε εκεί το πλεόνασμα του πληθυσμού μας, προσφέροντας ταυτόχρονα νέες αγορές στα προϊόντα των εργοστασίων και των ορυχείων μας. Το είπα και θα το ξαναπώ: το ζήτημα της ύπαρξης της Αυτοκρατορίας είναι ζήτημα πωλήσεων. Αν θέλετε να αποφύγετε τον εμφύλιο πόλεμο οφείλετε να γίνετε ιμπεριαλιστές**».¹³

¹² Ο Σέσιλ Ρόουντς υπήρξε τυχοδιώκτης και παράγοντας του αποικιακού επεκτατισμού της Αγγλίας στα τέλη του 19ου αιώνα. Ανέλαβε στη Ν. Αφρική τη μονοπωλιακή εκμετάλλευση της εξόρυξης διαμαντιών. Το 1890 ο Ρόουντς έγινε πρωθυπουργός στην αποικία Καπ. Η περιοχή στην οποία δρούσε η εταιρεία του Ρόουντς πήρε το όνομα Ροδεσία, προκειμένου να τιμηθεί ο εμπνευστής και οργανωτής της κατάκτησής της (τα στοιχεία από Ακαδημία Επιστημών ΕΣΣΔ, *Παγκόσμια Ιστορία*, τόμ. Ζ1, σε διάφορα σημεία, εκδ. Μέλισσα, 1960)

¹³ Αναφέρεται στο Michel Beaud, *Η ιστορία του καπιταλισμού*, σ. 231, εκδ. Μαλλιάρης Παιδεία, 1987

Κεφάλαιο

2

Η εξέλιξη της αποικιοκρατίας

Για μια αναλυτική ιστορική καταγραφή που αφορά την εξέλιξη της αποικιοκρατίας βλέπε αναλυτικότερα Νίκος Ψυρούκης, *Ιστορία της αποικιοκρατίας*, τόμοι Α΄-ΣΤ΄, εκδ. Επικαιρότητα, 1985

Η αποικιοκρατία γνώρισε διάφορες φάσεις. Μια πρώιμη μορφή της συναντάται την περίοδο της φεουδαρχίας και χαρακτηρίζεται από επιδρομές όπως, για παράδειγμα, αυτές των Βίκινγκ και των σταυροφόρων που λεηλατούσαν και εποίκιζαν τις χώρες στις οποίες έκαναν επιδρομές. Διαρκεί από τον 8ο ως τον 15ο αιώνα. Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε αυτή την περίοδο ως πρώιμη μορφή αποικισμού (προαποικιακή μορφή επέκτασης).

Στη συνέχεια και κατά τη διάρκεια του 15ου-16ου αιώνα η αποικιακή πολιτική αποκτά άλλα χαρακτηριστικά: στόχος είναι η απόκτηση των πολύτιμων μετάλλων, των πρώτων υλών και των μπαχαρικών, με σκοπό των πλουτισμό των μοναρχιών και των εμπόρων.

Κατά την περίοδο του 17ου-19ου αιώνα η αποικιοκρατία συνυπάρχει με τη στερέωση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής, τη νίκη του καπιταλισμού επί της φεουδαρχίας και την περίοδο του ελεύθερου ανταγωνισμού, του πρώτου, δηλαδή, σταδίου του καπιταλισμού. Σκοπός είναι πλέον η δημιουργία αγορών προς απορρόφηση των βιομηχανικών προϊόντων, η εξασφάλιση των πρώτων υλών και οι επενδύσεις των κεφαλαίων. Δημιουργούνται μεγάλες εμπορικές εταιρείες όπως η Εταιρεία Ανατολικών Ινδιών και το εμπόριο διεθνοποιείται.

Στις δύο αυτές φάσεις της αποικιοκρατίας συντελείται η πρωταρχική συσσώρευση σε μια μακρά περίοδο (16ος-18ος αιώνας) καθώς εφαρμόζεται και μια μορφή οικονομικής διαχείρισης, ο μερκαντιλισμός (16ος-18ος αιώνας).

Οι πρώτες αποικιακές αυτοκρατορίες, η ισπανική και η πορτογαλική, σχηματίστηκαν κατόπιν των μεγάλων γεωγραφικών ανακαλύψεων. Οι Ισπανοί μετά την ανακάλυψη της Αμερικής, το 1492, υποδούλωσαν την Κεντρική και μέρος της Νότιας Αμερικής, ενώ οι Πορτογάλοι κατόπιν της ανακάλυψης του θαλάσσιου δρόμου για τις Ινδίες, το 1498, δημιούργησαν σημεία στήριξης στις δυτικές και ανατολικές ακτές της Αφρικής, εδραιώθηκαν στη δυτική ακτή της Ινδίας, κατέκτησαν τη νοτιοανατολική Ασία, τις Μολούκες Νήσους

και στο νότιο ημισφαίριο τη Βραζιλία. Στα τέλη του 16ου-17ου αιώνα η Ολλανδία ήταν αυτή που αναδείχτηκε ως μεγάλη αποικιακή δύναμη, φτάνοντας στην κορύφωση της ισχύος της στα μέσα του 17ου αιώνα, κατακτώντας τις περισσότερες πορτογαλικές αποικίες στην ανατολή. Λόγω των πολέμων μεταξύ Αγγλίας και Ολλανδίας τον 17ο αιώνα, η Ολλανδία απώλεσε την αποικιακή ηγεμονία της, αφού εξουδετερώθηκε από τους Αγγλους. Στα τέλη του 17ου - αρχές του 18ου αιώνα η Γαλλία παίρνει τη σκυτάλη. Ισχυρή, αν και ιδι-

όμορφη αποικιοκρατική δύναμη, υπήρξε και η τσαρική Ρωσία, ενώ οι ΗΠΑ, βασιζόμενες στο δόγμα Μονρόε, διείσδυσαν αποικιακά στη Λατινική Αμερική και την πέμπτη και έκτη δεκαετία του 19ου αιώνα επέβαλαν ανισότιμες συμφωνίες στην Κίνα και την Ιαπωνία.

Η εξέλιξη των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής συμπλέκεται με τη φεουδαρχία (πράγμα που αντιλαμβάνονται οι κλασικοί του μαρξισμού) και ωθεί στην εξέλιξη του καπιταλισμού. Αναφέρουν χαρακτηριστικά στο «Κομμουνιστικό Μανιφέστο»: «Η ανακάλυψη της Αμερικής και ο γύρος της Αφρικής δημιούργησαν για την αστική τάξη που ανέβαινε νέο πεδίο δράσης. Οι αγορές των Ανατολικών Ινδιών και της Κίνας, ο αποικισμός της Αμερικής, το εμπόριο με τις αποικίες, το πλήθος των μέσων της ανταλλαγής και των εμπορευμάτων γενικά δώσανε στο εμπόριο, στη ναυτιλία και τη βιομηχανία μιαν ώθηση άγνωστη ως τα τότε και έτσι επιταχύνανε σημαντικά την ανάπτυξη του επαναστατικού στοιχείου μέσα στη φεουδαρχική κοινωνία που άρχισε να διαλύεται».¹

Ο 20^{ος} αιώνας σήμανε το τέλος της κλασικής αποικιοκρατίας - προς τα μέσα του αιώνα - και την είσοδο σε μια νέα φάση, τη νεοαποικιοκρατία όπως ονομάστηκε. Ωστόσο, τίποτα δεν μένει σταθερό, όπως είναι γνωστό από την κλασική ρήση του Ηράκλειτου. Φαίνεται πως στην τρέχουσα φάση υπάρχουν εξελίξεις που μας δίνουν το δικαίωμα τουλάχιστον να αναρωτηθούμε αν, από το καθεστώς της νεοαποικιοκρατίας, τείνουμε να επιστρέψουμε στις κλασικές μορφές αποικιοκρατίας. Πάνω σε όλα αυτά θα κατατεθούν στο κείμενο που ακολουθεί οι σχετικοί προβληματισμοί.

Η παραπάνω περιοδολόγηση που περιγράψαμε είναι σε αδρές γραμμές. Κάποιες χρονικές φάσεις φέρουν τα χαρακτηριστικά της προηγούμενης και της επόμενης περιόδου, όπως επίσης οι χαρακτηρισμοί για την κάθε περίοδο είναι συμβατικοί.

¹ Μαρξ - Ενγκελς, Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο, μτφ. Γιάννη Κορδάτου, σελ. 54, εκδ. Αλφειός, χ.χ.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΟΔΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΗΣ ΑΠΟΙΚΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΧΡΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ
8ος - 15ος αι.	Επιδρομές και εποικισμοί	Πρώιμη αποικιοκρατία (προαποικιακή μορφή επέκτασης)
15ος - 16ος αι.	Απόκτηση πολύτιμων μετάλλων, πρώτων υλών, μπαχαρικών. Στόχος ο πλουτισμός των μοναρχιών και των εμπόρων	Φεουδαρχική αποικιοκρατία
17ος - 19ος αι.	Δημιουργία αγορών προς απορρόφηση βιομηχανικών προϊόντων, εξασφάλιση πρώτων υλών και επενδύσεις κεφαλαίων. Τοποθετούνται κυβερνήσεις - μαριονέτες	Καπιταλιστική αποικιοκρατία του ελεύθερου ανταγωνισμού
20ός - μέσα 20ού αι.	Τα μονοπώλια αποκτούν τον κυρίαρχο ρόλο στην οικονομική εκμετάλλευση των αποικιών	Ιμπεριαλιστική αποικιοκρατία
Μέσα 20ού - 2000	Η αποικιοκρατία αντικαθίσταται από τη νεοαποικιοκρατία, αφού οι πρώην αποικίες αποκτούν τυπικά την ανεξαρτησία τους	Νεοαποικιοκρατία σε συνθήκες μονοπωλιακού καπιταλισμού
2000 - ...	Βάθυνση της εξάρτησης μέσω των δανείων με επιβολή αντιλαϊκών προγραμμάτων. Προσπάθεια επιβολής κυβερνήσεων - μαριονετών και ιμπεριαλιστικές επεμβάσεις.	Τάση για επιστροφή στην ιμπεριαλιστική αποικιοκρατία

* * *

Η αποικιοκρατία είχε προφανώς διαφορετικής φύσης αποτελέσματα στις αποικιοκρατικές και τις αποικιοκρατούμενες χώρες.

Στις μεν πρώτες μπορεί κάποιος να διακρίνει δύο μεγάλες κατηγορίες. Από τη μια η Ισπανία και η Πορτογαλία επιχείρησαν να εφαρ-

μόσουν στα κατακτημένα εδάφη τη φεουδαρχική οργάνωση των χωρών τους. Τα τεράστια κέρδη που προέρχονταν από την εκμετάλλευση των αποικιών τα εισέπρατταν οι μονάρχες, οι αυλικοί και η εκκλησία. Αυτό όμως είχε ως αποτέλεσμα την ενδυνάμωση του φεουδαρχικού καθεστώτος και άρα την αποδυνάμωση των κινήτρων ανάπτυξης της βιομηχανίας και της γεωργίας. Από την άλλη, η αποικιακή πολιτική που προερχόταν από την αστική τάξη της Μεγάλης Βρετανίας και της Ολλανδίας έπαιξε τον ρόλο του επιταχυντή στην ανάπτυξη των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής στις μητροπόλεις, ενίσχυσε την άνοδο του εμπορίου και της βιομηχανίας και εντέλει έδωσε επιπλέον ισχύ στις αστικές τάξεις.

Στην περίπτωση των αποικιών δημιουργείται ένα αντιφατικό φαινόμενο, αφού από τη μια πλευρά εισάγονται οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής σε καθυστερημένες οικονομικά χώρες, ενώ από την άλλη διαλύεται η εγχώρια παραγωγή. Το αντιφατικό αυτό φαινόμενο διαφαίνεται και στη σκέψη των Μαρξ - Ενγκελς όταν προσεγγίζουν το φαινόμενο της αποικιοκρατίας.

Κεφάλαιο

3

Οι Μαρξ και Ενγκελς για την αποικιοκρατία

Το συγκεκριμένο κεφάλαιο είναι τροποποιημένο για τις ανάγκες του κειμένου από το Βασίλης Λιόσης, Ιμπεριαλισμός και εξάρτηση. Η προσέγγιση του Λένιν, η περίπτωση της Ελλάδας και κριτική του σχήματος της αλληλεξάρτησης, Γ' έκδοση, σελ. 383-390, εκδ. ΚΨΜ, 2013

Ο Μαρξ στον πρώτο τόμο του «Κεφαλαίου» -δημοσιεύτηκε πρώτη φορά το 1867- αφιερώνει ένα κεφάλαιο του έργου του σχετικά με τη σύγχρονη θεωρία της αποικιοποίησης. Σε αυτό διαπιστώνει ότι στα δυτικά της Ευρώπης η διαδικασία της πρωταρχικής συσσώρευσης έχει λίγο πολύ ολοκληρωθεί αλλά τα πράγματα έχουν αλλιώς στις αποικίες. Το πρόβλημα με τις αποικίες είναι ότι υπάρχει άφθονη διαθέσιμη γη, κάτι που προσελκύει μικρούς παραγωγούς. Οι παραγωγοί αυτοί έχουν τη δυνατότητα να μετατρέπουν την ατομική ιδιοκτησία σε ατομικό μέσο παραγωγής και μάλιστα χωρίς να εμποδίζονται οι κατοπινοί άποικοι να κάνουν το ίδιο. Πρόκειται για «[...] το μυστικό τόσο της άνθησης των αποικιών όσο και του καρκινώματός τους - της αντίστασής τους ενάντια στην εγκατάσταση του κεφαλαίου». Επομένως, το ζήτημα που προέκυπτε ήταν με ποιο τρόπο θα καπιταλιστικοποιηθούν οι νέες αυτές κοινωνίες, ερώτημα που έθετε και απαντούσε ο Wakefield, ένας Άγγλος που βοήθησε στην αποικιοποίηση της Νέας Ζηλανδίας και συγγραφέας των βιβλίων «Αγγλία και Αμερική» (1834) και «Μια άποψη της τέχνης του αποικισμού» (1849). Ο Μαρξ αποτιμά τη συμβολή του συγκεκριμένου ως εξής: «Αποτελεί μεγάλη προσφορά του E. G. Wakefield όχι το ότι είπε κάτι νέο για τις αποικίες, αλλά το ότι ανακάλυψε στις αποικίες την αλήθεια για τις κεφαλαιοκρατικές σχέσεις της μητρόπολης. Όπως το προστατευτικό σύστημα στις απαρχές του επιδίωκε τη δημιουργία κεφαλαιοκρατών στη μητρόπολη, έτσι και η θεωρία αποικιοποίησης του Wakefield, την οποία για κάποιο διάστημα η Αγγλία αποπειράθηκε να εφαρμόσει διά νόμου, επιδιώκει τη δημιουργία μισθωτών εργατών στις αποικίες. Αυτό το ονομάζει systematic colonization (συστηματική αποικιοποίηση)».¹

Την αντίφαση αυτή που περιέγραψε ο Μαρξ η μητρόπολη επιχείρησε να τη λύσει διά νόμου, ανεβάζοντας την τιμή της γης και

¹ Καρλ Μαρξ, Το Κεφάλαιο, τόμ. πρώτος, σελ. 718, εκδ. ΚΨΜ, 2016

κάνοντας την αγορά της απαγορευτικής ή δύσκολη για τους επίδοξους μικρούς παραγωγούς. Το όπλο των εργατών που προέκυπτε από την προσφορά άφθονης γης και την έλλειψη εργατικού δυναμικού, κάτι που συνεπαγόταν υψηλούς μισθούς, επιχειρήθηκε να καταστεί ανενεργό. Ωστόσο, αυτό που έχει μεγαλύτερο ενδιαφέρον στη σκέψη του Μαρξ είναι το πώς αντιμετώπισε την εισαγωγή των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής μέσω της αποικιοποίησης της Ινδίας και της Ιρλανδίας.

* * *

Ξεκινώντας από την Ινδία, πρέπει να διευκρινίσουμε ότι ο Μαρξ μετασχημάτισε τη γνώμη του για το ζήτημα της καπιταλιστικής ανάπτυξης στις αποικίες. Στην πρώτη περίοδο, συγκεκριμένα τις δεκαετίες του 1840 και του 1850, οι Μαρξ και Ενγκελς εκτιμούσαν ότι το ελεύθερο εμπόριο και η ανάπτυξη της παγκόσμιας αγοράς θα οδηγήσουν στην επικράτηση του καπιταλισμού σε όλον τον κόσμο.² Εβλεπαν ότι η οικονομική διείσδυση των Βρετανών είχε διττό αποτέλεσμα για την Ινδία: από τη μια λειτουργούσε ως προωθητική δύναμη που επαναστατικοποιούσε τις παραγωγικές δυνάμεις και από την άλλη τα αίτια των κατακτητών απέναντι στους κατακτημένους έφερναν δεινά στον ινδικό λαό.

Να πώς ο Μαρξ έβλεπε την προωθητική δύναμη του βρετανικού καπιταλισμού στην Ινδία: «Η εγγλέζικη παρέμβαση έβαλε το κλωστήριο στο Λανκασάιρ και τον αργαλειό στη Βεγγάλη ή σάρωνε τον Ινδό κλωστούφαντουργό, διαλύοντας αυτές τις μικρές μισοβάρβαρες-μισοπολιτισμένες κοινότητες, ανατινάζοντας την οικονομική τους βάση και παράγοντας έτσι τη μεγαλύτερη και για να πούμε την αλήθεια, τη μοναδική κοινωνική επανάσταση που συντελέστηκε ποτέ στη Ασία».³

² Σουνίτι Κούμαρ Γκος (υπήρξε εκδότης του κεντρικού οργάνου του Κομμουνιστικού Κόμματος Ινδιών (Μαρξιστικό-Λενινιστικό), «Ο Μαρξ για την Ινδία», «Μηνιαία Επιθεώρηση», Μάιος 1985, σελ. 20

³ Καρλ Μαρξ στο: Karl Marx - Friedrich Engels, *Η αποικιοκρατία στην Ασία, Ινδία/Περσία/Αφγανιστάν, 1853. Η βρετανική κυριαρχία στην Ινδία*, σελ. 36-37, εκδ. Αγρα

Ο Μαρξ διαπιστώνει επίσης ότι «[...] αυτές οι ειδυλλιακές χωριάτικες κοινότητες (σ.σ.: εννοεί στην Ινδία), όσο ακίνδυνες κι αν φαίνονταν, υπήρξαν πάντοτε το στέρεο θεμέλιο του ανατολικού δεσποτισμού, περιόριζαν το ανθρώπινο πνεύμα μέσα στη στενότερη δυνατή περίμετρο, μετατρέποντάς το σε ένα χωρίς αντιστάσεις εργαλείο της πρόληψης, υποδουλώνοντάς το σε παραδοσιακούς κανόνες, στερώντας του κάθε μεγαλείο και ιστορική ενεργητικότητα, δεν πρέπει να ξεχνούμε το βάρβαρο εγωισμό που, προσηλωμένος σε κάποιο άθλιο κομματάκι γης, παρέμενε ατάραχος θεατής μπροστά στην ερείπωση ολόκληρων αυτοκρατοριών, μπροστά στην εκτέλεση ανειπίπτων βιαιοπραγιών, τη σφαγή του πληθυσμού των μεγάλων πόλεων, ενδιαφερόμενος αποκλειστικά για τα δεινά της Φύσης και μένοντας ο ίδιος αβοήθητη λεία οποιουδήποτε επιδρομέα τον έβαζε στόχο. Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι αυτή η ανάξια, τελματωμένη και φυτοζωούσα ζωή, αυτό το παθητικό είδος ύπαρξης προκαλούσε από την άλλη μεριά, σαν αντίβαρο, άγριες, άσκοπες, αχαλίνωτες δυνάμεις καταστροφής και μετέτρεπε τον ίδιο τον φόνο σε θρησκευτική τελετουργία στο Ινδονιστάν. Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι αυτές οι μικρές κοινότητες ήταν μολυσμένες με διακρίσεις κάστας και με δουλεία, ότι καθυπέτασαν τον άνθρωπο στις εξωτερικές περιστάσεις αντί να τον υψώνουν σε κυρίαρχο των περιστάσεων, ότι μεταμόρφωναν μια αυτοαναπτυσσόμενη κοινωνική κατάσταση σε μια αιώνια φυσική μοίρα, φέρνοντας έτσι μια αποκτηνωτική λατρεία της Φύσης, που έδειχνε τον ξεπεσμό της με το να κάνει τον άνθρωπο, τον άρχοντα της Φύσης, να πέφτει στα γόνατα και να λατρεύει τον Κάνουμαν, τον πύθηκο και τη Σαμπάλα, την αγελάδα.

»[...] όποια κι αν είναι τα εγκλήματα της Αγγλίας, αυτή ήταν το ασυνείδητο όργανο της Ιστορίας για να επέλθει η εν λόγω επανάσταση».⁴

⁴ Ο.π., σελ. 37-38

Σε άλλο κείμενό του ο Μαρξ συμπεραίνει πως η πολιτική ενοποίηση της Ινδίας που επιβλήθηκε «από το βρετανικό σπαθί, θα δυνάμωσει τώρα και θα διατηρηθεί χάρη στον ηλεκτρικό τηλεγράφο».⁵ Προσθέτει δε ότι η βρετανική εισβολή παίζει έναν προοδευτικό ρόλο, αφού α) ο ντόπιος στρατός κάτω από την εκπαίδευση των Βρετανών εκπαιδευτών θα είναι όρος για την ινδική αυτοχειραφέτηση και η Ινδία θα πάψει να είναι η λεία του κάθε εισβολέα, β) ο ελεύθερος Τύπος που για πρώτη φορά εισήχθη στην Ινδία θα είναι και αυτός παράγοντας ανοικοδόμησης, γ) εκτός του τηλεγράφου που αναφέρθηκε λίγο παραπάνω, άλλους παράγοντες προόδου για την ινδική κοινωνία θα αποτελέσουν ο σιδηρόδρομος και η ατμομηχανή.⁶

Ωστόσο, ο Μαρξ δεν έμεινε σε αυτήν τη διαπίστωση. Υπογράμμισε τη διττή λειτουργία του βρετανικού καπιταλισμού όσο αυτός διείσδυε στην Ινδία, όπως προαναφέραμε. Η δεύτερη, η καταστροφική λειτουργία του βρετανικού καπιταλισμού, δηλαδή η βίαιη πλευρά του, τονίστηκε εξίσου με την προωθητική. Ας δούμε μερικές χαρακτηριστικές τοποθετήσεις όπου αναδεικνύονται οι δυο πλευρές του φαινομένου: «Η Αγγλία έχει να εκπληρώσει μια διπλή αποστολή στην Ινδία: η μια είναι καταστροφική, η άλλη αναγεννητική - να εκμηδενίσει την παλιά ασιατική κοινωνία και να θέσει τις υλικές βάσεις της δυτικής κοινωνίας στην Ασία.

»[...] Οι Βρετανοί ήταν οι πρώτοι κατακτητές που ήταν ανώτεροι και συνεπώς άτρωτοι στον ινδικό πολιτισμό (σ.σ.: σε σχέση με τους προηγούμενους κατακτητές της Ινδίας). Τον κατέστρεψαν συντρίβοντας τις ντόπιες κοινότητες, ξεριζώνοντας την ντόπια βιομηχανία και ισοπεδώνοντας ό,τι ήταν μεγάλο και υψηλό στην ντόπια κοινωνία. Οι ιστορικές σελίδες της κυριαρχίας τους στην Ινδία δεν αναφέρουν σχεδόν τίποτε άλλο έξω από αυτή την κατα-

⁵ Ο.π., σελ. 53

⁶ Βλέπε αναλυτικότερα στο: Karl Marx - Friedrich Engels, *Η αποικιοκρατία στην Ασία, Ινδία/Περσία/Αφγανιστάν, 1853*, σελ. 36, 53, 57, εκδ. Αγρα

στροφή. Το έργο της αναγέννησης δύσκολα φαίνεται κάτω από το σωρό των ερειπίων. Παρ' όλα αυτά έχει ξεκινήσει».⁷

Ακόμη πιο καθαρά φαίνεται αυτός ο διττός ρόλος σε άλλο κείμενό του όπου αναφέρεται ότι: «Η μοντέρνα βιομηχανία που προκύπτει από το σιδηροδρομικό σύστημα θα διαλύσει τον πατροπαράδοτο καταμερισμό της εργασίας πάνω στον οποίο στηρίζονται οι ινδικές κάστες, αυτά τα αποφασιστικής σημασίας εμπόδια στην πρόοδο της Ινδίας και την ινδική ισχύ.

»Ολα όσα θα υποχρεωθεί να κάνει η αγγλική μπουρζουαζία δεν θα χειραφετήσουν ούτε θα βελτιώσουν υλικά την κοινωνική κατάσταση της μάζας του λαού, που δεν εξαρτάται μόνο από την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων αλλά και από την ιδιοποίησή τους από τον ίδιο τον λαό. Εκείνο, όμως, που οπωσδήποτε θα κάνει είναι να θέσει τις τυπικές προϋποθέσεις και για τα δύο. Μήπως η μπουρζουαζία, έτσι κι αλλιώς, έκανε ποτέ κάτι περισσότερο; Εφερε ποτέ την πρόοδο χωρίς να σύρει άτομα και λαούς μέσα στο αίμα και στη βρομιά, μέσα στην αθλιότητα και στον εξευτελισμό;».⁸

Τελικά ο Μαρξ δεν υπογραμμίζει μόνο την προωθητική δύναμη της βρετανικής διείσδυσης στην Ινδία ούτε μόνο τη διττή φύση. Καταλήγει σε συμπεράσματα που έχουν να κάνουν με την ανάπτυξη της ινδικής οικονομίας αλλά και σε πολιτικά συμπεράσματα για τον ίδιο τον ινδικό λαό. Ετσι, με αφορμή την εισαγωγή ινδικού βαμβακιού στην Αγγλία στα τέλη του 17ου αιώνα και στη μεγαλύτερη διάρκεια του 18ου αιώνα, διαπιστώνει πως θίχτηκε μέρος των Βρετανών βιομηχάνων. Ομως, το αγγλικό κράτος παρενέβη υπέρ της προστασίας του ντόπιου κεφαλαίου και με νομοθετική πράξη «απαγορεύτηκε να φοριούνται κατεργασμένα μεταξωτά και υφάσματα με στάμπες ή βαμμένα από την Ινδία, την Περσία και την Κίνα και

⁷ Καρλ Μαρξ στο Karl Marx - Friedrich Engels, *Η αποικιοκρατία στην Ασία, Ινδία/Περσία/Αφγανιστάν, 1853*. Οι συνέπειες της βρετανικής κυριαρχίας στην Ινδία, σελ. 52-53, εκδ. Αγρα

⁸ Ο.π., σελ. 59

ένα πρόστιμο 200 λιρών στερλινών θα επιβαλλόταν σε κάθε πρόσωπο που τα είχε ή τα πουλούσε».⁹

Ο Μαρξ δεν μένει μόνο στο συγκεκριμένο παράδειγμα με το βαμβάκι αλλά περιγράφει και το γενικότερο πλιάτσικο του βρετανικού καπιταλισμού: «Στη διάρκεια ολόκληρου του 18ου αιώνα οι θησαυροί που μεταφέρθηκαν από την Ινδία στην Αγγλία κερδήθηκαν πολύ λιγότερο από το συγκριτικά ασήμαντο εμπόριο όσο από την άμεση εκμετάλλευση αυτής της χώρας και από τις κολοσσιαίες περιουσίες που αποσπάστηκαν από εκεί και μεταβιβάστηκαν στη Αγγλία».¹⁰

Ομως δεν ήταν μόνο το πλιάτσικο, αλλά και το γεγονός ότι «μετά το άνοιγμα του εμπορίου το 1813 οι εμπορικές ανταλλαγές με την Ινδία υπερτριπλασιάστηκαν σε συντομότερο χρονικό διάστημα. Αλλά αυτό δεν ήταν όλο. Ολόκληρος ο χαρακτήρας του εμπορίου έχει αλλάξει. Μέχρι το 1813 η Ινδία ήταν κυρίως εξαγωγική χώρα, ενώ τώρα έγινε εισαγωγική. Και μάλιστα με τόσο ταχύτατη πρόοδο ώστε ήδη το 1823 η συναλλαγματική ισοτιμία, που γενικά ήταν γύρω στα δύο σελίνια και έξι πένες στη ρουπία, έπεσε στα δύο ανά ρουπία. Η Ινδία, που ήταν από αμνημονεύτων χρόνων το μεγάλο εργοστάσιο βαμβακοβιομηχανίας στον κόσμο, πλημμύρισε τώρα από εγγλέζικες κλωστές και βαμβακερά. **Ενώ τα δικά τους προϊόντα είχαν αποκλειστεί από την Αγγλία ή γίνονταν δεκτά με τους σκληρότερους όρους, τα βρετανικά βιομηχανικά προϊόντα κατέκλυσαν τη χώρα, με μικρό ή κατ' όνομα φόρο, καταστρέφοντας τα ντόπια εργοστάσια βαμβακερών που ήταν κάποτε τόσο φημισμένα**».¹¹ [η υπογράμμιση δική μας].

Το πολιτικό συμπέρασμα που εξάγει ο Μαρξ κατόπιν όλων αυτών των διαπιστώσεων είναι πως «οι Ινδοί δεν θα δρέψουν τους καρπούς των νέων στοιχείων της κοινωνίας που έσπειρε ανάμεσά τους η βρετανική μπουρζουαζία, παρά μόνον όταν, στην ίδια τη Βρετα-

⁹ Ο.π., σελ. 20

¹⁰ Ο.π., σελ. 19-20

¹¹ Ο.π., σελ. 22-23

νία, οι τάξεις που κυβερνούν τώρα ανατραπούν και τη θέση τους την πάρει το βιομηχανικό προλεταριάτο ή όταν οι Ινδοί γίνουν αρκετά ισχυροί για να αποτινάξουν τον αγγλικό ζυγό».¹²

Ηδη, σε αυτήν την πρώτη περίοδο των κειμένων, βλέπουμε ότι αρχίζει σταδιακά το βάρος να μετατοπίζεται από τη διαπίστωση της αναγεννητικής φύσης της διείσδυσης του βρετανικού κεφαλαίου στην Ινδία στην καταστροφική φύση της διείσδυσης αυτής στην κοινωνία και την οικονομία της Ινδίας.

Αν στην πρώτη αυτή περίοδο ο Μαρξ αναδεικνύει και τις δύο πλευρές της βρετανικής αποικιοκρατίας (όλα τα κείμενα που παραθέσαμε είναι του 1853), σε μια δεύτερη περίοδο -περίπου δέκα χρόνια αργότερα- επικεντρώνει στην καταστροφική φύση της βρετανικής αποικιοκρατίας, η οποία φαίνεται να έχει, πλέον, απόλυτο χαρακτήρα. Ο Μαρξ επισημαίνει πως η διείσδυση του ξένου κεφαλαίου προκαλεί αυτό που σήμερα θα αποκαλούσαμε αποβιομηχάνιση ή/και μονοκαλλιέργεια: «[...] οι Ανατολικές Ινδίες υποχρεώθηκαν να παράγουν μπαμπάκι, μαλλί, καννάβι, ιούτα, λουλάκι κ.λπ. για τη Μεγάλη Βρετανία. Η διαρκής “μετατροπή” των εργατών σε “υπεράριθμους εργάτες” στις χώρες της μεγάλης βιομηχανίας προωθεί εξαιρετικά τη μετανάστευση και τον αποικισμό ξένων χωρών που μετατρέπονται σε τόπους παραγωγής πρώτων υλών για τη μητρόπολη, όπως έγινε λ.χ. η Αυστραλία ο τόπος παραγωγής μαλλιού. **Διαιμορφώνεται ένας καινούργιος διεθνής καταμερισμός της εργασίας, που αντιστοιχεί στις κύριες έδρες της μηχανικής παραγωγής και μετατρέπει ένα μέρος της υδρογείου σε πεδίο αγροτικής κυρίως παραγωγής, που είναι πεδίο κυρίως βιομηχανικής παραγωγής**».¹³ [η υπογράμμιση δική μας].

Ενώ, όπως είδαμε, θεωρούσε πως η εισαγωγή του σιδηροδρόμου αποτελούσε μια πρόοδο για την Ινδία, το 1879 διατυπώνει την

¹² Ο.π., σελ. 59

¹³ Καρλ Μαρξ, Το Κεφάλαιο, τόμ.1, σελ. 469, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1978

άποψη του συμπληρωμένη: «Γενικά βέβαια οι σιδηρόδρομοι έδωσαν μια τεράστια ώθηση στην ανάπτυξη του εξωτερικού εμπορίου, αλλά το εμπόριο σε χώρες που εξαγουν κυρίως **ακατέργαστα προϊόντα** αύξησε τη μιζέρια των μαζών».¹⁴ [η υπογράμμιση δική μας]. Στο ίδιο κείμενο με το παραπάνω επισημαίνει: «Αυτά που οι Άγγλοι παίρνουν κάθε χρόνο από αυτούς (τους Ινδούς) υπό τη μορφή ενοικίου, μερισμάτων για τους σιδηρόδρομους που είναι άχρηστοι στους Ινδούς, συντάξεις για στρατιωτικούς και δημόσιους υπαλλήλους, για το Αφγανιστάν και άλλους πολέμους κ.λπ. κ.λπ. – αυτά που παίρνουν απ' αυτούς χωρίς **κανένα αντίκρισμα και εντελώς χωριστά**, αυτά που κάθε χρόνο οικειοποιούνται από μόνοι τους **μέσα στην Ινδία –μιλάμε μόνο για την αξία των εμπορευμάτων** που οι Ινδοί κάθε χρόνο **στέλνουν δωρεάν** στην Αγγλία–**ανέρχονται σε ποσό μεγαλύτερο απ' το σύνολο του εισοδήματος των 60 εκατομμυρίων αγροτών και βιομηχανικών εργατών της Ινδίας. Αυτό είναι μια διαδικασία αφαίμαξης με το παραπάνω**».¹⁵ [η υπογράμμιση δική μας].

Δύο χρόνια αργότερα γίνεται ακόμη πιο κατηγορηματικός: «Αν πάρουμε την περίπτωση των Ανατολικών Ινδιών, για παράδειγμα, κανένας εκτός από τον Σιρ. Χ. Μάιν και άλλους αυτής της κατηγορίας δεν μπορεί ν' αγνοήσει ότι η εξάλειψη της κοινής ιδιοκτησίας της γης ήταν μόνο μια πράξη αγγλικού βανδαλισμού που έσπρωξε τους ιθαγενείς **όχι προς τα μπρος αλλά προς τα πίσω**».¹⁶ [η υπογράμμιση δική μας].

* * *

Περνώντας στην Ιρλανδία, ο Ενγκελς, στις 23 Μαΐου 1856, με αφορμή

¹⁴ Ο Μαρξ στο Ν. F. Danielson, 10 Απριλίου 1870, από το Μαρξ - Ενγκελς **Selected correspondence**, Moscow 1965, σ. 318. Αναφέρεται στον Σουνίτ Κούμαρ Γκος [υπήρξε εκδότης του κεντρικού οργάνου του Κομμουνιστικού Κόμματος Ινδιών (Μαρξιστικό-Λενινιστικό)], «Ο Μαρξ για την Ινδία», «Μηνιαία Επιθεώρηση», Μάιος 1985, σελ. 28

¹⁵ Ο.π., σελ. 28

¹⁶ Μαρξ "Briefan V. I. Sassulitsch, Dritter Entwurf" (Γράμματα στη Βέρα Ζασούλιτς, τρίτο σχέδιο) στα **Απαντα Μαρξ - Ενγκελς**, τόμ. 19, σελ. 402. Αναφέρεται στο Mori Kenzo, «Μαρξ και υπανάπτυξη», «Μηνιαία Επιθεώρηση», τ. 10, σελ. 19, 1981

μια περιοδεία του στην Ιρλανδία, στέλνει ένα γράμμα στον Μαρξ. Σε αυτό χαρακτηρίζει την Ιρλανδία ως την πρώτη αγγλική αποικία και περιγράφει τα κατασταλτικά μέτρα που έχει λάβει το αγγλικό κράτος εντός της Ιρλανδίας. Ταυτόχρονα πουθενά δεν φαίνεται να διαπιστώνει, τουλάχιστον σε αυτό το γράμμα, ότι ο αγγλικός καπιταλισμός δρα προωθητικά για τον αντίστοιχο ιρλανδικό: «Αυτή η χώρα ερημώθηκε ολοκληρωτικά απ' τους κατακτητικούς πολέμους των Άγγλων, από τα 1100 ως τα 1850 (γιατί στο βάθος οι πόλεμοι ήταν αιώνιοι και παρατάθηκαν όλο αυτό τον χρόνο). Και τα περισσότερα απ' τα ερείπια είναι το αποτέλεσμα αυτών των πολέμων. Αυτές είναι οι αιτίες που αποτύπωσαν στον λαό τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του και ανάμεσα στ' άλλα τον ιρλανδικό εθνικό φανατισμό αυτών των παλικαριών, που δεν νιώθουν να βρίσκονται σπίτι τους στην ίδια τους τη χώρα. Ireland for the Saxon (Η Ιρλανδία στους Σάξονες). Είναι αυτό που βρίσκεται στο στάδιο της πραγματοποίησής του. Ο Ιρλανδός ξέρει ότι δεν μπορεί ν' αντιμετωπίσει τον συναγωνισμό του Άγγλου που έρχεται με ανώτερα μέσα απ' όλες τις απόψεις. Η μετανάστευση θα συνεχιστεί ώσπου να χαθεί ο κελτικός χαρακτήρας του πληθυσμού που σήμερα κυριαρχεί και που ακόμη είναι σχεδόν αποκλειστικός. **Πόσες φορές οι Ιρλανδοί δεν προσπάθησαν να κάνουν κάτι και κάθε φορά συντρίφτηκαν στο πολιτικό και βιομηχανικό επίπεδο. Τεχνικά υποβιβάστηκαν, με μια συνεχή καταπίεση, στην κατάσταση ενός έθνους που ολόκληρο αποτελείται από έναν λαό επαιτών και που τώρα ο έκδηλος προορισμός του είναι να προμηθεύει στην Αγγλία, την Αμερική, την Αυστραλία κ.λπ. πόρνες, μεροκαματιάρηδες, μαστροπούς, λωποδύτες, κατεργάρηδες, ζητιάνους και άλλο παρόμοιο συρφετό.** Οι γαιοκτήμονες που παντού αλλού έχουν αστικοποιηθεί, συνεχίζουν εδώ να τρέφονται με την τελειότερη παπάρα».¹⁷ [η υπογράμμιση δική μας].

¹⁷ Ο Ενγκελς στον Μαρξ, 23/5/1856, στο: Fr. Engels - K. Marx, **Αλληλογραφία, 1844-1860**, Μέρος Α', σελ. 153-155, εκδ. Μπάυρον

Ο Μαρξ, με τη σειρά του, διαπιστώνει το 1867 ότι «Κάθε φορά που η Ιρλανδία ήταν έτοιμη να αναπτυχθεί βιομηχανικά, συντρίβονταν και την εξανάγκαζαν να ξαναγυρίσει στη μορφή μιας καθαρά αγροτικής χώρας».¹⁸

Τρία χρόνια αργότερα ο Ενγκελς διατυπώνει τον ισχυρισμό για οπισθοδρόμηση της Ιρλανδίας, οφειλόμενη στην αγγλική εισβολή, με έμφαση: «Όσο περισσότερο μελετώ το θέμα τόσο πιο καθαρό γίνεται για μένα ότι η Ιρλανδία έχει καθυστερήσει στην ανάπτυξη της από την αγγλική εισβολή και έχει ριχτεί αιώνες πίσω».¹⁹

Ο Μαρξ στο «**Κεφάλαιο**» επισημαίνει ότι η Ιρλανδία είναι προορισμένη «να είναι προβατοβοσκή και λιβάδι για την Αγγλία».²⁰ Εξηγεί, παράλληλα, ότι η πείνα και η κατάσταση που δημιουργήθηκε στην Ιρλανδία έγινε αντικείμενο εκμετάλλευσης από τους ξεχωριστούς γαιοκτήμονες και **την αγγλική νομοθεσία**. Αυτοί επέβαλαν με τη βία αλλαγές στη γεωργία, ώστε να αραιώσουν τον ιρλανδικό πληθυσμό.²¹

Ο Λένιν ασχολήθηκε αρκετές φορές με την Ιρλανδία κάνοντας πολλές αναφορές στον Μαρξ και τον Ενγκελς. Στο άρθρο του «Για το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των εθνών», απαντώντας στη Λούξεμπουργκ, δείχνει τη διαδρομή της σκέψης του Μαρξ για τον τύπο της επανάστασης που πρέπει να γίνει στην Ιρλανδία και παραθέτει ένα απόσπασμα του Μαρξ γραμμένο το 1867: «Προσπάθησα με κάθε τρόπο να προκαλέσω αυτή την εκδήλωση των Αγγλων εργατών υπέρ του φετινισμού (σ.σ.: κίνημα για τον αποχωρισμό της Ιρλανδίας από την Αγγλία που δημιουργήθηκε το 1857). Αλλοτε θεωρούσα αδύνατο τον αποχωρισμό της Ιρλανδίας από την Αγγλία.

¹⁸ Αναφέρεται στο Mori Kenzo, «Μαρξ και υπανάπτυξη», «Μηνιαία Επιθεώρηση», τ. 10, σελ. 18, 1981

¹⁹ Ενγκελς στον Μαρξ, 19/1/1870, στο Marx & Engels: **Για την αποικιοκρατία**, σελ. 331, Moscow, Progress Publishers. Αναφέρεται στον Σουνίτι Κούμαρ Γκος, «Ο Μαρξ για την Ινδία», «Μηνιαία Επιθεώρηση», Μάιος 1985, σελ. 33

²⁰ Καρλ Μαρξ, **Το Κεφάλαιο**, τόμ. 1, σελ. 736, εκδ. Σύγχρονη Εποχή

²¹ Ο.π., σελ. 736

Τώρα τον θεωρώ αναπόφευκτο, μόνο που ύστερα από τον αποχωρισμό μπορεί να έχουμε ομοσπονδία».²² Και συνεχίζει σε άλλο γράμμα του την ίδια χρονιά: «Ποια συμβουλή πρέπει να δώσουμε στους Αγγλους εργάτες; Κατά τη γνώμη μου, πρέπει να κάνουν άρθρο του προγράμματός τους το Repeal (την κατάργηση) της ένωσης» (της Ιρλανδίας με την Αγγλία, δηλαδή τον αποχωρισμό της Ιρλανδίας από την Αγγλία) – «με δυο λόγια τη διεκδίκηση του 1783, μόνο εκδημοκρατισμένη και προσαρμοσμένη στις σύγχρονες συνθήκες. Αυτή είναι η μόνη που μπορεί να γίνει δεκτή στο πρόγραμμα του αγγλικού κόμματος. Η πείρα πρέπει να δείξει αργότερα αν θα μπορεί να συνεχιστεί η απλή ιδιαίτερη ένωση ανάμεσα στις δυο χώρες...

...Αυτό που χρειάζονται οι Ιρλανδοί είναι:

Αυτοδιοίκηση και ανεξαρτησία από την Αγγλία.

Αγροτική επανάσταση...».²³

* * *

Οι κλασικοί του μαρξισμού, με όλες τις παραπάνω διαπιστώσεις τους, έδωσαν ένα γενικό πλαίσιο σκέψης και προβληματισμού για τη σχέση μητρόπολης – περιφέρειας.

Οι διαπιστώσεις του Μαρξ που αφορούσαν τις επιπτώσεις της αποικιοκρατίας στις αποικίες επιβεβαιώθηκαν στην εποχή του και από μη μαρξιστές αλλά και από σύγχρονους μελετητές. Για παράδειγμα, ο Νόαμ Τσόμσκι γράφει: «Βάσει του διαρκούς διακανονισμού της Βρετανίας, του 1793, στην Ινδία η γη ιδιωτικοποιήθηκε, αποδίδοντας έτσι πλούτο στους ντόπιους πελάτες και φόρους στους Βρετανούς κυρίαρχους, ενώ “από ό,τι με θλίψη γνωρίζουμε, ο διακανονισμός, που είχε διαμορφωθεί με μεγάλη φροντίδα και σκέψη, υπέβαλλε σχεδόν το σύνολο των κατώτερων τάξεων στην πιο οδυνηρή καταπίεση”, έβγαζε ως συμπέρασμα μια βρετανική εξεταστική επιτροπή που συνεστήθη το 1832, σχολιάζοντας μια ακό-

²² Αναφέρεται στο Β.Ι. Λένιν, **Απαντα, Για το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των εθνών**, τόμ. 25, σελ. 303, εκδ. Σύγχρονη Εποχή

²³ Ο.π.

μα όψη του πειράματος. Τρία χρόνια αργότερα ο διευθυντής της εταιρείας ανέφερε ότι “η εξαθλίωση δύσκολα θα βρει παράλληλό της στην ιστορία του εμπορίου. Τα κόκαλα των βαμβακοπαραγωγών έχουν κάνει άσπρες τις πεδιάδες της Ινδίας».²⁴

Ομοίως, σε άλλο σημείο: «Ενώ λεηλατούνταν η Βεγγάλη, η υφαντουργική βιομηχανία της Βρετανίας προστατευόταν από τον ινδικό ανταγωνισμό· μια σπουδαία υπόθεση, διότι οι Ινδοί παραγωγοί, σε σύγκριση με τους Βρετανούς παραγωγούς, πλεονεκτούσαν στα σταμπωτά βαμβακερά υφάσματα που προορίζονταν για τη διευρυνόμενη αγορά της Αγγλίας. Μια βρετανική βασιλική επιτροπή επί της βιομηχανίας του 1916-1918 υπενθύμιζε ότι η ινδική βιομηχανική ανάπτυξη “δεν ήταν κατώτερη από εκείνη των πιο προηγμένων εθνών της Ευρώπης”, όταν έφτασαν “οι έμποροι τυχοδιώκτες από τη δύση”. ακόμη, ίσως, “οι βιομηχανίες της Ινδίας να ήταν πολύ πιο προηγμένες από εκείνες της δύσης μέχρι τον ερχομό της βιομηχανικής επανάστασης”, παρατηρεί ο Frederick Clairmonte, αναφερόμενος σε βρετανικές μελέτες. Οι κοινοβουλευτικοί νόμοι του 1700 και του 1720 απαγόρευαν την εισαγωγή σταμπωτών υφασμάτων από την Ινδία, την Περσία και την Κίνα· όλα τα εμπορεύματα που πιάνονταν κατά παράβαση αυτού του νομοθετήματος έπρεπε να κατασχεθούν, να πουληθούν σε δημοπρασία και να επανεξαχθούν [...].

»Τέτοια μέτρα ήταν αναπόφευκτα, γράφει ο Horace Wilson στο έργο του «Η ιστορία της βρετανικής Ινδίας» το 1826: “αν δεν είχε γίνει αυτό, τότε τα εργοστάσια του Paisley και του Μάντσεστερ θα είχαν κλείσει από την αρχή και ίσως δεν θα μπορούσαν να είχαν ξεκινήσει πάλι, ακόμη και με την ενέργεια του ατμού. Τα εργοστάσια αυτά δημιουργήθηκαν με το να θυσιαστούν οι Ινδοί παραγωγοί”».²⁵

Οι διαπιστώσεις δεν διαφέρουν και όσον αφορά την Ιρλανδία: «Το ότι μπορεί να υπάρχει κάτι πέρα από σύμπτωση στη σχέση ανάμε-

σα στην ανεξαρτησία και την ανάπτυξη υποδηλώνεται περαιτέρω με μια ματιά στη δυτική Ευρώπη, όπου τα μέρη που αποικίστηκαν ακολούθησαν περίπου τον τριτοκοσμικό δρόμο. Ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα είναι η Ιρλανδία, που κατακτήθηκε βιαίως, μετά όμως εμποδίστηκε να αναπτυχθεί σύμφωνα με τα δόγματα περί “ελεύθερου εμπορίου”, που εφαρμόστηκαν επιλεκτικά για να εξασφαλίσουν την υποταγή του νότου, τα όποια δόγματα σήμερα ονομάζονται “δομική προσαρμογή”, “νεοφιλελευθερισμός” ή “τα ευγενή μας ιδανικά”, τα οποία, βέβαια, δεν ισχύουν για εμάς».²⁶

* * *

Φέρνοντας τη σχετική συζήτηση στο σήμερα, αναπόφευκτα το μυαλό μας πάει στην Κίνα, στην οποία τοποθετήθηκαν κεφάλαια της Δύσης πριν από δεκαετίες σε μεγάλη κλίμακα. Η τοποθέτηση αυτών των κεφαλαίων επέφερε την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της Κίνας, σε αντίθεση με τα ιστορικά παραδείγματα που παραθέσαμε. Οχι μόνο ευνοήθηκε η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων αλλά, κάτω από εκτεταμένο κρατικό έλεγχο, η Κίνα μπόρεσε να αναπτύξει αυτοτελώς, από ένα σημείο κι έπειτα, τις δικές της παραγωγικές δυνάμεις και να αναπτυχθεί με εντυπωσιακό τρόπο τεχνολογικά. Το ερώτημα γύρω από τη φύση της κινεζικής κοινωνίας δεν είναι καθόλου απλό ούτε προφανώς αποτελεί αντικείμενο των προβληματισμών που κατατίθενται στο παρόν κείμενο. Απλώς εδώ επισημαίνεται η διαφορετική πορεία σε σχέση με τις αποικίες του 18ου αιώνα.

²⁴ Νόαμ Τσόμσκι, *Ετος 501*, σελ. 20, εκδ. Τόπος, 1994

²⁵ Ο.π., σελ. 20-21

²⁶ Ο.π., σελ. 9-10

Κεφάλαιο

4

Ιμπεριαλισμός και αποικιοκρατία

Ο καπιταλισμός από τις απαρχές του μέχρι και σήμερα έχει γνωρίσει δύο στάδια. Το πρώτο ήταν αυτό του ελεύθερου ανταγωνισμού και το δεύτερο του μονοπωλιακού καπιταλισμού ή αλλιώς ιμπεριαλισμού. Στο πρώτο στάδιο, ενώ υπάρχουν μονοπώλια, δεν είναι ακόμα κυρίαρχα, οικονομικά και πολιτικά, και τον τόνο δίνουν τα μικρά και μεσαία διάσπαρτα κεφάλαια. Όσο οι νέες τεχνολογίες εκείνης της εποχής εξελίσσονται, άρα η παραγωγικότητα βρίσκεται σε ανοδική πορεία, όσο σημειώνονται κρίσεις που ευνοούν τη συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου, όσο η βιομηχανία ισχυροποιείται έναντι του εμπορίου, διαμορφώνονται οι όροι για το πέρασμα από το ένα στάδιο στο άλλο.

Την ύπαρξη του νέου σταδίου την αντιλαμβάνονται οι δημοσιολόγοι της εποχής κάπου προς τα τέλη του 19ου και αρχές του 20ού αιώνα. Τις σκέψεις τους διατυπώνουν σε σειρά μελετών οι Χίλφερντινγκ, Χόμπσον, Κάουτσκι, Λούξεμπουργκ, Λαφάργκ, Μπουχάριν και ασφαλώς ο Λένιν.

Ο Λένιν προκειμένου να σκιαγραφήσει το νέο στάδιο δίνει ένα πολύ σύντομο ορισμό: «Αν θα χρειαζόταν να δοθεί όσο το δυνατό πιο σύντομος ορισμός του ιμπεριαλισμού, θα έπρεπε να πούμε ότι ο ιμπεριαλισμός είναι το μονοπωλιακό στάδιο του καπιταλισμού».¹

Αφού δίνει, λοιπόν, τον πρώτο συμπυκνωμένο ορισμό, έναν ορισμό σε υψηλό επίπεδο αφαίρεσης, σπεύδει να διευκρινίσει: «Οι πολύ σύντομοι, όμως, ορισμοί, αν και είναι βολικοί, γιατί συνοψίζουν το κυριότερο, είναι ωστόσο ανεπαρκείς, όταν πρόκειται να συναγάγουμε ιδιαίτερα από αυτούς τα πιο ουσιαστικά γνωρίσματα του φαινομένου που έχουμε να καθορίσουμε. Γι' αυτό, χωρίς να ξεχνάμε τη συμβατική και σχετική σημασία όλων των ορισμών γενικά, που δεν μπορούν να αγκαλιάσουν τις ολόπλευρες σχέσεις του φαινομένου στην πλήρη ανάπτυξή του, πρέπει να δώσουμε έναν τέτοιο

¹ Β. Ι. Λένιν, *Ο ιμπεριαλισμός ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, Απαντα, τόμ. 27, σελ. 392, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1986

ορισμό του ιμπεριαλισμού που θα περιέκλειε τα παρακάτω πέντε βασικά του γνωρίσματα: 1) συγκέντρωση της παραγωγής και του κεφαλαίου, που έχει φτάσει σε τέτοια υψηλή βαθμίδα ανάπτυξης, ώστε να δημιουργεί μονοπώλια που παίζουν αποφασιστικό ρόλο στην οικονομική ζωή 2) συγχώνευση του τραπεζικού κεφαλαίου με το βιομηχανικό και δημιουργία μιας χρηματιστικής ολιγαρχίας πάνω στη βάση αυτού του “χρηματιστικού κεφαλαίου” 3) εξαιρετικά σπουδαία σημασία αποκτάει η εξαγωγή του κεφαλαίου σε διάκριση από την εξαγωγή εμπορευμάτων 4) συγκροτούνται οι διεθνείς μονοπωλιακές ενώσεις των καπιταλιστών, οι οποίες μοιράζουν τον κόσμο και 5) έχει τελειώσει το εδαφικό μοίρασμα της γης ανάμεσα στις μεγαλύτερες καπιταλιστικές Δυνάμεις».²

Ετσι, ο Λένιν, αντιλαμβανόμενος τους κινδύνους από έναν ορισμό που διατυπώνεται σε υψηλό επίπεδο αφαίρεσης (αφού με αυτό τον τρόπο υπάρχει ο κίνδυνος απώλειας καθοριστικών παραμέτρων του φαινομένου και τελικά δημιουργείται ο κίνδυνος σοβαρών παρανοήσεων), προχωρά σε έναν διευρυμένο ορισμό της έννοιας του ιμπεριαλισμού με όλα τα βασικά του χαρακτηριστικά.

Ωστόσο, σε αυτό το σημείο απαιτείται μια διευκρίνιση. Το πέμπτο χαρακτηριστικό μπορεί να παρερμηνευτεί και να εκληφθεί ως ένα συμπέρασμα για το τέλος της αποικιοκρατίας. Όμως, αυτό που θέλει να πει ο Λένιν είναι πως οι μεγάλες δυνάμεις έχουν ήδη μοιράσει τον κόσμο και ξεκινάει ο ανταγωνισμός για το ξαναμοίρασμα, συμπέρασμα που προκύπτει από το τέταρτο χαρακτηριστικό.

Το πέραςμα του καπιταλισμού στο ιμπεριαλιστικό του στάδιο σήμανε και τη δημιουργία του ιμπεριαλιστικού αποικιακού συστήματος. Ετσι διαμορφώθηκε ένα σύστημα πολιτικής καθυπόταξης, οικονομικής εκμετάλλευσης και ιδεολογικής καταπίεσης των οικονομικά μη ανεπτυγμένων χωρών της Ασίας, της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής.

² Ο.π., σελ. 392-393

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΑΠΟΙΚΙΟΚΡΑΤΙΚΩΝ ΚΤΗΣΕΩΝ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1876-1914³

ΧΩΡΑ -ΑΠΟΙΚΙΟΚΡΑΤΗΣ	ΕΚΤΑΣΗ ΚΤΗΣΕΩΝ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΚΤΗΣΕΩΝ
Μ. Βρετανία	9.000.000 km ²	146.600.000
Γαλλία	9.700.000 km ²	149.000.000
Γερμανία	2.900.000 km ²	12.300.000
ΗΠΑ	300.000 km ²	9.700.000
Ιαπωνία	300.000 km ²	19.200.000

Βασικό χαρακτηριστικό της αποικιοκρατίας, κατά το στάδιο του ιμπεριαλισμού, είναι η άμεση στρατιωτική και πολιτική κυριαρχία της μητρόπολης πάνω στις αποικιοκρατούμενες χώρες. Παράλληλα με τις αποικίες συνυπήρχαν και οι χώρες-ημιαποικίες. Επρόκειτο για χώρες εξαρτημένες πολιτικά και οικονομικά, αλλά τυπικά ανεξάρτητες. Τέτοιες χώρες πριν από την έναρξη του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου ήταν η Κίνα, το Ιράν, η Τουρκία, το Αφγανιστάν, το Σιάμ καθώς και χώρες της Λατινικής Αμερικής.

Ο Λένιν θεωρεί πως η σύνδεση του ιμπεριαλιστικού καπιταλισμού με τις αποικίες είναι άμεση και ζωτικής σημασίας. Αναφέρει ότι στην εποχή του υπάρχει μια συγκέντρωση αποικιών υπέρ ορισμένων χωρών, κάτι που συνδέεται με την ισχύ του χρηματιστικού κεφαλαίου της κάθε χώρας. Για παράδειγμα, εκτιμά ότι κατά την περίοδο 1876-1914 η Γαλλία απέκτησε σχεδόν τρεις φορές περισσότερες αποικίες σε σχέση με τη Γερμανία και την Ιαπωνία μαζί κι αυτό συναρτάτο με τις διαστάσεις του χρηματιστικού γαλλικού κεφαλαίου, καθώς, εκείνη την περίοδο, η Γαλλία ήταν κάμποσες φορές πλουσιότερη από τη Γερμανία και την Ιαπωνία μαζί. Επισημαίνει πως η αποικιακή πολιτική και ο ιμπεριαλισμός υπήρξαν και

³ Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια, λήμμα «Αποικίες και αποικιακή πολιτική», τόμ.3, σελ. 312, εκδ. Ακάδημος, 1979

πριν από το νεότερο στάδιο του καπιταλισμού και μάλιστα και πριν από τον καπιταλισμό. Αναφέρει ως χαρακτηριστικό παράδειγμα τη Ρώμη, αλλά επισημαίνει ότι η βασική ιδιομορφία του νεότερου καπιταλισμού είναι η κυριαρχία των μονοπωλιακών ενώσεων των πιο μεγάλων επιχειρηματιών. Μάλιστα, συμπεραίνει πως «μόνο η κατοχή αποικιών παρέχει την απόλυτη εγγύηση για την επιτυχία του μονοπωλίου ενάντια σε όλα τα ενδεχόμενα της πάλης με τον ανταγωνιστή, ως το ενδεχόμενο που ο αντίπαλος θα προσπαθούσε να υπερασπίσει τον εαυτό του με έναν νόμο που θα καθιέρωνε το κρατικό μονοπώλιο».⁴

Οι χώρες-αποικίες εξακολουθούσαν να αποτελούν αγορές καταναλώσεως, δηλαδή εξαγωγής προϊόντων από τη μητρόπολη στην περιφέρεια, όμως αυτό που αποκτά ιδιαίτερη σημασία είναι ότι γίνονται τόποι τοποθέτησης κεφαλαίων. Το τελευταίο αυτό στοιχείο επέτρεψε στα μονοπώλια της μητρόπολης να αποκτήσουν τον ολοκληρωτικό έλεγχο της οικονομίας των αποικιών. Ο λόγος είναι προφανής. Το φτηνότερο εργατικό δυναμικό πολλαπλασίαζε τα κέρδη των μονοπωλίων. Τα κέρδη αυτά γίνονταν αυτομάτως ακόμη μεγαλύτερα, από τη στιγμή που υπήρχαν φτηνές πρώτες ύλες και γαίες. Το φτηνό εργατικό δυναμικό γινόταν ακόμη φτηνότερο με την εκμετάλλευση των γυναικών και των παιδιών ως εργατικής δύναμης. Για να το διατυπώσουμε ακριβέστερα και με όρους πολιτικής οικονομίας, αυτό που επιτυγχάνεται με την τοποθέτηση κεφαλαίων στις αποικίες είναι η εξασφάλιση υψηλότερου ποσοστού κέρδους. Το ποσοστό κέρδους ορίζεται ως ένα κλάσμα του οποίου αριθμητής είναι η υπεραξία, δηλαδή η απλήρωτη εργασία του εργάτη, και ο παρονομαστής αποτελείται από το άθροισμα σταθερού και μεταβλητού κεφαλαίου, όπου σταθερό είναι σε αδρές γραμμές τα έξοδα για τα μέσα παραγωγής και μεταβλητό είναι οι μισθοί των

εργατών. Είναι προφανές ότι το κεφάλαιο το ενδιαφέρει η αυξητική τάση αυτού του κλάσματος, η οποία επιτυγχάνεται με τη μεγέθυνση του αριθμητή και τη σμίκρυνση του παρονομαστή. Με άλλα λόγια, ανάμεσα σε άλλα, επιδιώκεται η συμπίεση των εργατικών μισθών. Μάλιστα, ο όγκος της παραγόμενης υπεραξίας αυξάνεται ακόμη περισσότερο όταν υπάρχει άφθονο διαθέσιμο εργατικό δυναμικό, κάτι που στις αποικίες εξασφαλιζόταν.⁵

Υπήρξε, όμως, και μια σοβαρή κοινωνική επίπτωση στις χώρες-μητροπόλεις και αυτή δεν είναι άλλη από τη διαμόρφωση της εργατικής αριστοκρατίας, αφού η συσσώρευση υπερκερδών παρείχε τη δυνατότητα στα μονοπώλια να εξαγοράσουν οικονομικά τμήματα της εργατικής τάξης στη μητρόπολη, εξασφαλίζοντας, με αυτό τον τρόπο, την κοινωνική ειρήνη ή έστω επιχειρώντας σε κάθε περίπτωση την επιβολή της. Ο Ένγκελς, χωρίς να αναφέρει ρητά τον όρο «εργατική αριστοκρατία», τον περιγράφει σε διάφορα σημεία του έργου του. Χαρακτηριστικά γράφει: «[...] όσο υπήρχε το αγγλικό βιομηχανικό μονοπώλιο, η αγγλική εργατική τάξη συμμετείχε ως ένα ορισμένο σημείο στα πλεονεκτήματα αυτού του μονοπωλίου. Αυτά τα πλεονεκτήματα μοιράστηκαν στα μέλη της κατά τρόπο άνισο. Η προνομιούχα μειοψηφία εισέπραξε το μεγαλύτερο μέρος, όμως και η μεγάλη μάζα εισέπραττε το μερτικό της, τουλάχιστον από καιρό σε καιρό και για μια ορισμένη περίοδο».⁶ Μάλιστα, ο Ένγκελς εκτιμά ότι αυτός ήταν ο παράγοντας που στην Αγγλία δεν υπήρξε σοσιαλιστικό κίνημα μετά τον Ουεν.

Σε παρόμοιες διαπιστώσεις κατέληξε, στις 10 Δεκέμβρη του 1869, ο Μαρξ, όταν έγραφε ότι η εισήγησή του στο Συμβούλιο της Διεθνούς για το ιρλανδικό ζήτημα επρόκειτο να διατυπωθεί με τον ακόλουθο τρόπο: «...Εντελώς ανεξάρτητα από κάθε “διεθνιστική”

⁴ Βλέπε αναλυτικότερα Β. Ι. Λένιν, *Ο ιμπεριαλισμός ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού, Απαντα*, τόμ. 27, σελ. 384-386, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1988

⁵ Βλέπε αναλυτικότερα Νίκος Ψυρούκης, *Ο νεοαποικισμός. Ανατομία ενός σύγχρονου κόσμου*, εκδ. Ηρόδοτος, 1991

⁶ Φρίντριχ Ένγκελς, *Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία, Μέρος Β΄*, σελ. 284, εκδ. Μπάυρον, 1975

και “ανθρωπιστική” φρασεολογία για “δικαιοσύνη στην Ιρλανδία” – γιατί αυτό είναι αυτονόητο στο Συμβούλιο της Διεθνούς– **το άμεσο απόλυτο συμφέρον της αγγλικής εργατικής τάξης απαιτεί να κόψει τους σημερινούς δεσμούς της με την Ιρλανδία!** Αυτή είναι η πιο βαθιά πεποίθησή μου και στηρίζεται σε λόγους που εν μέρει δεν μπορώ να τους ανακοινώσω ούτε στους ίδιους τους Άγγλους εργάτες. Πολύ καιρό νόμιζα ότι το ιρλανδικό καθεστώς μπορεί ν’ ανατραπεί με την άνοδο της αγγλικής εργατικής τάξης [...] Μια πιο βαθιά μελέτη του ζητήματος με έπεισε για το αντίθετο. Η αγγλική εργατική τάξη *δεν θα καταφέρει να κάνει τίποτε*, αν δεν απαλλαγεί από την Ιρλανδία... Η αγγλική αντίδραση στην Αγγλία έχει τις ρίζες της στην υποδούλωση της Ιρλανδίας». ⁷ [η υπογράμμιση δική μας].

Από την άλλη, η διείσδυση των μονοπωλίων στις χώρες-αποικίες φρέναρε την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων σε αυτές. Εξάιρεση αποτέλεσε η εξορυκτική βιομηχανία, ενώ, σε μικρό βαθμό, ενισχύθηκε η ελαφρά βιομηχανία. Παράλληλα, ενθαρρύνθηκε ιδιαίτερα η μονόπλευρη αγροτική εξειδίκευση της αποικιακής οικονομίας.

Ο ιμπεριαλισμός γέννησε δύο παγκόσμιους πολέμους. Οι πόλεμοι αυτοί εδράζονταν στην αναδιάταξη της ισχύος των ιμπεριαλιστικών χωρών, στην επιδίωξή τους να κερδίσουν την πρωτοκαθεδρία –ή να τη διατηρήσουν ή να την επανακατακτήσουν– στο παγκόσμιο ιμπεριαλιστικό σύστημα. Πρωτοκαθεδρία, οικονομική και πολιτική, που ανάμεσα στα άλλα συμπλεκόταν και με το αποικιακό σύστημα. Οι αποικίες αποτελούσαν σημαντικό παράγοντα πλουτισμού και γεωπολιτικής κυριαρχίας. Ήταν βασικότατη παράμετρος της ιμπεριαλιστικής ηγεμονίας. Αλλά ο πόλεμος στην εποχή του καπιταλισμού είναι καταλύτης κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων. Ο Α΄ και ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος δεν θα μπορούσαν να ξεφύγουν

⁷ Ο.π., σελ. 305

από αυτό τον κανόνα. Και μέσα σε αυτό τον κανόνα εμπεριεχόταν και η παράμετρος των αποικιών.

Μια όχι ιδιαίτερα γνωστή πλευρά της αποικιοκρατίας ήταν η επιστράτευση ανθρώπων από τις αποικίες προκειμένου να εξυπηρετήσουν τις πολεμικές ανάγκες των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων. Για παράδειγμα, στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι Βρετανοί επιστράτευσαν ενάμισι εκατομμύριο Ινδούς, Πακιστανούς και Σριλανκέζους, εκ των οποίων οι περίπου 75.000 πέθαναν στα πεδία των μαχών. Η γαλλική αυτοκρατορία κινητοποίησε περίπου 600.000 άνδρες από τις αποικίες, οι οποίοι πολέμησαν στα ευρωπαϊκά μέτωπα και οι απώλειές τους έφτασαν περίπου τα 70.000 άτομα. Οι Γερμανοί, με τη σειρά τους, διέθεταν περίπου 6.000 άνδρες από τις αφρικανικές κτήσεις, οι οποίοι χρησίμευαν ως πολιτοφυλακή και ενεπλάκησαν σε τοπικές συγκρούσεις με τις αποικιακές δυνάμεις της Αντάντ. Δεν ήταν, όμως, μόνο η επιστράτευση ανθρώπων από τις αποικίες αλλά και η χρήση γεωργικών προϊόντων, ζώων, ενδυμάτων και άλλων αγαθών που μεταφέρονταν από τις αποικίες στην Ευρώπη για την ενίσχυση του πολεμικού μετώπου.⁸

⁸ Βλέπε αναλυτικότερα Λάμπρος Φλιτούρης, *Αποικιακές αυτοκρατορίες. Η εξάπλωση της Ευρώπης στον κόσμο 16ος-20ος αι.*, σελ. 266-267, εκδ. Ασίνη, 2015

Κεφάλαιο

5

Η
αποαποικιοποίηση

Το αποικιοκρατικό σύστημα ενέτεινε την ανισομετρία, όξυνε τις αντιθέσεις και εντέλει η ανθρωπότητα οδηγήθηκε στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Έναν πόλεμο για το ξαναμοίρασμα του κόσμου, αν και αυτού προηγήθηκε η πολεμική σύρραξη ανάμεσα στις ΗΠΑ και στην Ισπανία το 1898. Στον πόλεμο αυτό, οι ΗΠΑ επιδίωξαν και πέτυχαν να καταλάβουν τις Φιλιππίνες, Νήσους, τη Νήσο Γκουάμ, το Πόρτο Ρίκο και να επιβάλουν έλεγχο στην Κούβα. Την ίδια χρονιά προσάρτησαν τις νήσους Χαβάη, ενώ το 1903 κατέλαβαν και τη ζώνη της Διώρυγας του Παναμά. Το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου σήμανε την ήττα της Γερμανίας, η οποία έχασε όλες τις αποικίες της, που μεταβιβάστηκαν στη Μεγάλη Βρετανία, τη Γαλλία, την Ισπανία, στο Βέλγιο, στην Πορτογαλία, την Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία και τη Νοτιοαφρικανική Ένωση. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτή ήταν η πρώτη φάση της κρίσης του αποικιακού συστήματος.

Η νικηφόρα έκβαση της Οκτωβριανής Επανάστασης πυροδότησε το εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα στις αποικιοκρατούμενες χώρες. Με αυτό τον τρόπο, δημιουργήθηκε το 1919, στην Κίνα, το κίνημα της «Τετάρτης Μαΐου». Την ίδια χρονιά σημειώθηκε η εξέγερση στην Κορέα ενάντια στην Ιαπωνία, δημιουργήθηκαν μαζικά εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα στην Ινδία, την Ινδονησία, την Αίγυπτο, τη Συρία, στο Ιράκ, στην Παλαιστίνη, την Τουρκία, στο Ιράν, το Αφγανιστάν, στη Μογγολία, τη Νότια Αφρική και σε άλλες χώρες.

Η Κομμουνιστική Διεθνής ασχολήθηκε σε διάφορες φάσεις της διαδρομής της με τα ανταποικιοκρατικά κινήματα. Για παράδειγμα, το 1920, κατά τη διάρκεια του 2ου Συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεθνούς, στις θέσεις που αφορούσαν το εθνικό και το αποικιακό ζήτημα, διατυπωνόταν η άποψη με βάση την οποία «οι αποικίες αποτελούν μια από τις κυριότερες πηγές από τις οποίες ο ευρωπαϊκός καπιταλισμός αντλεί τις δυνάμεις του. Χωρίς την κατοχή των μεγάλων αγορών και των πολλών εδαφών εκμετάλλευσης στις αποικίες, οι καπιταλιστικές δυνάμεις της Ευρώπης δεν θα μπορού-

σαν να κρατηθούν πολύ καιρό. Η Βρετανία, φρούριο του ιμπεριαλισμού, υποφέρει εδώ και 100 χρόνια από υπερπαραγωγή. Μόνο με την κατάκτηση των αποικιακών εδαφών που είναι συμπληρωματικές αγορές για την πώληση των προϊόντων που πλεονάζουν και ταυτόχρονα πηγές πρώτων υλών για την αυξανόμενη βιομηχανία της κατόρθωσε να διατηρήσει, παρόλο το βάρος του, το καπιταλιστικό της καθεστώς. Μόνο με την υποδούλωση των τόσων εκατοντάδων εκατομμυρίων κατοίκων της Ασίας και της Αφρικής ο αγγλικός ιμπεριαλισμός μπόρεσε να κρατήσει, μέχρι σήμερα, το βρετανικό προλεταριάτο κάτω από την αστική κυριαρχία».¹

Με βάση το κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο που υπήρχε στις αποικίες εκείνης της εποχής, διαπίστωνε ότι «στο πρώτο της στάδιο, η επανάσταση στις αποικίες δεν μπορεί να είναι κομμουνιστική. Αν όμως, αμέσως από την αρχή, η κομμουνιστική πρωτοπορία αναλάβει την ηγεσία, οι μάζες θα οδηγηθούν στον σωστό δρόμο για να αποκτήσουν λίγο λίγο επαναστατική πείρα για την εκπλήρωση του ιστορικού τους έργου.

»Θα ήταν βέβαια μεγάλο λάθος να εφαρμόσουμε, άμεσα, καθαρά κομμουνιστικές αρχές για το αγροτικό ζήτημα στις ανατολικές χώρες. Στο πρώτο της στάδιο, η επανάσταση στις αποικίες πρέπει να έχει πρόγραμμα με μικροαστικές μεταρρυθμίσεις, όπως είναι η διανομή της γης. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι η ηγεσία της επανάστασης πρέπει να αφεθεί στα χέρια της αστικής δημοκρατίας. Αντίθετα, το προλεταριακό κόμμα πρέπει να αναπτύξει δυνατή και συστηματική προπαγάνδα υπέρ των σοβιέτ εργατών και χωρικών».²

Στο 4ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς, στο οποίο και χαράζεται η τακτική του Ενιαίου Μετώπου, εκτιμάται πως, στις δυτικές χώρες, οι οποίες περνάνε μια μεταβατική περίοδο που χαρακτηρίζεται από οργανωμένη συσσώρευση δυνάμεων, το σύνθημα

του Ενιαίου Προλεταριακού Μετώπου είναι το κατάλληλο, ενώ στις ανατολικές αποικίες αυτό που απαιτούσαν οι καιροί ήταν η ζύμωση του συνθήματος του Ενιαίου Αντιιμπεριαλιστικού Μετώπου.³

Η περίοδος ανάμεσα στους δύο παγκόσμιους πολέμους ήταν ακόμα πιο καταλυτική για τη διάλυση του αποικιακού συστήματος. Αιτία ήταν η συσσωρευμένη ήδη εμπειρία από τους αγώνες του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος αλλά και η βοήθεια των κινημάτων αυτών από τη Σοβιετική Ένωση. Η κρίση του καπιταλισμού, ιδιαίτερα στις ιμπεριαλιστικές χώρες, έπαιξε και αυτή τον ρόλο της, αφού η σταθεροποίηση του καπιταλιστικού συστήματος στις μητροπόλεις επιχειρείτο εις βάρος των αποικιών, κάτι που ενέτεινε την αντίθεση ανάμεσα στην ανάγκη ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων σε εθνική ανεξάρτητη βάση και την κυριαρχία των ξένων μονοπωλίων, τα οποία, όπως ήδη έχουμε σημειώσει, ήταν ανασταλτικός παράγοντας για την ανάπτυξη της οικονομίας στις αποικίες.

Στους αγώνες εθνικής ανεξαρτησίας διαμορφώθηκαν κοινωνικά μπλοκ τα οποία αποτελούνταν από την εργατική τάξη, προοδευτικούς διανοούμενους, αγροτικά στρώματα, μισοπρολετάριους και την εθνική αστική τάξη. Μετά τη λήξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, σε σειρά χωρών-αποικιών της Ασίας, όπως η Ινδονησία, η Μαλαιϊκή Ομοσπονδία, η Βιρμανία, το Βιετνάμ, οι Φιλιππίνες κ.ά., συγκροτήθηκαν ένοπλες δυνάμεις που πολέμησαν ενάντια στους Ιάπωνες κατακτητές. Παράλληλα, οι αποικιοκράτες Αγγλοι, Γάλλοι, Αμερικανοί και Ολλανδοί, προκειμένου να αποκαταστήσουν την κυριαρχία τους στις αποικιακές κτήσεις, τις οποίες, στο μεταξύ, είχαν απολέσει από τις δυνάμεις του φασιστικού μπλοκ κατά τη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, συνάντησαν την ισχυρή αντίσταση των λαών. Η δυναμική του σοσιαλιστικού μπλοκ ήταν πλέον ένας ισχυρός παράγοντας, που αποδυνάμωνε την προσπάθεια ανάκτησης των αποικιών από τους ιμπεριαλιστές. Έτσι, το νέο κύμα των εθνι-

¹ 3η Διεθνής. Τα τέσσερα πρώτα συνέδρια, σελ. 165, εκδ. Εργατική Πάλη, 2007

² Ο.π., σελ. 167

³ Ο.π., σελ. 434

κοαπελευθερωτικών επαναστάσεων προκάλεσε και την κατάρρευση του αποικιακού συστήματος του ιμπεριαλισμού.

Ρόλο έπαιξε και η συγκεκριμένη στρατηγική εκείνης της εποχής από την πλευρά των ΗΠΑ. Ήδη έχουμε κάνει μια αναφορά γι' αυτήν τη στρατηγική, στην οποία είχε αναφερθεί ο Σεζέρ. Η αμερικανική ηγεσία υπό τον Τρούμαν και ακόμη περισσότερο η προεδρία του Άιζενχάουερ σήμαναν τη χρήση της ρητορικής της αποαποικιοποίησης. Δεν επρόκειτο για τη μεταστροφή της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής σε μια φιλάνθρωπη εκδοχή, αλλά για μια προσεκτικά σχεδιασμένη στρατηγική με βάση τα αμερικανικά συμφέροντα. Ο κίνδυνος, για τον αμερικανικό παράγοντα και εν γένει και για τον καπιταλιστικό κόσμο, στις αποικιακές χώρες, ήταν η κατίσχυση του λαϊκού παράγοντα υπό την ηγεσία κομμουνιστικών κομμάτων. Η διατήρηση των αποικιοκρατικών σχέσεων ενέτεινε αυτό τον κίνδυνο, αφού δυνάμωνε η λαϊκή δυσaráσκεια. Παράλληλα, το βλέμμα των ΗΠΑ ήταν στραμμένο σε αυτές τις αποικίες, προκειμένου οι άλλες καπιταλιστικές δυνάμεις να χάσουν την όποια πολιτική και οικονομική τους επιρροή κι έτσι να ανοίξει ο δρόμος στα αμερικανικά μονοπώλια ώστε να διεισδύσουν σε αυτές τις χώρες. Η κούφια ρητορική των ΗΠΑ περί αποαποικιοποίησης φανερώθηκε με τον πιο emphaticό τρόπο στην περίπτωση του Βιετνάμ.

Η δεύτερη φάση αποσύνθεσης της αποικιοκρατίας ξεκινάει κατά τη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου και ιδιαίτερα μετά τη λήξη του. Παράγοντες που συνέτειναν σε αυτή την κρίση ήταν α) η ήττα του φασιστικού άξονα, β) η ανάπτυξη της εργατικής τάξης στις αποικίες, γ) η ψυχολογία και η εμπειρία που είχε διαμορφωθεί στους στρατιώτες των χωρών-αποικιών οι οποίοι επιστρέφοντας στις πατρίδες τους μετά τη λήξη του πολέμου δημιούργησαν εθνικές ένοπλες δυνάμεις και πολέμησαν τους κατακτητές και τους εγχώριους συνεργάτες τους, δ) η ακτινοβολία που ασκούσε εκείνη την περίοδο η Σοβιετική Ένωση. Η αποσύνθεση της αποικιοκρατίας έγινε αισθητή στην Ασία και την Αφρική. Το 1983 έγιναν κυρίαρχα κράτη η

Συρία και ο Λίβανος, το 1958 ανατράπηκαν οι αποικιοκράτες στο Βιετνάμ και ανακηρύχθηκε ανεξάρτητη η Ινδονησία, το 1947 η Ινδία πέτυχε την ανεξαρτησία της, το 1949 επετεύχθη η νίκη της λαϊκής επανάστασης στην Κίνα. Η Βόρεια Κορέα απελευθερώθηκε με τη συνδρομή του σοβιετικού στρατού το 1945, το 1946 ανακηρύχθηκαν κυρίαρχα κράτη η Ιορδανία και οι Φιλιππίνες, το 1947 το Πακιστάν, το 1948 η Βιρμανία και η Σρι Λάνκα, το 1951 η Λιβύη, το 1953 η Καμπότζη και το 1953-1954 το Λάος.

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν σημαντική παράμετρος που υποβοήθησε τη διαδικασία αποαποικιοποίησης και αυτό διότι μετά το πέρας του οι ευρωπαϊκές αποικιακές δυνάμεις, εξαντλημένες οικονομικά εξαιτίας των πολεμικών συγκρούσεων στο έδαφός τους, των υλικών καταστροφών και των μεγάλων ανθρώπινων απωλειών, αδυνατούσαν να αναλάβουν το κόστος της διοίκησης των αποικιών τους. Για παράδειγμα, η Μεγάλη Βρετανία επί της ουσίας χρεοκόπησε και βασιζόταν πλέον στον δανεισμό από τις Ηνωμένες Πολιτείες αλλά και από την Ινδία. Άλλα κράτη, όπως η Ιταλία και η Ολλανδία, ουσιαστικά είχαν πάψει να υφίστανται ως κράτη την περίοδο της γερμανικής κατοχής, κάτι που επίσης διευκόλυνε τη διαδικασία αποαποικιοποίησης.

Από το 1952 έως το 1965 σημειώνεται ένα τσουνάμι ανεξαρτητοποιήσεων των χωρών της Αφρικής: Αίγυπτος, Σουδάν, Μαρόκο, Τυνησία, Δημοκρατία της Γουινέας, Καμερούν, Τόγκο, Μάλι, Σενεγάλη, Κονγκό, Σομαλία, Ακτή του Ελεφαντοστού, Νιγηρία, Μαυριτανία, Ρουάντα, Κένυα κ.ά. κερδίζουν η μια μετά την άλλη την ανεξαρτησία τους.

Το 1959 πραγματοποιείται η Κουβανική Επανάσταση που στο πρώτο της στάδιο είναι αντιιμπεριαλιστική και μετεξελίσσεται σε σοσιαλιστική, ενώ το 1960 η Κύπρος κερδίζει την ανεξαρτησία της από την Αγγλία.

Παρά το γεγονός ότι, μέσα στον 20ό αιώνα, ένα πλήθος χωρών σπάει τον ζυγό των αποικιακών δεσμών, στα μέσα του 1972 βρίσκο-

νταν υπό αποικιακό ζυγό περισσότερες από 70 εδαφικές περιοχές με επιφάνεια περίπου 4,5 εκατομμύρια τετραγωνικά χιλιόμετρα και πληθυσμό πάνω από 29 εκατομμύρια. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, το καθεστώς της παλαιάς αποικιοκρατίας έπαψε να υπάρχει. Ενώ, όμως, υπέστη αποσύνθεση, αναδημιουργήθηκε και εμφανίστηκε με τη νέα μορφή της νεοαποικιοκρατίας. Στον παρακάτω πίνακα υπάρχουν συγκεκριμένα στοιχεία που δείχνουν συμπτικνωμένα τη διαδικασία της αποσύνθεσης.⁴

Η κρίση και κατάρρευση του αποικιακού ιμπεριαλιστικού συστήματος																
Μητροπόλεις	Οι αποικιακές κτήσεις τους*															
	Έκταση σε χιλ. χλμ. ² τά 1970	Πληθυσμός χιλ. κάτοικ.	1918 (αρχή χρονιά)	Έκταση σε χιλ. χλμ. ²	Πληθυσμός χιλ. κάτοικ.	1923	Έκταση σε χιλ. χλμ. ²	Πληθυσμός χιλ. κάτοικ.	1938	Έκταση σε χιλ. χλμ. ²	Πληθυσμός χιλ. κάτοικ.	1945	Έκταση σε χιλ. χλμ. ²	Πληθυσμός χιλ. κάτοικ.	1960	1972 (τη χρονιά)
Μ. Βρετανία	244.1	55711	33598.5	393831.9	15123.9*	398562.0*	—	—	14213	444691	15713	431835	5285	45990	479.0*	—
Ολλανδία	36.6	13019	2045.6	47593.5	2042.2	49534.6	—	—	2046	66654.4	2048.1	75605	560	1148	164.2	—
Πορτογαλία	92.1	9630	2079.6	8795.3	2085	8830.8	—	—	2081.9	8947.2	2089.9	12569	2089.9	12748	2085.8	—
ΗΠΑ	9363.4	205395	1854.9*	10491.5*	1856.3*	12360.4*	1842.9*	15763.7*	1842.9*	22800*	—	—	13.2	2567	13.2	—
Γαλλία	651	50775	10649.8	55031.3	11939.3	59936	11893.7	69228.6	12448.7	76425	3611.6	12304	151.6	—	—	—
Ιαπωνία	504.8	33290	312.6	574	340	786.4	339.9	984.2	317	1496	295.7	437	266	—	—	—
Γερμανία	541*	64926*	2952.9	12360.3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ιταλία	310.2*	43678*	1591	1184	1593.9	1897.4	3484.0*	8588.4*	—	—	—	—	—	—	—	—
Ισπανία	382.5*	71253*	291.3	21289	298.4	22008.6	298.4**	30829.1**	298.4**	35000**	—	—	—	—	—	—
Βέλγιο	30.5	9676	2365	15003.3	2438.5	10152.8	2391	14500	2397.1	14117	54	4700	—	—	—	—
Δανία	43**	4921**	194.6	143.8	89.5 ₁	35.7 ₁	88.1 ₁	43.5 ₁	89.5 ₁	51 ₁	—	—	—	—	—	—
Νεποσαρκα νική Δημοκρατία (την το 1961, Νεποσαρκα νική Ένωση)*	1221	21282**	—	—	835.1	227.7	823.9	359.1	823.9	361	823.9	564	824.3	—	—	—
Αυστραλία	7696.6	12552	—	—	474.5	813	475.4	782.1	475.5	1026	475	1829	461.9	—	—	—
Ν. Ζηλανδία	268.7	2816	—	—	3.6	41.4	3.6	74	3.6	90	3.4	127	0.52	—	—	—
Έδραση υπό κοινή διοίκηση	—	—	—	—	15	62.2	15	46	15	153	14.8	62	14.8	—	—	—
Σύνολο	—	—	57934.9	566297.9	38035.2	565119	39990.8	661491.3	38562.7	671528	13226.5	82466	4471.3	—	—	—
Σ.Σ. % ως προς την έκταση και τον πληθυσμό της γης**	—	—	42.9	32.3	28.2	31.2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

⁴ Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 3, λήμμα «Αποικίες και αποικιακή πολιτική», σελ. 315, εκδ. Ακάδημος, 1979

Κεφάλαιο

6

Ναζισμός και αποικιοκρατία

Τι σχέση έχει ο ναζισμός με την αποικιοκρατία; Η αποικιοκρατία αποτέλεσε ένα πεδίο ευρύτατων δοκιμών, πολιτικών, οικονομικών, ψυχολογικών, πολιτισμικών, πάνω στο οποίο πάτησε ο ναζισμός και συγκροτήθηκε λαμβάνοντας το γνωστό του περιεχόμενο και τη γνωστή του μορφή. Η αποικιοκρατία εμπεριέχει πρωτοναζιστικές ιδέες και πρακτικές. Σε κάποιες χώρες η αποικιοκρατία προετοίμασε μεγάλα πληθυσμιακά τμήματα, προκειμένου αυτά να γίνουν ευεπίφορα στις ιδέες του ναζισμού και έτσι ο ναζισμός να αποκτήσει νέα χαρακτηριστικά, όπως αυτό της βιομηχανοποίησης του θανάτου και του κινηματικού του χαρακτήρα. Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Σεζέρ, «[...] η αποικιοκρατία [...] απανθρωποιεί ακόμα και τον πιο πολιτισμένο άνθρωπο [...] Η αποικιοκρατική δραστηριότητα, η αποικιοκρατική επιχείρηση, η αποικιοκρατική κατάκτηση, η οποία στηρίζεται στην περιφρόνηση του αυτόχθονα πληθυσμού και δικαιολογείται από αυτήν ακριβώς την περιφρόνηση, αναπόφευκτα καταλήγει να διαστρέψει τον ιθύνοντα του [...] ο αποικιοκράτης, ο οποίος για να έχει ήρεμη τη συνείδησή του μαθαίνει να βλέπει τον άλλο ως κτήνος, συνηθίζει να του φέρεται ως τέτοιο και ακόμα αντικειμενικά, καταλήγει να γίνεται ο ίδιος κτήνος. Αυτό το αποτέλεσμα ήθελα να επισημάνω: το ανάστροφο σοκ της αποικιοκρατίας».¹

Ωστόσο, η αποικιοκρατία δεν αποτέλεσε απλώς και μόνο προετοιμασία του ναζισμού, αφού ο ίδιος ο ναζισμός υπήρξε αποικιοκρατικός.

Θα πρέπει, λοιπόν, να σημειώσουμε ότι κατά τη διεξαγωγή του Β' Παγκόσμιου Πολέμου η αποικιοκρατία παίρνει μια ιδιαίτερα σκληρή μορφή με την κατοχή χωρών από τα ναζιστικά στρατεύματα. Λεηλατείται ανελέητα ο πλούτος των υπό κατοχή χωρών και εγκαθίστανται κυβερνήσεις-ανδρείκελα που δεν είναι τίποτα άλλο παρά ενεργούμενα των ναζί. Όσοι αντιστέκονται εκτελούν-

¹ Aimé Césaire, *Λόγος περί αποικιοκρατίας*, σελ. 137, εκδ. San Casciano, 2025

νται και εφαρμόζεται η μέθοδος των αντιποίνων.

Ολη η κυνικότητα του ναζισμού που αφορούσε τη συμπεριφορά των ναζί στις κατεχόμενες χώρες συμπυκνώθηκε σε μια ομιλία του Χίμλερ το 1943 στο Πόζναν: «Το αν οι άλλοι άνθρωποι ζουν άνετα ή λιμοκτονούν με ενδιαφέρει μόνο στον βαθμό που τους χρειαζόμαστε ως σκλάβους για τον πολιτισμό μας. Το αν 10.000 Ρωσίδες θα πεθάνουν από εξάντληση καθώς σκάβουν ένα αντιαρματικό όρυγμα με ενδιαφέρει μόνο στον βαθμό που το όρυγμα αυτό είναι χρήσιμο για τη Γερμανία. [...] Θα σας μιλήσω με πάσα ειλικρίνεια για ένα πολύ σοβαρό ζήτημα. Μεταξύ μας θα πρέπει να μιλάμε με ειλικρίνεια γι' αυτό, αλλά ποτέ δεν θα το αναφέρουμε δημόσια. Εννοώ την εκκένωση του εβραϊκού πληθυσμού, την εξόντωση όλων των Εβραίων... Οι περισσότεροι από σας γνωρίζουν τι σημαίνει να βλέπει κανείς εκατό, πεντακόσια ή χίλια πτώματα σωριασμένα το ένα πάνω στο άλλο. Να τακτοποιούμε αυτές τις στοίβες και την ίδια στιγμή, εκτός από εξαιρέσεις που οφείλονται σε ανθρώπινη αδυναμία, να παραμένουμε ευπρεπείς, αυτό είναι που μας έχει κάνει σκληρούς. Πρόκειται για μια σελίδα δόξας στην ιστορία μας, μια σελίδα που ανάλογή της ως τώρα ούτε θα γραφτεί ποτέ στο μέλλον».²

Ας δούμε, λοιπόν, με ποιο τρόπο η ναζιστική πολιτική εφαρμόστηκε στις υπό κατοχή χώρες.

Το 1941 η ναζιστική Γερμανία κατείχε τεράστια εδάφη της ευρωπαϊκής επικράτειας με πληθυσμό 128 εκατομμυρίων. Η νέα πολιτική κατάσταση που προέκυψε μετά τη γερμανική στρατιωτική κατοχή των ευρωπαϊκών χωρών δημιούργησε αυτό που επικράτησε να λέγεται «νέα τάξη πραγμάτων». Τα χαρακτηριστικά της ήταν τα εξής:

α) Ο εκγερμανισμός ή η εξόντωση (Εβραίοι) ή η μετατροπή των εργατών σε δούλους.

β) Η επιβολή ασύμμετρων αντιποίνων σε πράξεις αντίστασης

² Αναφέρεται στο Θεοφάνης Γραμμένος, «Το κράτος των SS», σελ. 89-90 στο Ε-Ιστορικά: Αδόλφος Χίτλερ, Η άνοδος, η σφαγή, η κατάρρευση

με τη διάχυση της έννοιας της συλλογικής ευθύνης. Συγκεκριμένα, για τον φόνο ενός στρατιώτη ή αξιωματικού ή συνεργάτη των Γερμανών τα αντίποινα ήταν η εκτέλεση δεκάδων ή και εκατοντάδων πολιτών της κατεχόμενης χώρας.

γ) Η δημιουργία ενός πυκνού δικτύου στρατοπέδων συγκέντρωσης.

δ) Η καταλήστευση των κατεχόμενων χωρών και ο προσανατολισμός της οικονομίας τους κατά τις γερμανικές επιθυμίες που πραγματοποιούνταν με μια πλειάδα τρόπων: την εξαγωγή τροφίμων και πρώτων υλών, βιομηχανικού εξοπλισμού, έργων τέχνης, την κατάληψη εργοστασίων, τη διατήρηση της βιομηχανικής παραγωγής και τον προσανατολισμό της αγροτικής παραγωγής κατά το δοκούν. Η οικονομία των κατεχόμενων χωρών υπαγόταν στον άμεσο έλεγχο των Γερμανών.

ε) Η κάλυψη των εξόδων συντήρησης των γερμανικών στρατευμάτων από τις κατεχόμενες χώρες.

στ) Η τοποθέτηση κυβερνήσεων-μαριονετών (πρόκειται για ένα γενικό χαρακτηριστικό της πολιτικής των ιμπεριαλιστικών χωρών, αλλά στην περίπτωση της Γερμανίας δεν ήταν μερικώς ελεγχόμενες κυβερνήσεις, αλλά εγκάθετες και απολύτως ελεγχόμενες).

ζ) Η μεταφορά εργατικού δυναμικού στη Γερμανία από τις κατεχόμενες χώρες.

η) Η εκμετάλλευση των αιχμαλώτων που δούλευαν σε έργα.

θ) Η επιβολή του συστήματος κολαμπορασιονισμού, με βάση το οποίο οι εκπρόσωποι της αστικής τάξης μιας κατεχόμενης χώρας συνεργάζονταν με τις δυνάμεις κατοχής.³

* * *

Βασικό χαρακτηριστικό της ναζιστικής πολιτικής επί των κατεχόμενων χωρών ήταν η καταστροφή του αστικού ιστού και των υπο-

³ Βλέπε αναλυτικότερα, Ακαδημία Επιστημών ΕΣΣΔ, 2ος Παγκόσμιος Πόλεμος, σελ. 77-79, εκδ. Μέλισσα, 1966

δομών τους. Τα πρωτεία της άτυπης κλίμακας υλικών καταστροφών κατέχει η Βαρσοβία. Τον Ιανουάριο του 1945 είχε μετατραπεί σε μια έρημο 20.000.000 κυβικών ερειπίων (ποσοστό καταστροφής του αστικού ιστού πάνω από 80%). Αρκετές πόλεις της βορειοδυτικής Γαλλίας είχαν καταστραφεί σε ποσοστό πάνω από 90%, όπως η Βρέστη, η Χάβρη και το Χερβούργο. Στο σύνολο της Γαλλίας καταστράφηκαν ολοσχερώς περίπου 460.000 κτίρια και 1.900.000 είχαν υποστεί σοβαρές ζημιές, αριθμοί που αντιστοιχούν στο 18% του πάγιου κεφαλαίου της χώρας.⁴

Στην Ελλάδα, οι Γερμανοί, όταν εγκατέλειψαν τη χώρα, κατέστρεψαν ό,τι μπόρεσαν και διέλυσαν τις συγκοινωνίες. Σε μια έκθεση που φέρει τον τίτλο «Αι θυσίαι της Ελλάδος στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο» και συντάχθηκε από τον Κωνσταντίνο Δοξιάδη, καταγράφεται εκτενής καταστροφή γεφυριών, δρόμων, σιδηροδρόμων, μηχανοστασίων, υδατοδεξαμενών, σηράγγων, λιμανιών. Εξετάζοντας μερικά παραδείγματα, βλέπουμε πως οι Γερμανοί κατέστρεψαν τα δύο κυριότερα λιμάνια της χώρας, Πειραιά και Θεσσαλονίκη, με τις καταστροφές να αγκαλιάζουν όλα τα κτίρια και τις εγκαταστάσεις, ενώ στον Ισθμό της Κορίνθου πλοία βυθίστηκαν, τρένα, βαγόνια και γέφυρες ρίχτηκαν στη θάλασσα και όλα αυτά ανακατεμένα με νάρκες. Η Διώρυγα της Κορίνθου έκλεισε για αρκετά χρόνια. Μεγάλη καταστροφή σημειώθηκε και στα δάση. Η καλύτερη ξυλεία από τα λεηλατημένα ελληνικά δάση στελνόταν στη Γερμανία, την Ιταλία και τη Βουλγαρία, ενώ ένα άλλο μέρος των δασών καιγόταν για να δυσκολέψουν την απόκρυψη των ανταρτών ή τα χρησιμοποιούσε ο ίδιος ο γερμανικός στρατός. Υπολογίζεται ότι καταστράφηκε το 25% της συνολικής επιφάνειας των δασών.⁵

Βλέπουμε, λοιπόν, πως αναφερόμενοι στα τρία αυτά παραδείγ-

ματα χωρών η καταστροφή «υλικών πραγμάτων» δεν εξαιρούσε τίποτα: «Τα μεγέθη και κυρίως η στοχευμένη βιαιότητα της κατάργησης του πολύπλοκου οικοσυστήματος της πόλης επιβάλλουν την ανασηματοδότηση του όρου “υλικός”. Ο ευρηματικός όρος “πολιτισμοκτονία” (culturecide) υπενθυμίζει πως η φωτιά και το σίδερο κατάπιναν εκτός από σπίτια και δημόσια κτίρια, σχολεία, πανεπιστήμια, βιβλιοθήκες, μουσεία και μνημεία, εξαφανίζοντας ένα πολύτιμο πολιτιστικό κεφάλαιο, με ανυπολόγιστα διαβρωτικές συνέπειες για την ψυχολογία και τη συνοχή της αστικής και εθνικής κοινότητας».⁶

* * *

Δεύτερο βασικό χαρακτηριστικό της ιμπεριαλιστικής-αποικιοκρατικής πολιτικής των ναζί ήταν η μεταφορά εργατών στη Γερμανία και η καταναγκαστική εργασία. Η καταναγκαστική εργασία είχε ήδη δοκιμαστεί στο γερμανικό έδαφος πριν από τον πόλεμο, οπότε η συνέχισή της στη γερμανική επικράτεια και η εφαρμογή της στις κατεχόμενες χώρες ήταν φυσικό επακόλουθο.

Το πρόγραμμα καταναγκαστικής εργασίας εκπονήθηκε από τους Ζάουκελ και Σπέερ. Ένας από τους σχετικούς κανονισμούς που εξέδωσαν έλεγε πως «όλοι οι άνδρες πρέπει να τρέφονται, να στεγάζονται σε κλειστούς χώρους και να αντιμετωπίζονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να τους εκμεταλλευόμαστε στον μέγιστο βαθμό με το μικρότερο δυνατό κόστος».⁷ Επίσης, στις 7 Νοεμβρίου του 1941 ο Γκέρινγκ καθόρισε τις βασικές κατευθύνσεις που αφορούσαν την εργασία των αιχμάλωτων σοβιετικών: «Η θέση των Γερμανών ειδικευμένων εργατών είναι στη βιομηχανία όπλων. Το σκάψιμο και η δουλειά στα λατομεία δεν είναι στις δουλειές γι' αυτούς - αυτές είναι δουλειές για τους Ρώσους... Καμία επαφή με τον γερμανικό πληθ-

⁴ Βλέπε αναλυτικότερα, Ιάσωνας Χανδρινός, «Πόλεις σε πόλεμο 1939-1945. Ευρωπαϊκά αστικά κέντρα υπό γερμανική κατοχή» σελ. 51-52, εκδ. Ο Μωβ Σκίουρος, 2018

⁵ Βλέπε αναλυτικότερα, **Αι θυσίαι της Ελλάδος στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο**. Επανεκδόση: Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, τμήμα Στατιστικής, 2005 (δεν υπάρχει αρίθμηση σελίδων)

⁶ Ιάσωνας Χανδρινός, **Πόλεις σε πόλεμο 1939-1945. Ευρωπαϊκά αστικά κέντρα υπό γερμανική κατοχή**, σελ. 53, εκδ. Ο Μωβ Σκίουρος, 2018

⁷ Lord Russel of Liverpool, **Η μάστιγα του ναζισμού. Τα εγκλήματα πολέμου του Γ' Ράιχ, 1939-1945**, σελ. 184, εκδ. Ιωλκός, 2007

θυσμό, ιδίως καμία “αλληλεγγύη”. Πάντα ο Γερμανός εργάτης είναι βασικά το αφεντικό των Ρώσων... **Ο εφοδιασμός με τρόφιμα** ζήτημα για το Τετραετές Πρόγραμμα. Οι Ρώσοι να φροντίζουν οι ίδιοι για την τροφή τους (γάτες, άλογα κλπ.). Ρουχισμός, στέγαση, συντήρηση λίγο καλύτερα από ό,τι στη χώρα τους, όπου μερικοί ζουν ακόμη σε σπηλιές... Φάσμα τιμωριών: από τη διακοπή του σιτηρεσίου με δελτίο μέχρι την εκτέλεση από το εκτελεστικό απόσπασμα».⁸

Τα προηγούμενα δόγματα εφαρμόστηκαν σε μεγάλο βαθμό. Οι ξένοι εργάτες μεταφέρονταν όπως και τα ζώα από τις πατρίδες τους στη Γερμανία, στοιβάζονταν σε στρατώνες σε απάνθρωπες συνθήκες, εργάζονταν σε υψηλή εντατικοποίηση, υποσιτιζόνταν. Όταν αδυνατούσαν πια να εργαστούν, μεταφέρονταν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης στα οποία δολοφονούνταν στους θαλάμους αερίων.⁹ Μετά τον θάνατό τους τίποτα δεν πήγαινε χαμένο. Το αίμα και η στάχτη των νεκρών χρησιμοποιούνταν ως λίπασμα, τα μαλλιά τους στην υφαντουργία και τα χρυσά τους δόντια ως περιουσιακό στοιχείο της Ράιχσμπανκ.¹⁰ Πραγματοποιήθηκε η απόλυτη εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης που υπερέβαινε και την πιο σκληρή εκμετάλλευση σε συνθήκες καπιταλιστικής νομιμότητας και παρέπεμπε ευθέως στο δουλοκτητικό σύστημα (η θεωρία της υπεραξίας μέσα σε τέτοιες συνθήκες στις περισσότερες περιπτώσεις κατέρρεε ή ισχυε οριακά. Ασφαλώς η οριακή ισχύς δεν αφορά την περίπτωση της δουλείας όπου οι αιχμάλωτοι εργάζονταν αμισθί, αλλά τις περιπτώσεις ξένων εργατών που λάμβαναν κάποιο μισθό). Το ιστορικό πωsgύρισμα ήταν τεράστιο και σε αυτό τον τομέα.

Η Πολωνία ήταν η πρώτη χώρα που γνώρισε αυτήν τη βίαιη και σκληρή αφαίμαξη του εργατικού της δυναμικού. Ο Φρανκ υπήρ-

ξε γκαουλάιτερ του Χίτλερ στην Πολωνία. Ως τέτοιος έθεσε στόχο τους 1.000.000 εργάτες από την Πολωνία που θα έπρεπε να μεταφερθούν στη Γερμανία. Εγγραφε χαρακτηριστικά: «Δεν έχω καμία αντίρρηση να αρπάζουμε από τους δρόμους τέτοια σκουπίδια [νεαρούς Πολωνούς], που, ενώ μπορούν να δουλέψουν, περιφέρονται άσκοπα. Ο καλύτερος τρόπος γι’ αυτό είναι η οργάνωση επιδρομής».¹¹ Οι Πολωνοί θεωρούνταν κατώτεροι φυλετικά από τους ναζί και ως εκ τούτου τους έβαζαν στις πιο ανειδίκευτες εργασίες στον αγροτικό τομέα. Από τους 700.000 αιχμάλωτους Πολωνούς σχεδόν όλοι απασχολούνταν στη γεωργία.¹²

Στα κατεχόμενα σοβιετικά εδάφη υπήρξε εκτενής προσπάθεια προκειμένου να συλληφθούν εργάτες. Οι Σοβιετικοί πολίτες απέφυγαν με κάθε τρόπο τη σύλληψη, κάτι που όμως επέφερε σκληρά αντίποινα από τους Γερμανούς με προπηλακισμούς χωρικών και πυρπόληση σπιτιών. Όταν κατάφερναν και συνελάμβαναν κάποιους, η μεταφορά τους ήταν ένα μαρτύριο. Σύμφωνα με μια αναφορά που συντάχθηκε στο γραφείο του Ρόζενμπεργκ, η κατάσταση είχε ως εξής: «Σ’ αυτό το τρένο, γυναίκες γεννούσαν μωρά που πετιούνταν από το παράθυρο στη διάρκεια του ταξιδιού, άνθρωποι με φυματίωση και αφροδίσια νοσήματα περιφέρονταν στο ίδιο βαγόνι. Ετοιμοθάνατοι κείτονταν σε βαγόνια χωρίς άχυρα. Έναν απ’ τους νεκρούς μάλιστα τον πέταξαν στις γραμμές του τρένου. Τα ίδια θα πρέπει να συνέβαιναν και στις άλλες μεταφορές επιστρεφόμενων».¹³

Στο εργοστάσιο της Volkswagenwerke κοντά στο Ανόβερο μεταξύ του Απριλίου του 1943 και του Απριλίου του 1945 πέθαναν 400 παιδιά. Ενώ στην αρχή υπήρχε οδηγία σύμφωνα με την οποία οι έγκυοι ξένες εργάτριες δεν θα επαναπατρίζονταν, αλλά οι τοπικές αρχές θα τους παρείχαν υπηρεσίες μαιευτικής και μέριμνα για τη

⁸ Αναφέρεται στο Richard Evans, **Το Γ’ Ράιχ στον πόλεμο**, σελ. 354-355, εκδ. Αλεξάνδρεια, 2014

⁹ Lord Russel of Liverpool, **Η μάστιγα του ναζισμού. Τα εγκλήματα πολέμου του Γ’ Ράιχ, 1939-1945**, σελ. 184, εκδ. Ιωλκός, 2007

¹⁰ Ο.π., σελ. 183

¹¹ Ο.π., σελ. 185

¹² Richard Evans, **Το Γ’ Ράιχ στην εξουσία**, σελ. 348, εκδ. Αλεξάνδρεια, 2013

¹³ Αναφέρεται στο Lord Russel of Liverpool, **Η μάστιγα του ναζισμού. Τα εγκλήματα πολέμου του Γ’ Ράιχ, 1939-1945**, σελ. 191-192, εκδ. Ιωλκός, 2007

διατροφή και τον θηλασμό των βρεφών, τελικά οι μητέρες έπρεπε να επιστρέψουν στην εργασία τους 14 ημέρες μετά τη γέννα. Έτσι, το ποσοστό θνησιμότητας των βρεφών αυξήθηκε ραγδαία.¹⁴ Ο θάνατος ακόμη και των βρεφών δεν είχε καμία σημασία για τους ναζί: «Όταν πέθαιναν τελικά αυτά τα δύστυχα μωρά, μολυσμένα με ψείρες, γεμάτα πληγές και εξασθενημένα απ' τη διάρροια, τα άφηναν να κείτονται σε ένα δωματιάκι, απ' το οποίο τα μάζευαν σε ομάδες μέσα σε χαρτοκιβώτια και τα μετέφεραν στο νεκροταφείο της περιοχής, όπου θάβονταν χωρίς τελετή. Και οι μητέρες δεν λάμβαναν ποτέ κανένα ειδοποιητήριο περί θανάτου ή ταφής».¹⁵ Σε άλλες περιπτώσεις, τα νεογέννητα αρπάζονταν με τη βία από τις μητέρες προκειμένου αυτές να επιστρέψουν αμέσως στην εργασία τους.¹⁶

Τον Οκτώβριο του 1940 στη Γερμανία εργάζονταν 2,2 εκατομμύρια ξένοι εργάτες και στις 3 Μαΐου του 1941 3,3 εκατομμύρια.¹⁷ Όσον αφορά τους αιχμαλώτους, το 1941 ο αριθμός τους έφτανε το 1,3 εκατομμύριο, οι οποίοι εξαναγκάζονταν να δουλέψουν σε οχυρωματικά έργα κατά παράβαση των διεθνών συνθηκών. Τον Νοέμβριο το άθροισμα στρατολογημένων ξένων εργατών με τους αιχμαλώτους πολέμου έφτανε περίπου τα 4.655.000.¹⁸

Σκληρές ήταν και οι εργασιακές συνθήκες που επιβάλλονταν στους εργάτες στις χώρες κατοχής. Στην Τσεχοσλοβακία η εργάσιμη ημέρα αυξήθηκε κι έφτασε μέχρι και τις 12 ώρες. Στην Πολωνία υπερέβη τις 12 ώρες, το ημερομίσθιο δεν έφτανε για τις στοιχειώδεις ανάγκες, οι εργάτες τιμωρούνταν με ξυλοδαρμό για το παραμικρό παράπτωμα και στέλνονταν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης ή εκτελούνταν.¹⁹

Έτσι αντιμετώπιζαν οι ναζί την έλλειψη εργατικών χεριών, αφού

¹⁴ Βλέπε αναλυτικότερα ό.π., σελ. 205

¹⁵ Ο.π., σελ. 206

¹⁶ Ο.π., σελ. 206-207

¹⁷ Ακαδημία Επιστημών ΕΣΣΔ, *2ος Παγκόσμιος Πόλεμος*, σελ. 78, εκδ. Μέλισσα, 1966

¹⁸ Richard Evans d, *Η έλευση του Γ' Ράιχ*, σελ. 349, εκδ. Αλεξάνδρεια, 2013

¹⁹ Ο.π., σελ. 79-81

οι Γερμανοί που ανήκαν στις κρίσιμες ηλικίες βρίσκονταν στις κατεχόμενες χώρες ως στρατιώτες, εξασφάλιζαν φτηνότατο εργατικό δυναμικό και αφαιρούσαν τμήματα πληθυσμού των υπό κατοχή χωρών που θα μπορούσαν να αποτελέσουν θύλακες αντίστασης. Ωστόσο, προέκυψε μια σοβαρή αντίφαση, η οποία εκφράστηκε μέσω των παραπόνων που εξέφραζαν οι εργοδότες. Σύμφωνα με αυτούς, οι εργάτες από την Ανατολή υποσιτίζονταν τόσο, που πάνω από 10% σε καθημερινή βάση απουσίαζε από την εργασία του λόγω ασθένειας, ενώ οι υπόλοιποι μόλις που κατάφερναν να εργαστούν, αφού σημειώνονταν περιστατικά λιποθυμίας λόγω πείνας.²⁰ Η υπερεκμετάλλευση είναι μια κατάσταση οριακή, που εντέλει μπορεί να οδηγήσει σε αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που επιδιώκονται.

* * *

Τρίτο χαρακτηριστικό της ναζιστικής πολιτικής επί των κατειλημμένων χώρων ήταν η εκμετάλλευση των οικονομιών τους με κάθε τρόπο. Η υπερεκμετάλλευση των κοιτασμάτων στο έδαφος της Γερμανίας –αναγκαστική προκειμένου να ικανοποιηθούν οι φρενήρεις αλλά συγχρόνως μη ικανοποιητικοί ρυθμοί παραγωγής πολεμικού υλικού–, η έλλειψη εργατικών χεριών λόγω της αποστολής χιλιάδων νέων Γερμανών στο πολεμικό μέτωπο, η αρπαγή του πλούτου που είναι εγγενές χαρακτηριστικό της ιμπεριαλιστικής πολιτικής, η προσπάθεια υπέρβασης της οικονομικής κρίσης και ικανοποίησης της υλοποίησης του σχεδίου του ζωτικού χώρου, όλα αυτά επέβαλαν **πολιτική αποστράγγισης** των κατεχόμενων χωρών από τη Γερμανία. Πολιτική αποστράγγισης πόρων, πλούτου, ανθρώπων. Επρόκειτο για μια πολιτική που εφαρμοζόταν μέσω των δοτών κυβερνήσεων. Προφανώς αυτό θα επέφερε οδυνηρές επιπτώσεις για τους κατεχόμενους λαούς.

Στην περιοχή της κατεχόμενης Γαλλίας προπολεμικά ζούσε το 65% των βιομηχανικών εργατών, περιλαμβανόταν το 66% της καλ-

²⁰ Ο.π., σελ. 355

λιεργήσιμης γης και η σιτοπαραγωγή έφτανε το 74%. Εξαιτίας των ναυτικών αποκλεισμών, της διακοπής των συγκοινωνιών και άλλων παραγόντων, δημιουργήθηκε έλλειψη πρώτων υλών με επιπτώσεις στην παραγωγή βιοτεχνιών και βιομηχανιών. Ως τον Ιανουάριο του 1941 οι ναζί αφαίρεσαν εμπορεύματα αξίας 25 δισεκατομμυρίων φράγκων. Οι κλάδοι της γαλλικής οικονομίας που δεν ήταν χρήσιμοι για τη γερμανική πολεμική μηχανή περιοριζόνταν, ενώ το υπόλοιπο κομμάτι της γαλλικής οικονομίας προσαρμοζόταν στις γερμανικές ανάγκες. Η βιομηχανική παραγωγή, συγκρινόμενη με το 1938, έπεσε κατά 29% και βρισκόταν σε συνεχή πτώση. Η ανεργία είχε πάρει την ανιούσα και μόνο στις μη κατεχόμενες περιοχές οι άνεργοι έφτασαν το 1 εκατομμύριο. Προέκυψε οξυτάτη δημοσιονομική κρίση και το 1940 τα έξοδα στη μη κατεχόμενη Γαλλία ξεπερνούσαν τα έσοδα κατά 4,5 φορές.²¹ Τεράστια ποσά της γαλλικής οικονομίας κατευθύνονταν για τη συντήρηση του γερμανικού στρατού κατοχής. Οι Γάλλοι επιβαρύνονταν με 400 εκατομμύρια φράγκα ημερησίως προκειμένου να καλυφθούν τα έξοδα των Γερμανών που βρίσκονταν στη χώρα.²² Μέχρι τον Ιούνιο του 1942 το γαλλικό κράτος είχε καταβάλει 650 εκατομμύρια σε χρεώσεις καταλυμάτων, δηλαδή έξοδα που αφορούσαν την ηλεκτροδότηση, τον φωτισμό και τη θέρμανση των στρατώνων, στρατιωτικών κινηματογράφων, στρατοπέδων, νοσοκομείων και όλων των κτιριακών εγκαταστάσεων που συνδέονταν με το δίκτυο.²³ Μετά την ήττα της Γαλλίας τα γερμανικά στρατεύματα ιδιοποιήθηκαν περισσότερα από 300.000 τουφέκια, περισσότερα από 5.000 πυροβόλα, σχεδόν 4 εκατομμύρια οβίδες και 2.170 τανκς. Επρόκειτο για πολεμικό υλικό του γαλλικού στρατού το οποίο στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε στον πόλεμο. Ομοίως άρπαξαν χιλιάδες μηχανές τρένων

²¹ Ακαδημία Επιστημών ΕΣΣΔ, 2ος Παγκόσμιος Πόλεμος, σελ. 85-86, εκδ. Μέλισσα, 1966

²² Ο.π., σελ. 86

²³ Ιάσωνας Χανδρινός, Πόλεις σε πόλεμο 1939-1945, Ευρωπαϊκά αστικά κέντρα υπό γερμανική κατοχή, σελ. 176, εκδ. Ο Μωβ Σκίουρος, 2018

και συρμών.²⁴ Το καθεστώς του Βισύ²⁵ αποτέλεσε «πρότυπο» εγκάθετης κυβέρνησης. Τον Οκτώβριο του 1940 ο Πεταίν συναντήθηκε με τον Χίτλερ στο Μοντουάρ και τον Μάιο του 1941 ο Νταρλάν, αναπληρωτής του Πεταίν, υπέγραψε τα λεγόμενα Πρωτόκολλα των Παρισίων, με βάση τα οποία η γαλλική κυβέρνηση αναλάμβανε την υποχρέωση να στηρίξει τη Γερμανία στρατιωτικά.²⁶

Στο λεγόμενο προτεκτοράτο της Τσεχίας και της Μοραβίας η οικονομία μπήκε υπό την εξουσία των γερμανικών μονοπωλίων. Στην Τσεχία ως τα μέσα του 1941 ανέβηκαν κατά 100%, ενώ πολλά αγροτικά νοικοκυριά καταστρέφονταν λόγω των αναγκαστικών παραδόσεων των προϊόντων τους σε χαμηλές τιμές. Σε ορισμένες περιοχές της χώρας οι Γερμανοί έπαιρναν βίαια τις περιουσίες των αγροτών και, αφού τους εκδίωκαν, εγκαθιστούσαν εκεί Γερμανούς αποίκους. Στη Σλοβακία αυξήθηκαν οι τιμές σε βασικά είδη διατροφής, καθώς και στην ένδυση και υπόδηση. Ακόμη και με τα στοιχεία των Γερμανών η αύξηση σε είδη πρώτης ανάγκης το 1940 αυξήθηκε κατά 54,2% σε σχέση με τον Ιανουάριο του 1938.²⁷

Η Πολωνία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως το απόλυτο προτεκτοράτο των Γερμανών. Το γενικό σχέδιο των ναζί προέβλεπε την εξόντωση ενός μέρους του πολωνικού λαού, την αντικατάσταση του από Γερμανούς εποίκους και τον εξαναγκασμό των υπόλοιπων Πολωνών σε εργασία προς όφελος των κατακτητών. Με διάταγμα του Χίτλερ όλη η περιουσία του πολωνικού κράτους κατασχέθηκε. Στην ιδιοκτησία των Γερμανών πέρασαν οι τράπεζες, τα πιστωτικά ιδρύματα, πλήθος εργοστασίων (294 μεγάλα, 9.000 μεσαία, 76.000 μικρά, όπως επίσης μεγάλες και μικρές εμπορικές

²⁴ Evans Richard, Η έλευση του Γ' Ράιχ, σελ. 333-334, εκδ. Αλεξάνδρεια, 2013

²⁵ Με τον όρο «καθεστώς του Βισύ» χαρακτηρίστηκε η φιλογερμανική κυβέρνηση της Γαλλίας υπό τον Πεταίν, η οποία και διατηρήθηκε από τον Ιούλιο του 1940 μέχρι τον Αύγουστο του 1944. Ελαβε το όνομά της από την πόλη Βισύ, στην οποία είχε μεταφερθεί η κυβέρνηση του καθεστώτος

²⁶ Ακαδημία Επιστημών ΕΣΣΔ, 2ος Παγκόσμιος Πόλεμος, σελ. 87, εκδ. Μέλισσα, 1966

²⁷ Ο.π., σελ. 79-80

φίρμες). Στην υπηρεσία των Γερμανών υπήχθη και ο αγροτικός τομέας. Η γη εκατομμυρίων εργατών δημεύτηκε, αυξήθηκε η γερμανική γαιοκτησία και ενισχύθηκαν οι τσιφλικάδες.²⁸

Η Δανία τελούσε υπό ένα ιδιόμορφο καθεστώς κατοχής, αφού κατά τους Γερμανούς οι Δανοί ανήκαν στη βόρεια φυλή (για παράδειγμα, δεν απαγορεύτηκε η λειτουργία των μη φασιστικών κομμάτων). Έτσι, το 1940 απεφεύχθη η νομισματική και τελωνειακή ένωση της Δανίας με τη Γερμανία, ωστόσο διακόπηκαν οι εξαγωγές με την Αγγλία, φέρνοντας έτσι τη Δανία σε σχέση πλήρους εξάρτησης από τη Γερμανία. Με το κλίρινγκ²⁹ η Γερμανία έπαιρνε τα προϊόντα της Δανίας με πίστωση και υπό τον όρο να τα εξοφλήσει μετά τον πόλεμο. Στο Βέλγιο οι μεγιστάνες της βιομηχανίας του ατσαλιού, χημικών προϊόντων και άνθρακα συνθηκολόγησαν πλήρως με τους Γερμανούς εξυπηρετώντας τη γερμανική πολεμική μηχανή. Στη Γερμανία κατευθύνονταν τρένα τα οποία μετέφεραν έγχρωμα μέταλλα, ατσάλι, αυτοκίνητα, τρακτέρ, μηχανήματα. Όσα εργοστάσια δεν εξυπηρετούσαν τις γερμανικές ανάγκες έκλειναν, με χιλιάδες εργάτες να βρίσκονται στον δρόμο. Το 1941 οι άνεργοι έφτασαν το 1,2 εκατομμύριο. Επίσης, επιβλήθηκε στον πληθυσμό η πληρωμή των εξόδων κατοχής που στους πρώτους 19 μήνες έφτασε το κολοσσιαίο ποσό των 30 δισεκατομμυρίων βελγικών φράγκων.³⁰

Στη Γιουγκοσλαβία τα τρόφιμα αρπάζονταν και στέλνονταν στη Γερμανία και την Ιταλία, ενώ πάνω από 300.000 αιχμάλωτοι του γιουγκοσλαβικού στρατού στάλθηκαν σε καταναγκαστικά έργα.³¹ Στο λε-

²⁸ Ο.π., σελ. 81

²⁹ Κατά τη δεκαετία του 1930 στο εξωτερικό εμπόριο εφαρμόστηκε προοδευτικά η μέθοδος του διακανονισμού «κλίρινγκ», ως αποτέλεσμα των οικονομικών προβλημάτων ή της γερμανικής κυριαρχίας στον πόλεμο. Στο σύστημα «κλίρινγκ» οι διεθνείς συναλλαγές δεν γίνονταν με βάση το μετατρέψιμο συνάλλαγμα, όπως είθισται, αλλά με βάση διακρατικές συμφωνίες οι οποίες κοστολογούσαν τα προς ανταλλαγή προϊόντα και θεωρητικά ισοσκελίζαν την αξία των εισαγωγών με την αντίστοιχη των εξαγωγών

³⁰ Ακαδημία Επιστημών ΕΣΣΔ, **2ος Παγκόσμιος Πόλεμος**, σελ. 83, εκδ. Μέλισσα, 1966

³¹ Ο.π., σελ. 88

γόμενο Ανατολικό Σίρμιο (περιοχή του Βελιγραδίου που προσαρτήθηκε στην Κροατία μετά την κατάκτηση της Γιουγκοσλαβίας από τους Γερμανούς) οι τιμές εκτινάχθηκαν στα ύψη, το λαθρεμπόριο άνθησε και οι κάτοικοι βρέθηκαν σε ασφυκτική κατάσταση, αφού έπρεπε να τραφούν 3.400 Γερμανοί στρατιώτες συν τους εργάτες που δούλευαν για τη Βέρμαχτ (σύνολο 7.415 ατόμων).³²

Η Ελλάδα δεν ξέφυγε από τον γενικό κανόνα της γερμανικής κατοχής, αν και με σοβαρότατες επιπτώσεις και βαρύ φόρο αίματος. Στις 10 Απριλίου του 1941 δημοσιεύτηκαν διαταγές που αφορούσαν τα Πιστωτικά Ταμεία του Ράιχ, την έκδοση χαρτονομισμάτων (μάρκα κατοχής), τον «διακανονισμό του τρόπου πληρωμής μεταξύ κατεχόμενου ελληνικού εδάφους και των εδαφών του Ράιχ εξωτερικού» και τις «εχθρικές περιουσίες». Στις 18 Απριλίου ακολούθησε η διαταγή για την αγορά ελληνικών καπνών. Τα καπνά μαζί με το λάδι και το μετάξι θα συνεχίσουν να εξάγονται σε μεγάλες ποσότητες στις κατεχόμενες χώρες, ενώ ένα μικρό μέρος τους μένει στην Ελλάδα προς κατανάλωση. Αυτό που αποτέλεσε αντικείμενο σχεδόν αποκλειστικής εκμετάλλευσης από τους Γερμανούς ήταν «οι βιομηχανικές πρώτες ύλες (μέταλλα, ορυκτά, καύσιμα, δέρματα κ.λπ.), τα στρατιωτικά ή πολύτιμα είδη, ακόμη και τα κέρματα που αποσύρονταν για το μέταλλό τους».³³ Επίσης, «τα ορυκτά, που ήταν εξαρχής ο σημαντικότερος στόχος, μεταφέρονται σε σημαντικές ποσότητες στις βιομηχανίες της Γερμανίας και της Ιταλίας. Την περίοδο 1941-1944 μεταφέρθηκαν, για παράδειγμα, από την Ελλάδα στη Γερμανία περίπου 25.400 τόνοι χρωμίου. Μάλιστα το 1942, χρονιά με τη μεγαλύτερη εξαγωγή (περίπου 134 τόνοι), το ελληνικό χρώμιο θα αποτελέσει το 40% των συνολικών εισαγωγών χρωμίου της Γερμανίας. [...] Μεγάλες ποσότητες

³² Ιάσωνας Χανδρινός, **Πόλεις σε πόλεμο 1939-1945**, Ευρωπαϊκά αστικά κέντρα υπό γερμανική κατοχή, σελ. 170, εκδ. Ο Μωβ Σκίουρος, 2018

³³ Βασίλης Μανουσάκης, «Η ελληνική αστική οικονομία και οι δυνάμεις κατοχής (1941-1944)», σελ. 39-40, στο Ε-Ιστορικά: «Μία προδομένη υπόθεση, Γερμανικές αποζημιώσεις, Το κόστος της Κατοχής σε αίμα και χρήμα», 2010

βωξίτη, σιδηροπυρίτη, λευκόλιθου, μολυβδαινίου και άλλων ορυκτών μεταφέρονται επίσης στη Γερμανία».³⁴

Οι συγκοινωνίες της Ελλάδας μπήκαν και αυτές στην υπηρεσία του κατακτητή. Ο σιδηρόδρομος επιτάχτηκε καθ' όλη τη διάρκεια της Κατοχής, με αποτέλεσμα μόλις το 10-20% των δρομολογίων να εξυπηρετεί τον ντόπιο πληθυσμό.³⁵

Το άλλο «φιλέτο» που αξιοποίησαν οι Γερμανοί ήταν οι παραγωγικές μονάδες. Όσα εργοστάσια θεωρήθηκαν καίριας σημασίας επιτάχθηκαν αμέσως. Η πρώτη λίστα επιτάξεων περιλάμβανε «την Εταιρία Ελληνικού Πυριτιδοποιείου και Καλυκοποιείου ΑΕ, την Εταιρία Ελαστικού ΕΘΕΛ, την Εταιρία Οίνων και Οινοπνευμάτων Α.Ε., την Εταιρία Εμπορίας Καπνού Παπαπέτρος, την ΑΕ Παραγωγής οξυγόνου και ασετιλίνης Ζέφυρος, το Ναυπηγείο Βασιλειάδη, το εργοστάσιο Τεχνητής Μετάξης ΕΤΜΑ, τη Μηχανοβιομηχανία Α.Ε. Γκλαβάνης, τη Μηχανοβιομηχανία Ροντήρης-Στρουμπούλης, το Μηχανουργείο Δρίτσας Ν. και το Μηχανουργείο Κούππας. Σε κάποιες περιπτώσεις οι δυνάμεις κατοχής απαίτησαν και πήραν το πλειοψηφικό τμήμα μετοχών κάποιων επιχειρήσεων. Άλλες, όπως η Εθνική Τράπεζα, θα επιλέξουν από μόνες τους να συνεργαστούν με ομοειδείς γερμανικές [...]».³⁶

Όπως και σε άλλες χώρες, όποιος κλάδος δεν εξυπηρετούσε τις γερμανικές ανάγκες εξαφανίστηκε, π.χ. οι οικοδομές.³⁷ Μετά την εισβολή των γερμανικών στρατευμάτων η Ελλάδα διαμελίστηκε σε πολλά κρατίδια. Η κυκλοφορία αγαθών και ανθρώπων από τη μια ζώνη στην άλλη απαγορευόταν, με αποτέλεσμα η έλλειψη ειδών πρώτης ανάγκης να είναι μια καθημερινή πραγματικότητα. Η γερμανική αυτή πολιτική έμοιαζε να είναι ένα σχέδιο εξόντωσης του

ελληνικού λαού, αφού οι κάτοικοι της Πίνδου δεν μπορούσαν να προμηθευτούν τα σιτηρά της Θεσσαλίας, οι κάτοικοι της Αθήνας δεν είχαν λάδι και η σταφίδα σάπιζε στις αποθήκες της Πελοποννήσου.³⁸

Το πλιάτσικο των κατειλημμένων χωρών ήταν οργανωμένο κεντρικά και σχεδιασμένο επιμελώς, καταστρέφοντας τις οικονομίες αυτών των χωρών: «Η Γερμανία εισήγαγε νομίμως τεράστιες ποσότητες αγαθών από αυτές τις χώρες χωρίς να πληρώνει, αλλά απλώς αυξάνοντας αναλόγως τις δικές της εξαγωγές. Αντιθέτως οι γαλλικές, ολλανδικές και βελγικές εταιρείες που εξήγαγαν προϊόντα στη Γερμανία πληρώνονταν από την κεντρική τράπεζα της χώρας τους σε φράγκα ή φιορίνια και αυτά τα ποσά αναγράφονταν ως χρέη της Reichsbank που δεν πλήρωνε ποτέ τα χρέη της, έτσι στα τέλη του 1944 χρωστούσε 8,5 δισεκατομμύρια Reichsmark στους Γάλλους, σχεδόν 6 δισεκατομμύρια στους Ολλανδούς και 5 δισεκατομμύρια στους Βέλγους και τους Λουξεμβουργιανούς. Συνολικά οι γαλλικές πληρωμές προς τη Γερμανία ανέρχονταν σχεδόν στο ήμισυ όλων των γαλλικών δημόσιων δαπανών το 1940, το 1941 και το 1942 και σε 60 τοις εκατό το 1943. Εκτιμάται ότι η Γερμανία χρησιμοποίησε το 40 τοις εκατό των γαλλικών πόρων. Στη διάρκεια του πολέμου οι Γερμανοί απέσπασαν πάνω από το 30 τοις εκατό της καθαρής παραγωγής των κατεχόμενων χωρών στη δύση. [...]»

»Γερμανικές εταιρείες μπορούσαν να χρησιμοποιούν το υπερτιμημένο Reichsmark για να αποκτούν τον έλεγχο αντίπαλων εταιρειών στη Γαλλία, στο Βέλγιο και σε άλλα μέρη της Δυτικής Ευρώπης».³⁹

Ο υπερπληθωρισμός, η μαύρη αγορά, η εκτεταμένη ανεργία, η υποταγή των οικονομιών των υπό κατοχή χωρών στον γερμανικό στρατό, η αποκοπή των αγροτικών περιοχών από τις πόλεις, η διάλυση των συγκοινωνιακών δικτύων, η διάλυση εν γένει των οικονομιών, τα εκδικητικά μέτρα των Γερμανών, όλα αυτά μία επίπτω-

³⁴ Ο.π., σελ. 40

³⁵ Ο.π., σελ. 40

³⁶ Ο.π., σελ. 41

³⁷ Ιάσωνας Χανδρινός, *Πόλεις σε πόλεμο 1939-1945, Ευρωπαϊκά αστικά κέντρα υπό γερμανική κατοχή*, σελ. 181, εκδ. Ο Μωβ Σκίουρος, 2018

³⁸ Αι θυσίες της Ελλάδος στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, επανέκδοση, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, τμήμα Στατιστικής, 2005 (δεν υπάρχει αρίθμηση σελίδων)

³⁹ Richard Evans, *Η έλευση του Γ' Ράιχ*, σελ. 335, εκδ. Αλεξάνδρεια, 2013

ση θα μπορούσαν να έχουν: την πείνα. Εξαιρώντας τις περιπτώσεις της Δανίας και της Ολλανδίας, μέχρι το 1943 τουλάχιστον, σε όλες τις υπόλοιπες χώρες μόνον οι άρχουσες τάξεις είχαν τη δυνατότητα να γεμίσουν το στομάχι τους.⁴⁰ Στις κατεχόμενες χώρες οι λαοί υποσιτίζονταν, σε μερικές εκ των οποίων οι συνέπειες υπήρξαν τραγικές.

Στο Βέλγιο, για παράδειγμα, το 1940 το ποσό των θερμίδων που κατανάλωνε ένας πολίτης ήταν 1.400 ανά ημέρα. Το 1942 είχε μειωθεί στις 1.000.⁴¹

Στην Ολλανδία ο λιμός ξέσπασε τον τελευταίο χειμώνα της Κατοχής. Στα τέλη Δεκεμβρίου του 1944 για τον μέσο Ολλανδό η εβδομαδιαία κατανάλωση έφτανε μόλις στα 800 γραμμάρια ψωμί και ένα κιλό πατάτες. Οι Ολλανδοί αναγκάζονταν να τραφούν με βολβούς τουλίπας, φλούδες πατάτας και λιωμένα κοκκινογούλια. Οι δείκτες θνησιμότητας αυξήθηκαν κατακόρυφα μεταξύ 1944 και 1945. Η θνησιμότητα από το 1939 στο 1945 αυξήθηκε κατά τέσσερις φορές. Πώς, όμως, μέχρι εκείνη τη στιγμή κι ενώ δεν υπήρχε διατροφικό πρόβλημα ξέσπασε λιμός; Η προέλαση των συμμαχικών στρατευμάτων καταδίκασε τη χώρα σε αποκλεισμό και στις 17 Σεπτεμβρίου εντεταλμένοι από την Αντίσταση και τις οδηγίες του Λονδίνου προέτρεψαν σε απεργία σιδηροδρομικούς και τροχιοδρομικούς, με αποτέλεσμα την παράλυση του συγκοινωνιακού δικτύου. Οι Γερμανοί, τότε, έλαβαν σειρά εκδικητικών μέτρων απέναντι στον ολλανδικό λαό, όπως, για παράδειγμα, τη διακοπή του ηλεκτρικού ρεύματος. Όλα αυτά συνέτειναν στην έλλειψη εφοδίων με αποτέλεσμα το ξέσπασμα του λιμού. Ασφαλώς, η πρώτη και αποκλειστική ευθύνη ανήκει στους Γερμανούς και όχι στην Αντίσταση.⁴²

Στις 8 Σεπτεμβρίου του 1941 οι Γερμανοί είχαν αποκόψει το Λένινγκραντ από την υπόλοιπη χώρα. Ο ανεφοδιασμός της πόλης

έγινε εξαιρετικά δυσχερές για τα 3.000.000 των κατοίκων, που «άρχισαν να λιμοκτονούν και να τρώνε γάτες, σκύλους, αρουραίους, ακόμη και ο ένας τον άλλον. Είχε διατηρηθεί ανοικτή μια στενή και επισφαλής γραμμή επικοινωνίας διαμέσου της παγωμένης λίμνης Λάντογκα, αλλά οι Ρώσοι μπορούσαν να μεταφέρουν στην πόλη μέρος μόνο των εφοδίων που χρειάζονταν για να τραφούν και να ζεσταθούν οι κάτοικοί της. Τον πρώτο χειμώνα της πολιορκίας έγιναν 886 συλλήψεις για κανιβαλισμό. [...]».⁴³

Η Ελλάδα βίωσε τον μεγάλο λιμό από τον Μάιο του 1941 ως τον Μάρτιο του 1942. Οι περιοχές που επλήγησαν περισσότερο ήταν η Αθήνα, ο Πειραιάς, η Θεσσαλονίκη και κάποια νησιά. Αυτοί που γνώρισαν πιο πολύ από όλους τη βάσανο της πείνας ήταν οι άνεργοι εργάτες.⁴⁴ Τα φαινόμενα που παρατηρήθηκαν στο Λένινγκραντ σημειώθηκαν και στην Ελλάδα: «Πού πάμε; Η πείνα δεν έχει την ένταση του '41, αλλά με τη διάρκειά της αγκαλιάζει τώρα τις αστικές οικογένειες. Ξεπουλά η μεσαία τάξη ό,τι φύλαγε ως στήριγμα των γηρατειών της για ν' αγοράσει κάτι φαγώσιμο, όμως μένουν άδειες οι κατσαρόλες... Τα κάρτα κόπηκαν σε καυσόξυλα, τα άλογα φαγώθηκαν, φαγώθηκαν σκύλοι και γάτες».⁴⁵ Σε μια πρωτοποριακή μελέτη που εκδόθηκε το 1947, στην οποία μελετήθηκε το φαινόμενο της πείνας με όλες τις επιπτώσεις του, περιγράφονται καταστάσεις που δύσκολα μπορεί να χωρέσει ο ανθρώπινος νους: «Τα πιο αηδιαστικά και αποκρουστικά απομεινάρια τροφών στα σκουπίδια, στα αποφάγια, στα απορρίμματα, καταβροχθίζονταν λαίμαργα χωρίς τον παραμικρό δισταγμό. Τη φριχτή εκείνη εποχή είδαν τα παιδιά να τρώνε τα εμέσματα των Ιταλών και Γερμανών αξιωματικών έξω από τα εστιατόρια και τις ταβέρνες. Είδαν γέρους και προπα-

⁴⁰ Ιάσωνας Χανδρινός, *Πόλεις σε πόλεμο 1939-1945, Ευρωπαϊκά αστικά κέντρα υπό γερμανική κατοχή*, σελ. 301, εκδ. Ο Μωβ Σκίουρος, 2018

⁴¹ Ο.π., σελ. 201

⁴² Ο.π., σελ. 219-221

⁴³ Richard Evans, *Το Γ' Ράιχ στον πόλεμο*, σελ. 406, εκδ. Αλεξάνδρεια, 2014

⁴⁴ Βιολέτα Χιονίδου, *Λιμός και θάνατος στην κατοχική Ελλάδα, 1941-1944*, σελ. 52, εκδ. Εστία, 2011

⁴⁵ Χρήστος Ζαλοκώστας, «Το χρονικό της σκλαβιάς», σελ. 198, Αθήνα, 1949. Αναφέρεται στο Βιολέτα Χιονίδου, *Λιμός και θάνατος στην κατοχική Ελλάδα, 1941-1944*, σελ. 64, εκδ. Εστία, 2011

ντός γριές να τρώνε κόπρανα ή ανθρώπους ανώτερης κοινωνικής τάξης να τρώνε κρέας σκύλου με γνώση τους, από τον φόβο μην πρηστούν! Καμία αηδία, κανένα αίσθημα αποτροπιασμού δεν σταματούσε την ακατάσχετη αυτή βουλιμία για οτιδήποτε μπορούσε να είναι όχι φαγώσιμο, αλλά απλώς καταπόσιμο! Και μόνον με την προϊούσα εξασθένιση των δυνάμεων, με την επερχόμενη απ' τον χρόνο βαθιά αλλοίωση του ψυχισμού και την εγκατάσταση της αδιαφορίας οι άρρωστοι απαλλάσσονταν από τις εξευτελιστικές για την ανθρώπινη προσωπικότητα παρορμήσεις αυτής της βουλιμίας.

»Παρόμοιες σκηνές ακατάσχετης βουλιμίας, χωρίς την παραμικρή αηδία, σημειώθηκαν επίσης στα Γερμανικά στρατόπεδα συγκέντρωσης, όπου η κοπροφαγία και η εμεσματοφαγία κι ακόμα ο καννιβαλισμός δεν ξαφνιάζανε κανένα. Μερικοί μάλιστα κρατούμενοι αδιαφορούσαν στον κίνδυνο να πυροβοληθούν από τους φρουρούς, όταν έπρεπε να περάσουν τα συρματοπλέγματα, για να αρπάξουν το ψωμί που σκόπιμα τοποθετούσαν οι SS έξω από αυτά. Άλλοι πάλι ρίχνονταν στα πτώματα και τη νύχτα έβλεπε κανείς σκιές να σουρνούνται με προφύλαξη προς τα μέρη, όπου φυλάγονταν τα πτώματα, που την άλλη μέρα βρίσκονταν ξεκοιλιασμένα και χωρίς συκώτι».⁴⁶ Σε μια μαρτυρία της εν λόγω μελέτης αναφέρεται το εξής γεγονός: «Έκανε εντύπωση στον Ε., η φρικαλέα εικόνα ενός πτώματος κοριτσιού που του έλειπε το αριστερό μπουτί. Ο Ε. γράφει: “Ήταν τόσο κανονικά κομμένο που ασφαλώς έπρεπε κάποιος να το ‘χε κόψει με μαχαίρι. Στη σκέψη αυτή σηκώθηκε η τρίχα μου. Αυτό μου ‘κανε τη μεγαλύτερη εντύπωση στο διήγημα της κατοχής”».⁴⁷

Κατά κάποιους υπολογισμούς, οι θάνατοι που οφείλονται στον υποσιτισμό έφτασαν τις 260.000 και κατέχουν την πρώτη θέση στη

σχετική λίστα όσον αφορά τα αίτια του θανάτου και το ισοζύγιο θανάτων – γεννήσεων έγειρε προς τους θανάτους.⁴⁸

* * *

Τέταρτο χαρακτηριστικό της ναζιστικής πολιτικής επί των κατεχόμενων χωρών ήταν η επιδίωξη του ελέγχου των κυβερνήσεων που διορίζαν οι ίδιοι, καθώς και των αστικών τάξεων αυτών των χωρών.

Οι ναζί εφάρμοσαν ένα τετράπτυχο πολιτικής στις κατεχόμενες χώρες: α) απόλυτο ή σχεδόν απόλυτο πολιτικό έλεγχο, β) οικονομική αποστράγγιση με ό,τι αυτό συνεπάγεται, γ) δημιουργία συμμαχιών με τις αστικές τάξεις ή τουλάχιστον ένα μέρος τους, καθώς και δ) συνεργασία με κάθε λογής αποβράσματα. Πρέπει, βέβαια, να διευκρινίσουμε πως πριν από την εφαρμογή της τακτικής του «μαστιγίου» επιχειρήθηκε η εφαρμογή της πολιτικής του «καρότου».⁴⁹ Ωστόσο, το «καρότο» δεν λειτούργησε ως απόρροια της παθητικής ή και ενεργητικής αντίστασης των λαών των κατεχόμενων χωρών. Έτσι, η αντίφαση βρισκόταν και πάλι μπροστά στους ναζί. Το «καρότο» ήταν απαραίτητο για να λειτουργήσουν οι οικονομίες προς όφελος των γερμανικών επιδιώξεων. Οι συνειδήσεις δεν κερδήθηκαν για να ευνοήσουν μια τέτοια επιδίωξη. Έτσι, οι Γερμανοί πέρασαν στη δεύτερη φάση του «μαστιγίου», η οποία όμως δεν ευνοούσε την παραγωγικότητα και την απρόσκοπτη λειτουργία της οικονομίας. Επιπλέον, η επιδίωξη για μεγιστοποίηση των κερδών και η λογική να βγάλουμε «από τη μύγα ξίγκι» προσέκρουαν και πάλι στην τακτική του καρότου. Εντέλει, επικράτησαν σχεδόν ολοκληρωτικά η ακραία βία και η επιβολή των κανόνων του Ράιχ. Μένει να δούμε με ποιους διοικητικούς τρόπους πέτυχαν οι ναζί τις προτεκτορατοποιήσεις των κατεχόμενων χωρών μέσω κάποιων ενδεικτικών περιπτώσεων.

⁴⁶ Φ. Σκούρας – Α. Χατζηδήμος – Α. Καλούτσης – Γ. Παπαδημητρίου, *Η ψυχοπαθολογία της πείνας, του φόβου και του άγχους, Νευρώσεις και ψυχονευρώσεις*, σελ. 348-349, εκδ. Οδυσσέας/Τριαψίς Λόγος 3, 1991, α' έκδοση 1947

⁴⁷ Ο.π., σελ. 348

⁴⁸ Μαρία Σαμπατακάκη, «Η πείνα στην Ελλάδα. Ενα έγκλημα αναζητά ένοχο», σελ. 41-42, μονογραφία περιοδικού «Περσκόπιο», 2007

⁴⁹ Βλέπε αναλυτικότερα Ιάσωνας Χανδρινός, *Πόλεις σε πόλεμο 1939-1945, Ευρωπαϊκά αστικά κέντρα υπό γερμανική κατοχή*, σελ. 267-270 και 295-298, εκδ. Ο Μωβ Σκίουρος, 2018

Στην περίπτωση της Σουδητίας (Βόρεια Βοημία και Μοραβία), με διάταγμα του Χίτλερ της 1ης Οκτωβρίου 1938, ένας επίτροπος του Ράιχ τέθηκε επικεφαλής της εν λόγω περιοχής. Ο επίτροπος ήταν επικεφαλής του διοικητικού μηχανισμού και ασκούσε πολιτική εξουσία. Εκτός από τη γενική διοίκηση, ήταν υπεύθυνος για τη δικαστική, τη δημοσιονομική, την ταχυδρομική και σιδηροδρομική διοίκηση, ενώ συγχρόνως ήταν υπόλογος στον Χίτλερ.⁵⁰ Στις 16 Μαρτίου 1939 εκδόθηκε το διάταγμα του Χίτλερ σχετικά με τη συγκεκριμένη περιοχή. Το διάταγμα προέβλεπε το «προτεκτοράτο» ως μια πρωτότυπη δημιουργία του ναζισμού η οποία στερείτο στήριξης στο διεθνές δίκαιο.⁵¹ Η προτεκτορατοποίηση ήταν μια γερμανική «πατέντα» σε εκείνη την ιστορική φάση, που εξέφραζε την πιο επιθετική πολιτική του γερμανικού ιμπεριαλισμού. Οι εξουσίες του προτέκτορα ήταν δυνητικά απεριόριστες. Οριζε και απέλυε κατά το δοκούν τα μέλη της δήθεν αυτόνομης κυβέρνησης της περιοχής, έπρεπε να ενημερώνεται για όλα τα ληφθέντα μέτρα που αφορούσαν την κατειλημμένη χώρα, εξέδιδε ντιρεκτίβες και, αν το έκρινε αναγκαίο, υπερέβαινε τις εξουσίες της «αυτόνομης κυβέρνησης».⁵²

Στο Ντάντσιχ (σημερινό Γκντανσκ στην Πολωνία), αφού καταλήφθηκε, ο γκαουλάιτερ Φόρστερ έθεσε σε εφαρμογή έναν βασικό συνταγματικό νόμο που εξασφάλιζε την επανένωση με τη Γερμανία. Από εκείνη τη στιγμή κι έπειτα όλοι οι νόμοι του γερμανικού κράτους ίσχυαν και στο Ντάντσιχ.⁵³

Η Αλσατία διοικείτο από έναν επικεφαλής Πολιτικής Διοίκησης, τον γκαουλάιτερ Ρόμπερτ Βάγκνερ (Robert Wagner) του Μπάντεν, ο οποίος ήταν άμεσα υπόλογος στον Χίτλερ.⁵⁴

⁵⁰ Φραντς Νόυμαν, *Βεεμώθ. Η δομή και η πρακτική του εθνικοσοσιαλισμού (1933-1944)*, σελ. 553, εκδ. Νησίδες, 2018

⁵¹ Ο.π., σελ. 558

⁵² Ο.π., σελ. 559

⁵³ Ο.π., σελ. 554

⁵⁴ Ο.π., σελ. 556-557

Η Πολωνία υπήρξε μια από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις, αν όχι η χαρακτηριστικότερη, απόλυτης επιβολής της ναζιστικής εξουσίας. Ο γενικός κυβερνήτης της Χανς Φρανκ, πρώην δικηγόρος του Χίτλερ, είχε δηλώσει ότι δημιουργούσε μια αποικία και ότι ο κόσμος της θα γινόταν «σκλάβος του Ράιχ». Η κυβέρνηση έγινε γνωστή ως το «Βασίλειο των SS» και η χώρα κυβερνήθηκε με απaráμιλλη αγριότητα. Η Πολωνία υπήρξε ο τόπος με τα μεγαλύτερα στρατόπεδα συγκέντρωσης και η κεντρική σκηνή του εβραϊκού Ολοκαυτώματος.⁵⁵ Οι εκτοπίσεις των πληθυσμών υπήρξαν επίσης μια προσφιλή μέθοδος για τους ναζί. Για παράδειγμα, οι Γερμανοί «καθάρισαν» το λιμάνι της Γδύνιας από τους 100.000 Πολωνούς που κατοικούσαν εκεί και το μετονόμασαν σε Γκότενχαφεν.

Στην Ολλανδία στήθηκε ένα Συμβούλιο για την Οργάνωση της Βιομηχανίας, το οποίο αντιστοιχούσε στο Γερμανικό Εθνικό Οικονομικό Επιμελητήριο, ενώ επιχειρήθηκε να συγκροτηθεί το ανάλογο του γερμανικού Εργατικού Μετώπου.⁵⁶ Μέχρι την 1η Ιουνίου του 1942 οι κατοχικές αρχές διόρισαν 152 νέους δημάρχους, οι μισοί εκ των οποίων ήταν μέλη του ολλανδικού ναζιστικού κόμματος. Το καλοκαίρι του 1944 οι διορισμοί έφτασαν τους 275.⁵⁷ Κατευθυνόμενη και εξαρτημένη από τις γερμανικές αρχές υπήρξε και η ολλανδική αστυνομία. Οι αρχηγοί της αστυνομίας στις κυριότερες ολλανδικές πόλεις ήταν δηλωμένοι εθνικοσοσιαλιστές, ενώ ειδικές σχολές εκπαίδευσης αστυνομικών δίδασκαν τους νέους αστυνομικούς βασικές αρχές του εθνικοσοσιαλισμού και εκπαιδεύαν στην αντιμετώπιση της οργανωμένης αντίστασης. Για

⁵⁵ Οι παραπάνω διαπιστώσεις υπάρχουν στο Norman Davies, *Η Ευρώπη Σε πόλεμο. Η έναρξη, οι συγκρούσεις, οι ηγέτες και το τέλος του φασισμού, 1939-1945*, σελ. 498-499, εκδ. Ιωλκός, 2007. Πρέπει, όμως, σε αυτό το σημείο να σημειώσουμε πως η γενικότερη θεώρηση του συγγραφέα για τη ναζιστική βία συνοδεύεται από την εξομίωσή της με τον «ολοκληρωτικό κομμουνισμό», θέση η οποία μας βρίσκει απολύτως απέναντι

⁵⁶ Ο.π., σελ. 569 και 573

⁵⁷ Ιάσοντας Χανδρινός, *Πόλεις σε πόλεμο 1939-1945, Ευρωπαϊκά αστικά κέντρα υπό γερμανική κατοχή*, σελ. 288, εκδ. Ο Μωβ Σκίουρος, 2018

όλα αυτά πρότυπο αποτελούσε η γερμανική Αστυνομία Τάξης.⁵⁸

Στη Νορβηγία, μετά την κατάληψή της από τα γερμανικά στρατεύματα, διορίστηκε ως πρωθυπουργός το ανδρείκελο των Γερμανών που άκουγε στο όνομα Κουίςλιγκ (Quisling), ένα όνομα που έγινε συνώνυμο με την έννοια του προδότη και του πεμπτοφалаγγίτη. Οι Γερμανοί, επιδιώκοντας να δώσουν μια επίφαση ανεξαρτησίας και δημοκρατίας, συγκρότησαν μια «νόμιμη» φιλογερμανική κυβέρνηση. Έτσι, επέτρεψαν τη δράση του λεγόμενου Διοικητικού Συμβουλίου του οποίου η αρμοδιότητα ήταν η τήρηση της τάξης στο έδαφος της κατεχόμενης χώρας. Τελικά, το Διοικητικό Συμβούλιο καταργήθηκε, το ίδιο και τα κόμματα, με εξαίρεση το φασιστικό κόμμα του Κουίςλιγκ, και δημιουργήθηκε ένα νέο Συμβούλιο αποτελούμενο από μαριονέτες. Ο Κουίςλιγκ διακήρυξε πως σκοπός του κόμματός του ήταν ο εκφασισμός της κρατικής διοίκησης, των κοινωνικών οργανώσεων και όλης της νορβηγικής κοινωνικής ζωής.⁵⁹

Στα κατεχόμενα εδάφη της Ρωσίας οι σημαντικότερες λειτουργίες της δημόσιας διοίκησης ασκούνταν από τις κεντρικές υπηρεσίες του Ράιχ που ενεργούσαν εντός του πλαισίου της εδαφικής διοίκησης. Οι ναζί είχαν δημιουργήσει διάφορες υπηρεσίες οικονομικού ελέγχου. Ο γενικός έλεγχος ασκείτο από την Υπηρεσία Τετραετούς Σχεδίου, η οποία ήταν υπόλογη στον υπουργό του Ράιχ για την Κατεχόμενη Ανατολή. Γενικός έλεγχος ασκείτο και από το υπουργείο Οικονομικών του Ράιχ. Το υπουργείο Τροφίμων και Γεωργίας του Ράιχ είχε εξουσία επί της αγροτικής παραγωγής. Φυσικά οι ναζί είχαν δικαίωμα ελέγχου σε κάθε πολίτη των κατεχόμενων εδαφών. Οι οικονομικές δραστηριότητες υπόκειντο στον έλεγχο του γερμανικού τραπεζικού συστήματος. Εί-

χαν στηθεί, επίσης, γερμανικά δικαστήρια τα οποία ήταν υπεύθυνα για αστικές και ποινικές υποθέσεις σε όλες τις περιπτώσεις που εμπλεκόταν ένας φυλετικά Γερμανός ή Γερμανός του Ράιχ ή το συμφέρον του Ράιχ και εφαρμοζόταν το δίκαιο του Ράιχ.⁶⁰

Στη Γαλλία η κυβέρνηση Πεταίν ήταν αυτή που ανέλαβε να εξυπηρετήσει τα γερμανικά συμφέροντα. Εδώ υπήρχε εκτός των άλλων και το πρόβλημα του κομμουνισμού. Έτσι, υπολογιζόταν πως τον Μάρτιο του 1941 υπήρχαν 18.000 κρατούμενοι στις φυλακές και ένας πολλαπλάσιος αριθμός κρατουμένων σε διάφορα στρατόπεδα του νότου. Γενικότερα, όμως, υπήρξε ένα ασφυκτικό τιμωρητικό νομικό πλαίσιο και τα κριτήρια της κολάσιμης πράξης είχαν διασταλθεί υπερβολικά. Για παράδειγμα, η αστυνομία μπορούσε να συλλαμβάνει ανθρώπους που έβηχαν στον κινηματογράφο κατά τη διάρκεια προπαγανδιστικών προβολών.⁶¹ Μεγάλες αλλαγές σημειώθηκαν και στο επίπεδο της δημοτικής εξουσίας. Σε κοινότητες των οποίων ο πληθυσμός ήταν άνω των 10.000 κατοίκων οι δήμαρχοι διορίστηκαν από το υπουργείο Εσωτερικών, ενώ μη αρεστοί δημοτικοί υπάλληλοι απομακρύνθηκαν, απολύθηκαν, υποβιβάστηκαν ή τέθηκαν σε διαθεσιμότητα.⁶² Συχνά, οι δήμαρχοι στη γαλλική πρωτεύουσα παρέκαμπταν την κεντρική κυβέρνηση και συνομιλούσαν απευθείας με τις γερμανικές στρατιωτικές υπηρεσίες ή την πρεσβεία.⁶³ Την άνοιξη του 1943 απαγορεύτηκαν όλες ανεξαιρέτως οι παράνομες συγκεντρώσεις και κάθε συλλογική «αντεθνική» συμπεριφορά.⁶⁴

Στην Ελλάδα εγκαταστάθηκαν κατά την πρώτη κατοχική περίοδο στρατεύματα από τρεις χώρες: η 5η Γερμανική Στρατιά, η 11η

⁵⁸ Βλέπε αναλυτικότερα Ιάσωνα Χανδρινός, *Πόλεις σε πόλεμο 1939-1945, Ευρωπαϊκά αστικά κέντρα υπό γερμανική κατοχή*, σελ. 306-307, εκδ. Ο Μωβ Σκίουρος, 2018

⁵⁹ Ακαδημία Επιστημών ΕΣΣΔ, *Παγκόσμια Ιστορία*, τόμ. Θ1-Θ2 & Ακαδημία Επιστημών, 2ος Παγκόσμιος Πόλεμος, σελ. 83, εκδ. Μέλισσα, 1966

⁶⁰ Βλέπε αναλυτικότερα Φραντς Νόμαν, *Βεεμώθ. Η δομή και η πρακτική του εθνικοσοσιαλισμού (1933-1944)*, σελ. 565-567, εκδ. Νησίδες, 2018

⁶¹ Βλέπε αναλυτικότερα, Ιάσωνα Χανδρινός, *Πόλεις σε πόλεμο 1939-1945, Ευρωπαϊκά αστικά κέντρα υπό γερμανική κατοχή*, σελ. 278-279, εκδ. Ο Μωβ Σκίουρος, 2018

⁶² Ο.π., σελ. 285

⁶³ Ο.π., σελ. 287

⁶⁴ Ο.π., σελ. 300

Ιταλική Στρατιά και το 2ο Βουλγαρικό Σώμα Στρατού. Συνολικά οι τρεις στρατιές αριθμούσαν 300.000 άνδρες.⁶⁵ Παρά την εμπλοκή τριών χωρών στην κατοχή της Ελλάδας, την πρωτοκαθεδρία την είχαν οι Γερμανοί. Στην κατοχική περίοδο τη διοίκηση της Ελλάδας ανέλαβαν για λογαριασμό των Γερμανών τρεις δωσιλογικές κυβερνήσεις: του Τσολάκογλου (30/4/1941-2/12/1942), του Λογοθετόπουλου (2/12/1942-7/4/1943) και του Ράλλη (7/4/1943-12/10/1944). Ο Τσολάκογλου δήλωσε στους δημοσιογράφους στις 25/11/1941 ότι «η Ελλάς ως μήτηρ του πολιτισμού ευρίσκεται ολοψύχως παρά το πλευρόν των μαχομένων κατά του κομμουνιστικού μιάσματος».⁶⁶ Στις 6 Ιουνίου του 1941 δημοσιεύτηκε ΦΕΚ στο οποίο επικυρώθηκε μια σύμβαση για τις τηλεπικοινωνίες, στην οποία προβλεπόταν η αντικατάσταση της βρετανικής Cable and Wireless Limited, η οποία είχε κερδίσει τη σύμβαση το 1937, από τη γερμανική Telefunken. Το μακρύ χέρι των Γερμανών σε όλες αυτές τις οικονομικές διαδικασίες υπήρξε ο Ιωάννης Βουλπιώτης.⁶⁷ Ο αστυνομικός διευθυντής στην κατοχική Αθήνα Αγγελος Έβερτ συνδέθηκε προσωπικά με έναν συνταγματάρχη της αστυνομίας ονόματι Καρλ Γκάισλερ και η πρώτη του κίνηση ήταν η σύλληψη 300 ατόμων φακελωμένων ήδη από την περίοδο Μεταξά, ανάμεσά τους και ο Νίκος Ζαχαριάδης.⁶⁸ Στο επίπεδο της τοπικής εξουσίας διορίστηκαν δήμαρχοι με γερμανική εντολή σε συνοικίες της Αθήνας και στον ίδιο τον Πειραιά. Επρόκειτο για στελέχη του ΕΔΕΣ τα οποία συνεργάστηκαν με τις γερμανικές δυνάμεις για την κατα-

⁶⁵ Σπύρος Γασπαρινάτος, *Οι ελληνικές κατοχικές κυβερνήσεις. Δίκες κατοχικών δωσίλογων και εγκληματιών πολέμου*, σελ. 53, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2015

⁶⁶ Ιάκωβος Χονδροματίδης, «Η μαύρη σκιά στην Ελλάδα. Εθνικοσοσιαλιστικές και φασιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα του μεσοπολέμου και της γερμανικής κατοχής (1941-1944)», περιοδικό «Στρατιωτική ιστορία», σελ. 58, Εκδόσεις Περισκόπιο, 2001

⁶⁷ Ιωάννης Βουλπιώτης, «Το μακρύ χέρι του Ράιχ», σελ. 19, Hot Doc History, 28 ΜΑΪΟΥ 2017, τ. 14

⁶⁸ Δημοσθένης Κούκουνας, *Ιστορία Κατοχής*: «Αγνωστα στοιχεία και ντοκουμέντα. Τα πρόσωπα-η αλήθεια-τα παρασκήνια. Εξουσία και πολιτική στην κατεχόμενη Ελλάδα, Ο έλεγχος του κρατικού μηχανισμού από τους κατακτητές ταυτόχρονα με άκαιρες πολιτικές συζητήσεις...», 8ο τ., σελ. 44, έκδοση του περιοδικού «Επίκαιρα», 2013

στολή της αντίστασης που ελεγχόταν από το ΕΑΜ.⁶⁹ Η αντιμετώπιση του «μπολσεβικισμού» οδήγησε σε αगाστή συνεργασία κρατικές υπηρεσίες και σώματα ασφαλείας με τις δυνάμεις κατοχής. Ο αντικομμουνισμός εντέλει αποτέλεσε τη «συγκολλητική ουσία μιας ενιαίας διοικητικής λογικής».⁷⁰ Επίσης, ελληνικές παραστρατιωτικές οργανώσεις δολοφόνων συνεργάστηκαν με τους κατακτητές. Το 1943 σε συνάντηση των οργανώσεων ΕΔΕΣ Αθηνών, ΡΑΝ, ΕΔΕΜ, ΕΚΟ, ΠΑΟ, Εθνική Δράσις Τρίαινα και Χ-και αφού έχει σταλεί στην Ελλάδα από τους ναζί ειδικός απεσταλμένος προκειμένου να αναλάβει τη συνένωση της δράσης αυτών των οργανώσεων για να αντιμετωπίσει τον ΕΛΑΣ και το ΕΑΜ- αποφασίζεται η εξακολούθηση της συνεργασίας με τους Γερμανούς.⁷¹ Ο διοικητικός μηχανισμός του κράτους τελούσε υπό τη ναζιστική επιρροή. Χαρακτηριστικά να αναφέρουμε ότι το υπουργείο Παιδείας προκήρυξε διαγωνισμό στα γυμνάσια της βόρειας Ελλάδας με θέμα: «Μπολσεβικισμός και τυραννία».⁷²

* * *

Πέμπτο χαρακτηριστικό της ναζιστικής πολιτικής επί των κατεχόμενων χωρών ήταν οι ανελέητες τιμωρίες σε όσους αντιστέκονταν.

Τα γερμανικά στρατεύματα χρησιμοποιούσαν διάφορες μορφές αντιποίνων στις περιπτώσεις λαϊκής αντίστασης. Μια μορφή ήταν η διακοπή της κυκλοφορίας, μια δεύτερη η διακοπή παροχής ρεύματος, νερού και φυσικού αερίου, μια τρίτη ήταν η επιβολή χρηματικών προστίμων, μια τέταρτη ήταν οι μαζικές συλλήψεις, ανακρίσεις, φυλακίσεις, μια πέμπτη η επιβολή στρατιωτικού νόμου στις πόλεις και μια έκτη, η πιο σκληρή, ήταν οι μαζικές εκτε-

⁶⁹ Ιάσωνας Χανδρινός, *Πόλεις σε πόλεμο 1939-1945, Ευρωπαϊκά αστικά κέντρα υπό γερμανική κατοχή*, σελ. 289, εκδ. Ο Μωβ Σκίουρος, 2018

⁷⁰ Ο.π., σελ. 303

⁷¹ Για τη δράση των φασιστικών οργανώσεων βλέπε αναλυτικότερα Ιάκωβος Χονδροματίδης, «Η μαύρη σκιά στην Ελλάδα. Εθνικοσοσιαλιστικές και φασιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα του μεσοπολέμου και της γερμανικής κατοχής (1941-1944)», περιοδικό «Στρατιωτική ιστορία», εκδ. Περισκόπιο, 2001

⁷² Ο.π., σελ. 59

λέσεις. Κοινός παρονομαστής όλων των τιμωρητικών πράξεων ήταν η συλλογική ευθύνη και σαφής επιδίωξη η διασπορά τρομοκρατίας και άρα η αποτροπή συνέχισης των αντιστασιακών ενεργειών ή και η απρόσκοπτη συνέχιση της παραγωγικής διαδικασίας. Τα αντίποινα, συχνά, επενδύονταν με τον ιδεολογικό μανδύα του αντικομμουνισμού.

Τον Σεπτέμβριο του 1940 ο ανώτατος διοικητής του γερμανικού στρατού στη Γαλλία προσδιόρισε τους ομήρους ως «κατοίκους μιας χώρας που εγγυώνται με τη ζωή τους την άψογη συμπεριφορά του πληθυσμού. Η ευθύνη για την τύχη τους βρίσκεται λοιπόν στα χέρια των συμπατριωτών τους. Επομένως, ο πληθυσμός πρέπει ν' απειλείται δημόσια πως οι όμηροι θα θεωρηθούν υπεύθυνοι για τις εχθρικές ενέργειες μεμονωμένων ατόμων».⁷³ Με βάση το προαναφερθέν δόγμα οι αρχές κατοχής αποσαφηνίζαν ότι η μη εκτέλεση των απειλών που απέρρεαν από αυτό θα εκλαμβάνονταν ως αδυναμία των Γερμανών. Μάλιστα η διατύπωση και η εφαρμογή του δεν περιορίστηκαν στη Γαλλία, αφού με την έκδοση γενικής διαταγής που υπογραφόταν από τον Κάιτελ τον Σεπτέμβριο του 1941 τέθηκε σε εφαρμογή σε όλη τη διάρκεια του πολέμου στο Βέλγιο, στη Νορβηγία, την Ολλανδία, τη Δανία, την Ουκρανία, την Ελλάδα, τη Σερβία, τη Ρωσία.⁷⁴ Όταν τα μέτρα αντιποίνων κρίθηκαν ανεπαρκή, αποφασίστηκαν δύο βασικά πράγματα: α) οι συλληφθέντες θα μεταφέρονταν στη Γερμανία (με αυτό τον τρόπο επιδίωκαν την ελαχιστοποίηση του συναισθηματικού φορτίου που προέκυπτε στον ντόπιο πληθυσμό από την εκτέλεση των αγωνιστών. Αυτό έγινε όταν διαπίστωσαν τη γενική αποδοκιμασία του πληθυσμού, αν και ακολούθησαν εκτελέσεις ενώπιόν του σε πολλές περιπτώσεις και στη συνέχεια) και β) η δράση των αντιστασιακών θα επέφερε την τιμωρία των με-

⁷³ Αναφέρεται στο Lord Russel of Liverpool, *Η μάστιγα του ναζισμού. Τα εγκλήματα πολέμου του Γ' Ράιχ, 1939-1945*, σελ. 118, εκδ. Ιωλκός, 2007

⁷⁴ Ο.π., σελ. 118

λών της οικογένειάς τους με την αποστολή τους σε στρατόπεδα συγκέντρωσης προϋποθέτοντας ότι ήταν άνω των 16 ετών.⁷⁵ Η τιμωρία των συλληφθέντων είχε διάφορες διαβαθμίσεις: μαστίγωση, κοιλίας σύνθλιψης κεφαλιού, ξεριζώμα νυχιών από χέρια και πόδια, στρατόπεδα συγκέντρωσης, θάλαμος αερίων.⁷⁶ Οι εκτελέσεις συχνά συνοδεύονταν από το θέαμα των σταυρωμένων ή κρεμασμένων θυμάτων, προκειμένου το μήνυμα να είναι πιο τρομοκρατικό.⁷⁷

Στη Γαλλία στο πλαίσιο των γερμανικών αντιποίνων εκτελέστηκαν 29.000 όμηροι. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι στις 21 Οκτωβρίου του 1941 δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Le Phare» η εξής ανακοίνωση: «Ανδρόι εγκληματίες που πληρώνονται απ' την Αγγλία και τη Μόσχα σκότωσαν χθες το πρωί τον φρούραρχο της Ναντ πυροβολώντας τον στην πλάτη. Μέχρι τώρα οι δολοφόνοι παραμένουν ασύλληπτοι. Ως εξιλέωση αυτού του εγκλήματος διέταξα για αρχή την εκτέλεση 50 ομήρων. Εξαιτίας της σοβαρότητας του εγκλήματος θα εκτελεστούν 50 ακόμη όμηροι αν δεν συλληφθούν οι ένοχοι μέχρι τα μεσάνυχτα της 23ης Οκτωβρίου 1941».⁷⁸ Η διαταγή προφανώς και υλοποιήθηκε στη συνέχεια, ενώ ακολούθησαν κι άλλα παρόμοια περιστατικά.

Την άνοιξη του 1943 στην Ολλανδία πραγματοποιήθηκε απεργία διαρκείας. Πέντε ημέρες μετά τη λήξη της με αφορμή το διάταγμα για επιστροφή του ολλανδικού στρατού σε κατάσταση αιχμαλωσίας ξέσπασαν βίαιες ταραχές. Η απάντηση ήταν 95 νεκροί δολοφονημένοι από τις δυνάμεις του στρατού και των SS, ενώ έκτακτα στρατοδικεία εξέδωσαν 110 καταδικές σε θάνατο και 5.391 συνελήφθησαν με την προοπτική να δικαστούν.⁷⁹ Στη χώρα

⁷⁵ Ο.π., σελ. 128-129

⁷⁶ Ο.π., σελ. 133

⁷⁷ Βλέπε αναλυτικότερα ό.π., σελ. 138-141

⁷⁸ Ο.π., σελ. 123

⁷⁹ Ιάσωνας Χανδρινός, *Πόλεις σε πόλεμο 1939-1945*, Ευρωπαϊκά αστικά κέντρα υπό γερμανική κατοχή, σελ. 339, εκδ. Ο Μωβ Σκίουρος, 2018

αυτή υπολογίζεται ότι εξοντώθηκαν πάνω από 4.000 πολίτες.⁸⁰

Ακόμη και στην ήσυχη Δανία που μάλλον υπέστη την ηπιότερη μορφή κατοχής, μετά την 29η Αυγούστου 1943 η χώρα έζησε τους 21 πιο αιματηρούς μήνες της ιστορίας της. Αφού διαλύθηκε ο στρατός και καταργήθηκε η ανεξάρτητη κυβερνητική αρχή, οι Γερμανοί επέβαλαν επτά θανατικές καταδίκες, 14 φυλακίσεις και 31 εκτοπισμούς με περίπου 6.000 Δανούς να εκτοπίζονται σε στρατόπεδα, 200 να εκτελούνται και 100 να δολοφονούνται από τα SS και παραστρατιωτικά σώματα.⁸¹

Στη σχετική λίστα αντιποίνων πρώτη σε θύματα βρίσκεται η Βαρσοβία με 8.000 θύματα μόνο μέσα σε ένα δεκάμηνο: Νοέμβριος 1943 - Οκτώβριος 1944. Από τον Σεπτέμβριο του 1939 ως τις αρχές του 1945 έγιναν στην Πολωνία 2.332 εκτελέσεις που ισοδυναμούσαν με 34.098 θύματα. Το 84% των θυμάτων εκτελέστηκε χωρίς δίκη. Πολλές φορές τα υποψήφια θύματα τα έβαζαν να σκάψουν τους τάφους τους και πριν από την εκτέλεση να φωνάξουν «Heil Hitler». Σε νεκρωσίες που έγιναν διαπιστωνόταν άγριος βασανισμός πριν από την εκτέλεση, ακόμη και με κρανία σπασμένα στα δύο.⁸²

Η χώρα η οποία υπέστη τη μεγαλύτερη κτηνωδία από την πλευρά των ναζι ήταν η Σοβιετική Ένωση. Επρόκειτο για εγκλήματα που αφορούσαν όχι μόνο ενήλικες άντρες, αλλά αδιακρίτως γυναίκες, ηλικιωμένους και παιδιά. Στις μαζικές εκτελέσεις σκάβονταν μεγάλοι τάφοι, όπου οι υποψήφιοι εκτελεσμένοι υποχρεώνονταν να γδυθούν και, αφού εκτελούνταν, τα πτώματα στοιβάζονταν στους τάφους με το πρόσωπο προς το έδαφος, καλύπτονταν με ασβέστη και ακολουθούσε η τοποθέτηση της επόμενης σειράς εκτελεσμένων. Επειδή αυτές οι πράξεις και το θέαμα ήταν ακραία αποκρου-

στικά σε σημείο που ακόμη και τα ναζιστικά στρατεύματα να δυσκολεύονται σε κάποιες περιπτώσεις να συμμετέχουν σε αυτήν τη φρίκη, το πρόβλημα επιχειρήθηκε να επιλυθεί με τρεις τρόπους:

α) Πριν από τη διεξαγωγή του πολέμου οι ναζι φρόντιζαν να απογυμνώσουν τα γερμανικά στρατεύματα από κάθε ηθικό φραγμό υλοποιώντας τη ρήση του Χίτλερ με βάση την οποία θα έπρεπε να αρθούν «οι ταπεινωτικοί περιορισμοί που επιβάλλει η χίμαιρα της συνείδησης και της ηθικής».

β) Σε περιπτώσεις που η δυσκολία παρέμενε, ειδικά σώματα διεστραμμένων καθαριμάτων, όπως οι καταδρομείς των Einsatzgruppen, αναλάμβαναν να φέρουν σε πέρας τις πιο βρόμικες δουλειές.

γ) Με την έκδοση ντιρεκτίβας από τον Κάιτελ, η οποία προέβλεπε τα εξής: «Τα στρατεύματα έχουν λοιπόν το δικαίωμα και το καθήκον να χρησιμοποιήσουν σε αυτόν τον αγώνα οποιονδήποτε μέσο, ακόμη και εναντίον γυναικόπαιδων, αν αυτό θα εξασφαλίσει επιτυχία... Κανένας Γερμανός που θα συμμετάσχει στον αγώνα εναντίον των ανταρτών ή των συνεργατών τους δεν θα θωρηθεί υπαίτιος για πράξεις βίας είτε από πειθαρχική είτε από νομική άποψη».⁸³

Στα στρατόπεδα συγκέντρωσης η φρίκη συνεχιζόταν. Υπήρχαν ειδικά μαθήματα για την επιτυχή αποτέφρωση των πτωμάτων, ενώ σε άλλα μαθήματα εξηγείτο ο τρόπος σύνθλιψης των οστών με ειδικές μηχανές. Τα παιδιά ρωσικής καταγωγής χρησιμοποιούνταν ως ζωντανόι στόχοι για την εκπαίδευση της χιτλερικής νεολαίας στη σκοποβολή. Υπήρχαν στιγμές που η φρίκη έφτανε σε τέτοια επίπεδα που δύσκολα χωράει ο ανθρώπινος νους: «Σε ένα [...] χωριό τα γερμανικά στρατεύματα έδεσαν τους καρπούς μιας 24χρονης εγκύου, συζύγου ενός Ρώσου στρατιώτη, και τη βίασαν. Στη συνέχεια της έκοψαν το λαρύγγι και κάρφωσαν τα δύο της στηθή με ξιφολόγη».⁸⁴ Η ακόμη, για να ξεφύγουν οι ναζι από τη μονοτονία

⁸⁰ Lord Russel of Liverpool, *Η μάστιγα του ναζισμού. Τα εγκλήματα πολέμου του Γ' Ράιχ, 1939-1945*, σελ. 134, εκδ. Ιωλκός, 2007

⁸¹ Ιάσωνας Χανδρινός, *Πόλεις σε πόλεμο 1939-1945, Ευρωπαϊκά αστικά κέντρα υπό γερμανική κατοχή*, σελ. 340, εκδ. Ο Μωβ Σκίουρος, 2018

⁸² Βλέπε αναλυτικότερα, Lord Russel of Liverpool, *Η μάστιγα του ναζισμού. Τα εγκλήματα πολέμου του Γ' Ράιχ, 1939-1945*, σελ. 162-166, εκδ. Ιωλκός, 2007

⁸³ Ο.π., σελ. 172

⁸⁴ Ο.π., σελ. 174

των εκτελέσεων, ανακάλυπταν νέους τρόπους, βάζοντας μάλιστα στοιχήματα που αφορούσαν την επιτυχή έκβαση του νέου τρόπου εκτέλεσης. Για παράδειγμα, ένας στρατιώτης έβαλε στοιχήμα για το αν μπορεί με ένα τσεκούρι να κόψει ένα 10χρονο αγόρι στα δύο. Το στοιχήμα «μπήκε» και ο στρατιώτης το κέρδισε υποχρεώνοντας το αγόρι να κάτσει γοναπιστό και πράγματι το έκοψε στα δύο.⁸⁵

Τη ναζιστική θηριωδία τη βίωσε σε μεγάλη έκταση και η Ελλάδα η οποία διαθέτει μεγάλο μαρτυρολόγιο και πλήθος τόπων συμβόλων. Από σχετική ιστορική έρευνα έχουν καταγραφεί τουλάχιστον 50 τόποι μαρτυρίου, με πιο γνωστές τις περιπτώσεις του Βιάννου, του Διστόμου, των Καλαβρύτων, της Κανδάνου, του Χορτιάτη, της Νίκαιας (Κοκκινιά).⁸⁶ Στην γκάμα των γερμανικών εκτελέσεων συμπεριλαμβάνονταν: ομαδικές δολοφονίες, σφαγή νηπίων, ηλικιωμένων και εγκύων γυναικών, απαγχονισμοί, λιθοβολισμοί, κάψιμο ζωντανών ανθρώπων κ.λπ. Παράλληλα, ολόκληρα χωριά κάηκαν ολοσχερώς. Η διαστροφή έφτανε σε τέτοια επίπεδα που, αφού εξόντωναν τους ντόπιους πληθυσμούς και έκαιγαν τα χωριά, στη συνέχεια, όπως στην περίπτωση της Κανδάνου, τοποθετούνταν πινακίδες με την επιγραφή «Εδώ υπήρχε κάποτε η Κάνδανος».⁸⁷ Στο Δίστομο λογχίστηκαν από τους ναζί βρέφη στις κούνιες τους, γυναίκες βιάστηκαν και κόπηκαν οι μαστοί τους, εκτελέστηκαν όμηροι, ούτε και τα ίδια τα ζώα δεν γλίτωσαν από τη μανία των Γερμανών. Μέσα σε δύο ώρες δολοφονήθηκαν 218 άμαχοι.⁸⁸ Στα Καλάβρυτα δολοφονήθηκαν 1.104 άτομα, όλος ο ανδρικός πληθυσμός της περιοχής.⁸⁹ Στον Χορτιάτη δολοφονήθηκαν 149 άνθρωποι, από τους οποίους οι 59 ανήλικοι και από αυτούς οι 36 κάτω των 10 ετών, ακό-

μη και αβάπτιστα βρέφη.⁹⁰ Στη Νίκαια καθοριστικός ήταν ο ρόλος των κουκουλοφόρων γερμανοτσολιάδων. Αφού οι ναζί μάζεψαν στην πλατεία της Οσίας Ξένης 2.500 άτομα, οι καταδότες έπιασαν δουλειά. Ο γνωστός χαφιάς της Κοκκινιάς Μπατράνης υπέδειξε στους Γερμανούς τον λοχαγό του ΕΛΑΣ Αποστόλη Χατζηβασιλείου και με ειρωνεία τον χαιρέτησε: «Τα σέβη μου, λοχαγέ». Οι Γερμανοί του βγάζουν με λόγχη το μάτι, του σχίζουν τα μάγουλα, τον περιφέρουν μέσα στο πλήθος. Ο ίδιος φωνάζει: «Πατριώτες, σηκώστε το κεφάλι, μη φοβάστε. Δεν πρόκειται να προδώσω κανένα». Λίγο προτού εκτελεστεί προέτρεπε τους συγκεντρωμένους: «Πατριώτες, εκδίκηση!!!». Λίγο μετά το μεσημέρι οι εκτελέσεις σταματάνε, αφού έχουν δολοφονηθεί πάνω από 150 πατριώτες. Οι Γερμανοί έδωσαν εντολή στους κουκουλοφόρους να σκυλέψουν τα πτώματα. Οι συλληφθέντες Κοκκινιώτες που έφτασαν τις 6.000 μεταφέρονται στο Χαϊδάρι, στη συνέχεια στη Γερμανία και δεν επέστρεψαν ποτέ.⁹¹ Όσον αφορά την εκτέλεση των 200 στην Καισαριανή, δεν χαρακτηρίζεται τυπικά ολοκαύτωμα, ωστόσο συμπεριλαμβάνεται στην γκάμα της ναζιστικής θηριωδίας από τη μια, αλλά και στις πιο ένδοξες σελίδες της ελληνικής αντίστασης από την άλλη. Να σημειωθεί ότι οι 200 κρατούμενοι που στη συντριπτική τους πλειονότητα ήταν κομμουνιστές είχαν παραδοθεί από την ελληνική κυβέρνηση στους Γερμανούς, όπως και το γεγονός ότι ο Ναπολέοντας Σουκατζίδης έχει περάσει στο πάνθεον των πιο εμβληματικών μορφών της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας.

Η μοναδικότητα του ναζισμού, που αναμφίβολα συνδέεται, ανάμεσα στα άλλα, και με το εύρος των θανάτων, κατέγραψε εκατομμύρια άμαχων νεκρών που έφτασαν το 60% των συνολικών θα-

⁸⁵ Ο.π., σελ. 180

⁸⁶ Βλέπε αναλυτικότερα, Δίκτυο μαρτυρικών πόλεων και χωριών της Ελλάδας περιόδου 1940-1945, Ελληνικά Ολοκαυτώματα 1940-1945, εκδ. Α.Α. Λιβάνη, 2010

⁸⁷ Πέτρος Ανταίος, Η μαύρη βίβλος της Κατοχής (υπό επιτροπή), σελ. 60, Αθήνα, 2006

⁸⁸ Δίκτυο μαρτυρικών πόλεων και χωριών της Ελλάδας περιόδου 1940-1945. Ελληνικά Ολοκαυτώματα 1940-1945, σελ. 137, εκδ. Α.Α. Λιβάνη, 2010

⁸⁹ Πέτρος Ανταίος, Η μαύρη βίβλος της Κατοχής (υπό επιτροπή), σελ. 98, Αθήνα, 2006

⁹⁰ Δίκτυο μαρτυρικών πόλεων και χωριών της Ελλάδας περιόδου 1940-1945. Ελληνικά Ολοκαυτώματα 1940-1945, σελ. 413, εκδ. Α.Α. Λιβάνη, 2010

⁹¹ Βλέπε αναλυτικότερα α) Δίκτυο μαρτυρικών πόλεων και χωριών της Ελλάδας περιόδου 1940-1945. Ελληνικά Ολοκαυτώματα 1940-1945, σελ. 295-297, εκδ. Α.Α. Λιβάνη, 2010, β) Ιστορικό τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ, Α' τόμος, 1918-1949, σελ. 479, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1995

νάτων, όταν στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο το αντίστοιχο ποσοστό ήταν μόλις το 5%.⁹² Ο τελικός απολογισμός των συνολικών εκτελέσεων, αυτής της ανείπωτης φρίκης έφτασε τα 12.000.000 θύματα, σύμφωνα με τα στοιχεία που παρέθεσε ο σερ Χάρτλεϊ Σόκρος στην αγόρευσή του στο Διεθνές Στρατοδικείο της Νυρεμβέργης.⁹³ Ο ναζισμός είχε γράψει την πιο αποκρουστική σελίδα της σύγχρονης ανθρωπίνης ιστορίας.

⁹² Peter Fritzsche, *Ζωή και θάνατος στο Τρίτο Ράιχ*, σελ. 219, εκδ. Θύραθεν/Harvard University Press, 2008

⁹³ Lord Russel of Liverpool, *Η μάστιγα του ναζισμού. Τα εγκλήματα πολέμου του Γ΄ Ράιχ, 1939-1945*, σελ. 181, εκδ. Ιωλκός, 2007

Κεφάλαιο

7

Τα ιδεολογήματα της αποικιοκρατίας

Δεν υπάρχει πολιτική που να μην πλαισιώνεται από μια ιδεολογία ή κάποια ιδεολογήματα. Η αποικιοκρατία δεν θα μπορούσε να εξαιρεθεί από αυτόν τον κανόνα. Η στυγνή εκμετάλλευση των λαών των αποικιών και οι φρικώδεις τακτικές που μετήλθαν οι αποικιακές δυνάμεις έπρεπε να δικαιολογηθούν. Έτσι οι πρόθυμοι απολογητές αυτών των δυνάμεων φρόντισαν να οικοδομήσουν ιδεολογικά σχήματα με σκοπό την εμπέδωσή τους από τους λαούς των αποικιακών μητροπόλεων, ίσως ακόμη και από τους λαούς των αποικιών. Οι αποικιοκράτες θεωρούσαν τους μη ευρωπαϊκούς λαούς ως καθυστερημένα έθνη και εγγενώς μη ικανούς για κοινωνικοοικονομική πρόοδο. Προφανώς πίσω από αυτήν την ιδέα κρυβόταν η πρόθεσή τους για την ανάπτυξη των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής στις αποικίες, κάτι που συνεπαγόταν το «ιερό καθήκον» των Ευρωπαίων να εκπολιτίσουν τους «καθυστερημένους».

Για την εξυπηρέτηση αυτού του σκοπού τέθηκε η έννοια του κοινωνικού δαρβινισμού, η οποία έφτασε στο απόγειό της και εργαλειοποιήθηκε προκειμένου να νομιμοποιήσει τα αίσχη των αποικιοκρατών. Ο Τζον Στιούαρτ Μιλ, για παράδειγμα, στο έργο του «Η αποικιοκρατία στους σύγχρονους λαούς» το 1891 έγραφε: «Σύμφωνα με τη σημερινή κατάσταση του κόσμου η δημιουργία αποικιών αποτελεί την καλύτερη επιχείρηση για την επένδυση των κεφαλαίων μιας γριάς και πλούσιας χώρας. Η αποικιοκρατία είναι η επεκτατική δύναμη ενός λαού, ισχύς της αναπαραγωγής του, η διασπορά και ο πολλαπλασιασμός του στους ορίζοντες. Είναι η υποταγή του κόσμου ή ενός μεγάλου μέρους του κόσμου στη γλώσσα του, στις ιδέες του, στους νόμους του. Ένας λαός που δημιουργεί αποικίες είναι ο λαός που δημιουργεί τις βάσεις για το μεγαλείο του μέλλοντός του, για τη μελλοντική του ανωτερότητα και υπεροχή [...] **Δεν μπορούμε λοιπόν να μη δούμε την αποικιοκρατία σαν ένα από τα καθήκοντα που επιβάλλονται στα πο-**

Λιτισμένα κράτη.¹ [η υπογράμμιση δική μας]

Ομως ο Μιλ δεν ήταν ο μόνος κυνικός. Ένας από τους χαρακτηριστικούς εκπροσώπους της σοσιαλδημοκρατίας, συγκεκριμένα ο Μπερνστάιν, υποστήριζε ότι «πρέπει να ξεφύγουμε από την ουτοπική ιδέα της απλής εγκατάλειψης των αποικιών [...] οι αποικίες υπάρχουν· θα πρέπει να συνδιαλλαγούμε με αυτό. Οι σοσιαλιστές θα πρέπει, επίσης, να αναγνωρίσουν την ανάγκη οι πολιτισμένοι λαοί να ενεργήσουν κάπως σαν φύλακες των απολίτιστων [...] Οι οικονομίες μας βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στην εξαγωγή από τις αποικίες προϊόντων που οι γηγενείς λαοί δεν έχουν ιδέα πώς να τα χρησιμοποιήσουν».²

Ο Γκομπνό θεωρείται ο πατέρας της άποψης περί ανωτερότητας της άριας φυλής, την οποία εκφράζει στο βιβλίο του, «Δοκίμιο περί της ανισότητας των ανθρωπίνων φυλών» (1853-1855). Πίστευε ότι α) η φυλή είναι αυτή που δημιουργεί τον πολιτισμό, β) οι τρεις ανθρωπίνες φυλές («μαύρη», «λευκή» και «κίτρινη») αποτελούσαν φυσικούς φραγμούς και γ) η «ανάμειξη των φυλών οδηγούσε στο χάος. Επιπλέον, χαρακτήριζε τη νότια και την ανατολική Ευρώπη, τη Μέση Ανατολή, την κεντρική Ασία και τη βόρεια Αφρική περιοχές φυλετικά συμφурματικές. Τα αντιεπιστημονικά του αποφθέγματα συμπληρώνονταν από την πίστη πως η ανισότητα των φυλών κατοχυρώνεται από τη Βίβλο, ότι οι πρόγονοι της λευκής φυλής είναι ο Αδάμ και η Εύα και ότι τίποτα δεν μας αποδεικνύει ότι οι έγχρωμες φυλές μπορούν να θεωρηθούν τμήμα του ανθρωπίνου είδους. Εβλεπε, επίσης, μια συνέχεια ανάμεσα στον αρχαιοελληνικό, τον ρωμαϊκό και τον σύγχρονο γερμανικό πολιτισμό που εδραζόταν στην αρχαία ινδοευρωπαϊκή κουλτούρα, τη γνωστή ως άρια (άρια φυλή ήταν η φυλή της καθαρότητας και ανω-

τερότητας, της οποίας φορείς υποτίθεται ότι ήταν οι Γερμανοί).³

Κάποιες φορές ο ρατσισμός εκφραζόταν με τον πιο χυδαίο τρόπο και στη λογοτεχνία. Ο γνωστός Ρ. Κίπλινγκ (Kipling) έγραψε ένα ποίημα υπό τον τίτλο «Το χρέος του λευκού ανθρώπου» («The burden of the whiteman») που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ο ύμνος της αποικιοκρατίας και του ρατσισμού:

«Επωμιστείτε το χρέος του λευκού ανθρώπου
Δώστε τροφή στα πεινασμένα στόματα
Και σταματήστε την επιδημία.
Και μόλις πλησιάσετε τον σκοπό σας,
Και κατορθώσετε ό,τι χάριν των άλλων επιδιώκετε,
Δείτε πώς η τεμπελιά και η τρέλα των απίστων
Καταστρέφουν όλη την ελπίδα σας [...].
Επωμιστείτε το χρέος του λευκού ανθρώπου,
Θερίστε ό,τι υπήρξε ανέκαθεν η ανταμοιβή του: Την αποδοκιμασία εκείνων που προστατεύει».⁴

Το 1900 ο Κάιζερ Γουλιέλμος Β΄ απευθυνόμενος στα γερμανικά στρατεύματα που αποστέλλονταν στην Κίνα, προκειμένου να βοηθήσουν στην καταστολή της εξέγερσης των Μπόξερ, είπε με απόλυτη κυνικότητα: «Μη χαρίσετε τη ζωή σε κανένα! Μην πάνετε αιχμαλώτους! Οποιος και να πέσει στα χέρια σας πρέπει να πεθαίνει! Ακριβώς, όπως πριν από χίλια χρόνια, οι Ούννοι του Αττίλα έγιναν περίφημοι για την ανελέητη βία τους που ακόμα αντιβουίζει μέσα στους αιώνες, έτσι και το όνομα των Γερμανών, χάρη στα κατορθώματά σας στην Κίνα, ας αποκτήσει μια φήμη ανάλογη που θα ζησει άλλα χίλια χρόνια, για να μη τολμήσει ποτέ πια Κινέζος να φθάσει

¹ Αναφέρεται στο Michel Beaud, *Η ιστορία του καπιταλισμού*, σελ. 232, εκδ. Μαλλιάρης Παιδεία, 1987

² Αναφέρεται στο Paul Le Blanc, *Ο Λένιν και το επαναστατικό κόμμα*, σελ. 294, εκδ. Πρωτοποριακή βιβλιοθήκη, 2018

³ Για τις απόψεις του Γκομπνό βλέπε χαρακτηριστικά Ι. Α. Σκούρτης, «Ο Gabineu για την ανισότητα των ανθρωπίνων φυλών», *Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, Δ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο-Πρακτικά*, Αθήνα, 1983, σελ.71-78

⁴ https://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/5307/Istoria_G-Lykeiou_html-apli/index2_1.html

να στραβοκοιτάξει έστω και έναν Γερμανό!». ⁵ Ακολουθώντας κατά γράμμα την προτροπή του Γουλιέλμου Γερμανοί στρατιώτες και αξιωματικοί επιδόθηκαν σε αίσχη. Γράφει σε ένα γράμμα εποχής ένας Γερμανός αξιωματικός: «...τους υποχρεώσαμε να ανοίξουν οι ίδιοι τον τάφο τους και μετά τους εκτελέσαμε, μπορεί να ήταν το θέαμα τρομακτικό, αλλά εμάς μας ικανοποιούσε πέρα ως πέρα». ⁶

Μέσω των λεγομένων εκπολιτιστικών αποστολών (*mission civilisatrice*) η Γαλλία επιχείρησε να μεταφέρει δικά της πολιτισμικά πρότυπα στις αποικιακές χώρες. Στο πλαίσιο αυτό ανέδειξε τον γαλλικό πολιτισμό ως ανώτερο και συστηματικά υποτιμούσε και υποβάθμιζε τις τοπικές γλώσσες, τις θρησκείες και τους θεσμούς. Επρόκειτο για μια πολιτική πολιτισμικής αφομοίωσης και διαγραφής των τοπικών ταυτοτήτων. ⁷ Η θρησκεία δεν έμεινε αμέτοχη στην επιχείρηση «εκπολιτισμού των βαρβάρων». Ιεραποστολικές δράσεις αποτελούσαν τον προπομπό και το αποτέλεσμα της στρατιωτικής κατοχής και επέβαλαν την υιοθέτηση των χριστιανικών δογμάτων στους ντόπιους πληθυσμούς.

Ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά παραδείγματα σύζευξης θεωρίας και πράξης (ιδεολογημάτων και βίας) αποτέλεσε η περίπτωση των αποικιοκρατών Γερμανών. Η νοτιοδυτική Αφρική αποικιοποιήθηκε από τη γερμανική εταιρεία του F. A. Luderitz. Το 1884 το Β' Ράιχ ανακήρυξε τη χώρα «Γερμανική Νοτιοδυτική Αφρική» ορίζοντας ως πρώτο διοικητή τον Χάινριχ Γκέρινγκ (Heinrich Göring), πατέρα του μετέπειτα υψηλόβαθμου ναζιστικού στελέχους και αρχηγού της Λουτβάφε Χέρμαν Γκέρινγκ (Hermann Göring). Η εργασία των μαύρων συνιστούσε επί της ουσίας καθεστώς δουλείας, ενώ υπήρχε και η κατάλληλη νομική πρόβλεψη για να νομι-

μοποιεί τις κάθε είδους βαρβαρότητες. Για παράδειγμα, η κατάθεση ενός λευκού στο δικαστήριο ισοδυναμούσε με τις καταθέσεις επτά μαύρων και οι βιαιοπραγίες ενάντια στον ντόπιο πληθυσμό έμεναν ατιμώρητες. ⁸ Υπήρξαν διάφορες εξεγέρσεις του ντόπιου πληθυσμού και στη συνέχεια οι Γερμανοί άρπαξαν τις καλύτερες γαίες από τους Ορλάμο, Χερέρο, Νάμο και άλλες τοπικές φυλές. Οι γαίες αποδόθηκαν σε Γερμανούς αποίκους προκειμένου να δημιουργήσουν φάρμες. Το 1904 εξεγέρθηκαν οι Χερέρο και κατήγγαλαν αρχικά μια σοβαρή νίκη επί των Γερμανών. Έτσι, η κυβέρνηση του Βερολίνου έστειλε στρατό 20.000 αντρών που σφαγίασαν περίπου 60.000 εξεγερμένους. Μάλιστα, φυλλάδιο της γερμανικής αποικιακής ένωσης έκανε λόγο για «...μια αλλαγή στη μέχρι τώρα πολιτική προς τους ιθαγενείς προς όφελος της δικής μας ράτσας». ⁹ Επικεφαλής της καταστολής τέθηκε ο στρατηγός Λόθαρ φον Τρόθα (Lothar von Trotha), ο οποίος είχε ήδη δώσει τα διαπιστευτήριά του με τη σφαγή των Μπόξερ στην Κίνα και των Wahele στο Τόγκο. Όσοι ιθαγενείς επέζησαν κλείστηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και στη συνέχεια στάλθηκαν στις φάρμες των αποίκων για υποχρεωτική εργασία. Οι Γερμανοί γιατροί που υπηρετούσαν σε αυτά τα στρατόπεδα διεξήγαγαν ανθρωπολογικές μελέτες και φυλετικά πειράματα. Σκοπός ήταν να αποδειχτεί η φυλετική κατωτερότητα των μαύρων και με αυτό τον τρόπο να μονιμοποιηθεί και η εξόντωσή τους. Ο «επιστημονικός» ρατσισμός επιχείρησε βάσει μελετών και δήθεν επιστημονικών ερευνών να αποδείξει την ανωτερότητα της λευκής φυλής. Μια χαρακτηριστική περίπτωση ψευδοεπιστημονικής προσέγγισης ήταν η κρανιομετρία. Έτσι στο Βερολίνο στάλθηκαν για μελέτη 300 κρανία μαύρων προκειμένου να στηριχτούν ρατσιστικά δόγματα και ρατσιστικοί νόμοι. ¹⁰

⁵ https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9F%CE%BC%CE%B9%CE%BB%CE%AF%CE%B1_%CF%84%CF%89%CE%BD_%CE%9F%CF%8D%CE%BD%CE%BD%CF%89%CE%BD

⁶ Αναφέρεται στο Νίκος Κοτζιάς, *Η Ελλάδα αποικία χρέους. Η ευρωπαϊκή αυτοκρατορία και γερμανική πρωτοκαθεδρία*, σελ. 126, εκδ. Πατάκη, 2013

⁷ <https://books.openedition.org/pur/269831>

⁸ Βασιλική Λάζου, «Προς όφελος της δικής μας ράτσας», *Hot Doc History*, τ. 17, σελ. 44, 9 Ιουλίου 2017

⁹ Ο.π., σελ. 44

¹⁰ Ο.π., σελ. 44-45

Στοιχεία κοινωνικού δαρβινισμού – ρατσισμού βιώσαμε και στην Ελλάδα κατά την περίοδο της κρίσης του 2010. Ο γερμανικός Τύπος χρησιμοποίησε στερεότυπα για να χαρακτηρίσει τους Έλληνες ως χρεοκοπημένους, τεμπέληδες και φοροφυγάδες που «απομυζούσαν την Ευρωπαϊκή Ένωση».¹¹

¹¹ https://www.alfavita.gr/politiki/134442_ellines-tempelides-kafenobioi-kai-aeritzides

Κεφάλαιο

8

Τα εγκλήματα της αποικιοκρατίας

Τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν από τα αποικιοκρατικά καθεστώτα υπήρξαν αναρίθμητα και πολύμορφα: μαζικές σφαγές και γενοκτονίες, βίαιη αρπαγή γαιών και πόρων, καταναγκαστική εργασία και σκλαβιά, σκληρότατες ποινές σε περιπτώσεις απειθαρχίας ή γενικότερα για παραδειγματισμό, πολιτισμική καταπίεση που αφορούσε τη γλώσσα, τη θρησκεία και τις συνήθειες των ντόπιων πληθυσμών, βίαιη καταστολή εξεγέρσεων, ιατρικά πειράματα και βασανιστήρια. Παρακάτω θα παραθέσουμε μόνο μερικά παραδείγματα, αφού ο κατάλογος των εγκλημάτων είναι ατελείωτος.

Στην Αλγερία που τελούσε υπό γαλλική κατοχή μέσα σε μια δεκαετία, ανάμεσα στο 1861 και το 1871, ο πληθυσμός της χώρας μειώθηκε κατά 22%. Οι εξεγέρσεις του αλγερινού λαού αντιμετωπίστηκαν με απίστευτη βιαιότητα από τα γαλλικά στρατεύματα. Οι αποικιοκράτες Γάλλοι έδωχναν συστηματικά τους Αλγερινούς ατομικούς ιδιοκτήτες από τη γη τους προωθώντας τους στις ορεινές εκτάσεις. Το 1868 σημειώθηκε στην Αλγερία λιμός και περισσότεροι από 300.000 Αλγερινοί πέθαναν από την πείνα. Το 1871 ξέσπασε εξέγερση του αλγερινού λαού που διήρκησε αρκετούς μήνες, αλλά συνετρίβη από τα γαλλικά στρατεύματα. Οι αποικιοκράτες υποχρέωσαν τους Αλγερινούς να πληρώσουν 36 εκατομμύρια φράγκα για επανορθώσεις και βρήκαν την ευκαιρία να αρπάξουν πάνω από 500.000 εκτάρια γης. Πλήθος εξεγερμένων εκτελέστηκαν, ενώ άλλοι εξορίστηκαν και φυλακίστηκαν. Οι μαρτυρίες των ίδιων των Γάλλων υπογραμμίζουν με σοκαριστικό τρόπο την αντιμετώπιση των εξεγερμένων. Ο προσωπικός γραμματέας του στρατηγού Μπιζό έγραφε στα απομνημονεύματά του: «Με διαταγή του ανώτατου αρχηγού βγήκαν από το Αλγέρι στρατιωτικές μονάδες και τα ξημερώματα, όταν η φυλή Αλ Ουφίγια κοιμότανε στις σκηνές, αναπάντεχα χτύπησαν το στρατόπεδο και έσφαξαν όλους τους άτυχους που κοιμόντουσαν, ακόμα πριν προλάβει κανένας τους να φέρει αντίσταση... Οι ιππείς μας γύρισαν πίσω με

καρφωμένα τα κεφάλια των Αλγερινών στα κοντάρια τους... Η λεία πωλήθηκε στο παζάρι της πόλης Μπαμπ Αζούν. Εδώ μπορούσε να δει κανείς φοβερά πράγματα: γυναικεία βραχιόλια μαζί με τα κομμένα χέρια και δαχτυλίδια πάνω σε ματωμένα δάκτυλα».¹

Η Κένυα υπήρξε αγγλική αποικία από το 1895. Ένα από τα πρώτα μέληματα των αποικιοκρατών ήταν η υφανταγή των εύφορων εκτάσεων από τους γηγενείς πληθυσμούς. Ο ντόπιος πληθυσμός όχι μόνο εκδιώχθηκε από τη γη του, αλλά και υποχρεώθηκε σε κατανγκαστική εργασία, του επιβλήθηκε βαριά φορολογία και υπέστη πολιτική καταπίεση. Το αποτέλεσμα ήταν η συγκρότηση ενός αγροτικού - αντιαποικιακού κινήματος με την επωνυμία Μάου Μάου. Η απάντηση των Βρετανών στο κίνημα των Κενυατών ήταν σκληρότατη: δημιουργήθηκε ένα δίκτυο στρατοπέδων συγκέντρωσης που αριθμούσε πάνω από 100 τέτοιους χώρους από τους οποίους πέρασαν πάνω από 1.000.000 Κενυάτες, οι οποίοι υποχρεώνονταν σε καταναγκαστικά έργα. Επίσης, υποβάλλονταν σε συστηματικά βασανιστήρια, ξυλοδαρμούς, ηλεκτροσόκ, ακρωτηριασμούς, σεξουαλική βία, καύσεις, εικονικές εκτελέσεις, απαγχονισμούς. Χιλιάδες εκτελέστηκαν χωρίς δίκη και κήκαν ολόκληρα χωριά. Από τη σύγχρονη ιστοριογραφία εκτιμάται ότι οι νεκροί Κενυάτες, κυρίως άμαχοι, μπορεί να έφτασαν και τις 100.000.²

Η Ινδία αποτελεί, επίσης, μια από τις πλέον χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποικιοκρατικής βίας. Τα αγγλικά στρατεύματα πυροβολούσαν συχνά άοπλους μέχρι να τελειώσουν τα πυρομαχικά τους. Για παράδειγμα, το 1919 περίπου 10.000 άοπλοι Ινδοί συγκεντρώθηκαν στην Τζαλιανουάλα Μπαγκ, προκειμένου να γιορτάσουν το εαρινό φεστιβάλ Μπαϊσάκι. Τα αγγλικά στρατεύματα χωρίς καμία προειδοποίηση άρχισαν να πυροβολούν το άοπλο πλήθος με τους

νεκρούς να ξεπερνάνε τους 1.000.³ Επίσης, η αγγλική αποικιοκρατία συνοδεύτηκε από επαναλαμβανόμενους λιμούς που εξόντωσαν εκατομμύρια Ινδούς. Οι λιμοί προκαλούνταν από τη μονοκαλλιέργεια που επέβαλλαν οι Βρετανοί στα ινδικά εδάφη (βαμβάκι και ινδικό καπνό εις βάρος τροφίμων) και την υψηλή φορολόγηση των αγροτών.⁴

Ίσως το πιο αποτρόπαιο έγκλημα όλων -αν βεβαίως μπορούμε να πούμε ότι η φρίκη έχει μέτρο- αφορούσε το Κονγκό όπου ο Βέλγος βασιλιάς Λεοπόλδος ο Β' έκοβε τα χέρια ορισμένων ιθαγυνών, προκειμένου να παραδειγματιστούν οι υπόλοιποι και να ακολουθήσουν τους ρυθμούς εργασίας που επέβαλλαν οι Βέλγοι στη συλλογή καουτσούκ. Επί των ημερών του ακρωτηριάστηκαν και θανατώθηκαν, κατά κάποιους υπολογισμούς, πάνω από 10 εκατομμύρια Αφρικανοί!⁵

Αλλα χαρακτηριστικά παραδείγματα εγκλημάτων υπήρξαν, όπως ήδη αναφέρθηκε, η γενοκτονία των Χερέρο και Νάμα από τους Γερμανούς την περίοδο 1904-1908 στη Ναμίμπια, η εξόντωση των Αβορίγινων της Τασμανίας από τις βρετανικές αποικιακές αρχές, η υφανταγή της γης των Μαορί στη Νέα Ζηλανδία και ο εξαναγκασμός τους να οργανωθούν κοινωνικά με βάση τα δυτικά πρότυπα. Όσον αφορά τη Λατινική Αμερική, διεπράχθη μια γενοκτονία ασύλληπτων διαστάσεων. Όταν οι Ευρωπαίοι εισέβαλαν στην αμερικανική ήπειρο τον 16ο αιώνα, οι ιθαγενικοί πληθυσμοί υπολογίζονταν σε 60-70 εκατομμύρια ανθρώπους. Μέσα σε λιγότερο από έναν αιώνα ο πληθυσμός μειώθηκε κατά 80-90%.⁶

Το δουλεμπόριο υπήρξε επίσης μια φρικτή πρακτική των αποι-

¹ Βλέπε αναλυτικότερα, Νίκος Ψυρούκης, *Ιστορία της αποικιοκρατίας*, Το μεσουράνιο, τόμ. Γ', σελ. 238-251, εκδ. Επικαιρότητα, 1985

² Βλέπε αναλυτικότερα α) <https://www.britannica.com/event/Mau-Mau-Rebellion> και β) https://en.wikipedia.org/wiki/Mau_Mau_rebellion

³ <https://www.britannica.com/place/India/Jallianwala-Bagh-massacre>

⁴ <https://worldfinancialreview.com/the-political-economy-of-famines-during-the-british-rule-in-india-a-critical-analysis/>

⁵ King Leopold's Ghost: A story of greed, terror, and heroism in colonial Africa, Mariner Books, 1999

⁶ Βλέπε αναλυτικότερα α) <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3971478/pdf/srep04541.pdf> και β) <https://link.springer.com/article/10.1007/s10745-019-0069-4>

κιοκρατών. Υπολογίζεται ότι από την Αφρική μεταφέρθηκαν στην Αμερική κάτι λιγότερο από 13 εκατομμύρια άνθρωποι με ένα ποσοστό αυτών να πεθαίνει στη διαδρομή. Συγκεκριμένα υπολογίζεται ότι επιβίβαστηκαν στα πλοία για τον Ατλαντικό 12-12,8 εκατομμύρια Αφρικανοί και ζωντανόι έφτασαν τα 10,5-10,7 εκατομμύρια.⁷

Φρικώδες αποτέλεσμα της αποικιακής πολιτικής και των ιδεολογημάτων που τη συνόδευαν υπήρξαν οι λεγόμενοι ανθρωπίνι ζωολογικοί κήποι στη Δύση. Σε εκτάσεις μορφολογικά διαμορφωμένες αντίστοιχα με αυτές των ζωολογικών κήπων υπήρχαν άνθρωποι κλεισμένοι σε κλουβιά προς θέαση από τους δυτικούς επισκέπτες. Επιπροσθέτως, σε περιοδεύουσες εκθέσεις εκτίθονταν χιλιάδες άνθρωποι από την Αφρική, τη Νέα Καληδονία, τη Μαδαγασκάρη, τη Σομαλία, το Κονγκό κ.ά. Στη Γαλλία αυτοί οι κήποι λειτούργησαν από το 1877 ως το 1931 και τους επισκέφτηκαν εκατομμύρια άνθρωποι.⁸ Στις Βρυξέλλες ο βασιλιάς Λεοπόλδος Β΄ δημιούργησε μια τέτοια έκθεση το 1897 στην οποία έστησε ένα αφρικανικό χωριό με 267 Κονγκολέζους. Στη Γερμανία οργανώθηκαν περιοδεύουσες εθνολογικές εκθέσεις. Στις Ηνωμένες Πολιτείες το 1906 ένας Πυγμαίος από το Κονγκό φυλακίστηκε στο κλουβί των πιθήκων. Στο Λονδίνο διοργανώθηκαν αντίστοιχες εκθέσεις από το 1850 μέχρι το 1900. Στην Ιταλία, στο Τορίνο, το 1911 δημιουργήθηκαν αποικιακά χωριά με Λίβυους και Ερυθραίους.⁹

7 Α) <https://www.neh.gov/project/transatlantic-slave-trade-database> β) <https://www.slavevoyages.org/voyage/trans-atlantic#voyages>

8 Ο Κριστιάν Καρεμπέ, ποδοσφαιριστής της Εθνικής Γαλλίας και του Ολυμπιακού, συγκλόνισε μιλώντας για τον προπάππου του, ο οποίος φυλακίστηκε σε ζωολογικό κήπο στη Γαλλία και τη Γερμανία όπου τον εμφάνιζαν ως ζωντανό έκθεμα. Βλέπε αναλυτικότερα, <http://www.mixanitouxronou.gr/sokaroy-n-oi-apokalypseis-karemp-gia-ton-propappo-toy-quot-ton-fylakisan-se-kloyvi-zoologikoy-kipoy-ton-evazan-na-kraygazei-san-zoo-quot/>

9 α) <https://italiacoloniale.com/2018/06/08/lesposizione-coloniale-di-torino-nel-1911/>, β) <https://italyworldsfairs.org/built-environment-objects/colonial-exhibits/somalia>

Κεφάλαιο

9

Η νεοαποικιοκρατία

Τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα διεξάγοντας αιματηρούς αγώνες έθεσαν τέρμα στην αποικιοκρατία του ιμπεριαλισμού, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι εξαλείφθηκαν εντελώς τα στοιχεία της. Έτσι εισήλθαμε σε νέα φάση που κράτησε στοιχεία της παλιάς αποικιοκρατίας, αλλά οι χώρες που ήταν πρώην αποικίες απέκτησαν πλέον τυπικά την ανεξαρτησία τους. Οι δεσμοί εξάρτησης της περιφέρειας από τη μητρόπολη παρέμειναν, αν και μορφολογικά διαφοροποιημένοι, κι έτσι προέκυψε η φάση της νεοαποικιοκρατίας. Στη βάση της νεοαποικιοκρατίας βρίσκεται το γεγονός ότι στο ιμπεριαλιστικό σύστημα υπήρχαν και υπάρχουν χώρες διαφορετικής οικονομικής και πολιτικής ισχύος, οι οποίες σε αδρές γραμμές κατηγοριοποιούνται σε τύπους χωρών, όπως στις ιμπεριαλιστικές, αλλά και στις εξαρτημένες και τις μισοεξαρτημένες χώρες που φέρουν ορισμένα χαρακτηριστικά των ιμπεριαλιστικών χωρών, δίχως ωστόσο να είναι ιμπεριαλιστικές.¹ Με άλλα λόγια, οι χώρες που αποτέλεσαν αποικιοκρατικές δυνάμεις πληρούν μέχρι σήμερα προφανώς κάποια συγκεκριμένα κριτήρια εδραζόμενα στην οικονομική τους δύναμη.

Σύμφωνα με την άποψη του Μάγκντοφ «Αυτό που συνήθως εννοούμε με τον όρο νεοαποικιοκρατία είναι η ύπαρξη σημαντικής ξένης καθοδήγησης σε ένα τυπικά ανεξάρτητο κράτος. Στην πιο στενή του έννοια, αυτό σημαίνει υψηλό βαθμό επιρροής στις οικονομικές υποθέσεις και στην οικονομική πολιτική ενός κράτους από ένα ξένο κράτος ή από ξένα επιχειρηματικά συμφέροντα, πράγμα που συνήθως συνοδεύεται επίσης και από επιρροή στον πολιτικό και στρατιωτικό τομέα. Επιπλέον, ο όρος χρησιμοποιείται για να δηλώσει την κυριαρχία της κουλτούρας και των αξιών των πρώην αποικιακών δυνάμεων».² Η νεοαποικιοκρατία είναι «το σύνολο των

¹ Για τον ορισμό των ιμπεριαλιστικών και εξαρτημένων χωρών βλέπε αναλυτικότερα, Βασίλης Λιόςης, *Ιμπεριαλισμός και εξάρτηση. Η προσέγγιση του Λένιν, η περίπτωση της Ελλάδας και κριτική του σχήματος της αλληλεξάρτησης*, Γ' έκδοση, σελ. 153-155, εκδ. ΚΨΜ, 2013

² Harry Magfoff, *Αποικιοκρατία. Η ευρωπαϊκή επέκταση μετά το 1763*, σελ. 93, εκδ. Μελάι, 2007

οικονομικών, πολιτικών και ιδεολογικών μέσων, που χρησιμοποιούν τα ιμπεριαλιστικά κράτη με σκοπό την παράταση της αποικιακής εκμετάλλευσης των λαών εκείνων που απόκτησαν την εθνική τους ανεξαρτησία, αλλά εξακολουθούν να είναι οικονομικά αδύνατα. Σκοπός της νεοαποικιοκρατίας είναι να εκμηδενίζει τις συνέπειες της πτώσης του αποικιακού συστήματος του ιμπεριαλισμού, να μην επιτρέψει την πολιτική αυτοτέλεια και την οικονομική ανεξαρτησία των νέων αναπτυσσόμενων χωρών και να τις κρατήσει στην τροχιά του παγκόσμιου καπιταλισμού».³

Η νεοαποικιοκρατία υπήρξε προϊόν σειράς παραγόντων. Η ύπαρξη των σοσιαλιστικών χωρών, τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, οι αντιθέσεις μεταξύ των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων και η στρατηγική των ΗΠΑ συντέλεσαν στην αποσύνθεση της αποικιοκρατίας. Οσον αφορά τον τελευταίο παράγοντα αξίζουν ορισμένες διευκρινίσεις. Ειδικά για την Αφρική οι ΗΠΑ δεν έκρυβαν πως ήταν ενάντια στη διατήρηση του παλιού αποικιακού συστήματος, επιδιώκοντας νέες μορφές διακυβέρνησης προκειμένου ο αμερικανικός ιμπεριαλισμός να μπορέσει να κυριαρχήσει και σε αυτή την περιοχή του κόσμου έναντι των άλλων ιμπεριαλισμών. Καθιστούσαν σαφές πως ήταν απαραίτητη η κατάργηση των παλιών εμποδίων που στέκονταν φραγμός στην κυκλοφορία των εμπορευμάτων. Σχεδιάζαν τη διακυβέρνηση αυτών των χωρών της περιφέρειας με κυβερνήσεις ανδρείκελα, προκειμένου να κατευνάσουν την όποια εθνικοαπελευθερωτική τάση και ταυτόχρονα να εκτοπίσουν τις παλιές αποικιακές δυνάμεις. Η στρατηγική τους αυτή εξέφραζε το νέο μοντέλο επικυριαρχίας της μητρόπολης επί της περιφέρειας και σκιαγραφούσε το στάδιο του νεοαποικισμού.⁴

Ο τρόπος που συνεχίστηκε η επικυριαρχία των αποικιακών δυ-

νάμεων επί των αποικιοκρατούμενων χωρών είχε διαφορές, αλλά και ομοιότητες με την πρότερη κατάσταση της «καθαρής» αποικιοκρατίας. Συγκεκριμένα «η παραμονή των πρώην γαλλικών και βρετανικών αποικιών στο νομισματικό σύστημα των μητροπόλεων διευκόλυνε τη διατήρηση των παλαιών εμπορικών σχέσεων. Διάφορες μέθοδοι υιοθετήθηκαν πρόσφατα ή διευρύνθηκαν για να διατηρήσουν τις οικονομικές σχέσεις, όπως ευνοϊκή δασμολογική πολιτική και ποσοστώσεις υπέρ των εισαγωγών από τις πρώην αποικίες. Σημαντικότερη, ωστόσο, είναι η επιβίωση των βασικών οικονομικών δομών που είχαν αναπτυχθεί στις αποικίες και στα εδάφη **υπό εντολή**, προκειμένου να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες των μητροπολιτικών κέντρων. Αυτό κατέληξε στην οικονομική και χρηματοπιστωτική εξάρτηση από αυτά τα οικονομικά και βιομηχανικά κέντρα. Η εκμετάλλευση των πόρων διαμορφωνόταν και κατευθυνόταν κατά μεγάλο μέρος από ξένους επενδυτές, τραπεζίτες και εμπόρους. Καθώς δεν υπήρχε ριζική αναδιοργάνωση των οικονομικών πόρων στα νέα κράτη, ενώ συνεχιζόταν και μάλιστα ενισχυόταν η επιχειρηματική δραστηριότητα, βασικές σχέσεις της αποικιοκρατίας και του παλιού καταμερισμού εργασίας αναπόφευκτα διατηρήθηκαν ακόμη και μετά την ανεξαρτησία».⁵

Ίσως το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα, που περιγράφει την έννοια της νεοαποικιοκρατίας, είναι αυτό της σχέσης ανάμεσα στη Γαλλία και τις πρώην αποικίες της στην Αφρική. Από τη δεκαετία του 1950 έχει υπογραφεί ένα σύμφωνο ανάμεσα στους δύο αυτούς πόλους που επιβάλλει ένα στυγνό καθεστώς νεοαποικιοκρατίας. Συγκεκριμένα: α) οι υποτίθεται ανεξάρτητες χώρες υποχρεούνται να πληρώνουν στη Γαλλία ένα είδος φόρου για την υποδομή που χτίστηκε από αυτήν σε αυτές κατά τη διάρκεια του αποικισμού, β) υποχρεούνται, ακόμη, οι πρώην αποικίες να καταθέσουν τα εθνι-

³ Λεξικό Πολιτικής Οικονομίας, λήμμα «Νεοαποικιοκρατία», τόμ. Β', σελ. 365, εκδ. Gutenberg, 1984

⁴ Βλέπε αναλυτικότερα, Νίκος Ψυρούκης, *Ιστορία της αποικιοκρατίας. Η Δύση*, τόμ. ΣΤ, σελ. 316, εκδ. Επικαιρότητα, 1985

⁵ Harry Magfoff, *Αποικιοκρατία. Η ευρωπαϊκή επέκταση μετά το 1763*, σελ. 94, εκδ. Μελάνι, 2007

κά νομισματικά αποθεματικά τους στην κεντρική τράπεζα της Γαλλίας, γ) η Γαλλία έχει το πρώτο δικαίωμα να αγοράσει οποιουδήποτε φυσικούς πόρους που βρίσκονται στο έδαφος των πρώην αποικιών της, δ) οι γαλλικές εταιρείες έχουν προτεραιότητα για την ανάθεση δημόσιων συμβάσεων στις αφρικανικές αυτές χώρες, ε) η Γαλλία έχει το αποκλειστικό δικαίωμα να προμηθεύει στρατιωτικό εξοπλισμό και να εκπαιδεύει τους αξιωματικούς των χωρών αυτών, στ) η Γαλλία δικαιούται ακόμα να αναπτύξει στρατεύματα και να παρέμβει στρατιωτικά στις χώρες αυτές για την «υπεράσπιση» των συμφερόντων τους, ζ) οι πρώην αποικίες υποχρεώνονται να υιοθετήσουν τα γαλλικά ως επίσημη γλώσσα της χώρας και γλώσσα εκπαίδευσης, η) υποχρεούνται να αποστέλλουν στη Γαλλία ετήσιο ισολογισμό και απολογισμό αποθεματικού, θ) οι αφρικανικές αυτές χώρες απαγορεύεται να ενταχθούν σε στρατιωτική συμμαχία με οποιαδήποτε άλλη χώρα εάν δεν υπάρχει η έγκριση από τη Γαλλία, ι) οι πρώην αποικίες είναι υποχρεωμένες επίσης να συμμαχήσουν με τη Γαλλία σε κατάσταση πολέμου ή σε παγκόσμια κρίση.⁶ Τα παραπάνω αφορούν χώρες, όπως το Μπενίν, η Γουινέα-Μπισάου, η Ακτή Ελεφαντοστού, το Μάλι, ο Νίγηρας, η Σενεγάλη, το Τόγκο, το Καμερούν, το Τσαντ, η Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, το Κονγκό-Μπραζαβίλ, η Ισημερινή Γουινέα, η Γκαμπόν.⁷

* * *

Το πέρασμα από την αποικιοκρατία στη νεοαποικιοκρατία μοιάζει με το πέρασμα από τον δούλο στον εργάτη. Ο εργάτης είναι τυπικά ελεύθερος να πωλήσει την εργατική του δύναμη, αλλά παραμένει υποτελής και υφίσταται εκμετάλλευση. Έτσι και στη νεοαποικιοκρατία η αποαποικιοποιημένη χώρα είναι τυπικά ελεύθερη, αλλά εξακολουθεί να έχει ισχυρούς δεσμούς εξάρτησης από την ισχυρό-

τερη χώρα. Αυτή είναι και η διαφορά μεταξύ αποικιοκρατίας - νεοαποικιοκρατίας. Ενώ στην πρώτη περίπτωση η πολιτική εξουσία ασκείται από κυβερνήσεις απόλυτα ελεγχόμενες από τον αποικιοκράτη, στη δεύτερη περίπτωση υπάρχει τυπικά πολιτική ανεξαρτησία. Όσον αφορά το οικονομικό σκέλος, ενώ στην πρώτη περίπτωση έχουμε τη βίαιη υφαρπαγή του πλούτου της αποικιοκρατούμενης χώρας, στη δεύτερη περίπτωση υπάρχει οικονομική εξάρτηση αλλά με όρους πιο «εκλεπτυσμένους». **Σε κάθε περίπτωση η εκμετάλλευση των εξαρτημένων οικονομικά και πολιτικά χωρών δεν παύει να υφίσταται.**

⁶ <https://www.press-gr.com/2018/07/14.html>

⁷ Αξίζει να αναφέρουμε πως στην Μπουργκίνα Φάσο ο Τραορέ εκδίωξε τα γαλλικά στρατεύματα από τα εδάφη της χώρας και πρωτοστάτησε ώστε να συγκροτηθεί ένας συνασπισμός τριών αφρικανικών κρατών (Μπουργκίνα Φάσο, Μάλι, Νίγηρας) με αντιιμπεριαλιστικό προσανατολισμό

Κεφάλαιο

10

Επιστροφή σε μια μορφή κλασικής αποικιοκρατίας;

Εντός της περιόδου της νεοαποικιοκρατίας υπήρχαν και φαινόμενα «καθαρής» αποικιοκρατίας. Παρακάτω αναφέρονται μερικές μόνο χαρακτηριστικές περιπτώσεις.¹

Λίγοι, ίσως, γνωρίζουν ότι η μεγαλύτερη πολιτική σφαγή στον 20ό αιώνα έλαβε χώρα στην Ινδονησία. Στις 17 Ιουνίου 1945 ανακηρύσσεται η ανεξαρτησία της Δημοκρατίας της Ινδονησίας. Ένας εκ των ηγετών των εθνικιστών ακτιβιστών που διεκδικούσαν την ανεξαρτησία της Ινδονησίας ήταν ο Σουκάρνο, ο οποίος έγινε και πρόεδρος της Ινδονησίας. Ο Σουκάρνο αρχίζει σταδιακά να συνάπτει σχέσεις με την ΕΣΣΔ και τη Λαϊκή Κίνα και εν γένει με τις σοσιαλιστικές χώρες. Το 1961 το Κομμουνιστικό Κόμμα Ινδονησίας αριθμεί τρία εκατομμύρια μέλη. Το 1964 ο Σουκάρνο έρχεται σε ρήξη με τις ΗΠΑ αναφωνώντας «Στο διάβολο, η βοήθειά σας!» και αρχίζει την εφαρμογή «σοσιαλισμού ινδονησιακού τύπου». Στο μεταξύ η CIA με τμήματα του ινδονησιακού στρατού ετοιμάζουν πραξικόπημα για να απαλλαγούν από τον Σουκάρνο και να εξαφανίσουν την επιρροή του Κομμουνιστικού Κόμματος. Πράγματι οργανώνεται πραξικόπημα και οι κομμουνιστές κατηγορούνται για τη δολοφονία έξι στρατηγών που δεν είχαν δολοφονήσει. Αυτό ήταν και η αφορμή για μια μαζική σφαγή: η ηγεσία του Κομμουνιστικού Κόμματος δολοφονήθηκε σχεδόν ολοκληρωτικά, ενώ οι δολοφονημένοι κομμουνιστές υπολογίζονται από 500.000 ως 1.000.000!

Η ανάμειξη του αμερικανικού παράγοντα ήταν καθοριστική: «[...] έχει αποδειχτεί ότι οι στρατιωτικοί κατέλαβαν την εξουσία με τη βοήθεια της CIA, αυτής της οργάνωσης για όλες τις δουλειές του αμερικανικού ιμπεριαλισμού, που ήταν φανερό ότι δεν θα αργούσε να αποπειραθεί να επιστρέψει με βίαιο τρόπο στην Ινδονησία [...]».² Στη συνέχεια, ο αιμοσταγής δικτάτορας Σουχάρτο συνεργάζε-

¹ Τα παραδείγματα είναι από το Βασίλης Λιόσης, *Ιμπεριαλισμός και εξάρτηση. Η προσέγγιση του Λένιν, η περίπτωση της Ελλάδας και κριτική του σχήματος της αλληλεξάρτησης*, εκδ. ΚΨΜ, Γ΄ έκδοση, 2013, με εμπλουτισμό κάποιων επιπλέον στοιχείων

² Ζακ Ζουρκέ, «Η αντικομμουνιστική γενοκτονία στην Ινδονησία» στο *Η μαύρη βίβλος του καπιταλισμού*, σελ. 307, εκδ. Λιβάνη, 2002

ται αγαστά με τον αμερικανικό ιμπεριαλισμό, ο οποίος τον ανταμείβει απλόχερα για το «έργο» του, με παροχή στρατιωτικής βοήθειας και οικονομικών πακέτων, που περί το 1974 έφταναν το ύψος των 850 εκατομμυρίων δολαρίων ετησίως.³

Παράλληλα, μετά το πραξικόπημα «[...] τα αμερικανικά μονοπώλια διεισδύουν στην Ινδονησία με μεγαλύτερη ευχέρεια και εκμεταλλεύονται το φυσικό τους πλούτο. **Ιδιαίτερη προσοχή αποδίδεται στα πετρελαιοφόρα κοιτάσματα της Ινδονησίας που τα ελέγχουν τα αμερικανικά μονοπώλια Καλτέξ και Σινκλέρ Οйл, τα κοιτάσματα χαλκού κ.λπ.**».⁴ [η υπογράμμιση δική μας]. Έτσι στην περίπτωση της Ινδονησίας επαληθεύτηκε ένα κλασικό ιμπεριαλιστικό μοντέλο: οι οικονομικές επιδιώξεις του ιμπεριαλισμού καθόρισαν και την πολιτική του τακτική.

* * *

Η Κούβα αποτελεί μια περίπτωση που έχει να μας δώσει σοβαρά ιστορικά και πολιτικά συμπεράσματα. Πρόκειται για μια χώρα όπου η επανάσταση ακολούθησε έναν πρωτότυπο δρόμο, ο αμερικανικός ιμπεριαλισμός υπέστη σοβαρή πολιτική και στρατιωτική ήττα και η οποία, παρά τις σοβαρές δυσκολίες, αντέχει μέσα σε ένα ασφυκτικό πλαίσιο ιμπεριαλιστικής περικύκλωσης και των πιο δυσμενών διεθνών συσχετισμών.

Η προεπαναστατική Κούβα ήταν ένα τεράστιο αμερικανικό καζίνο και πορνείο. Δεν παρείχε, όμως, μόνο «υπηρεσίες», αλλά ταυτόχρονα οι αμερικανικές εταιρείες κατείχαν τα εργοστάσια και τις φυτείες της. Συγκεκριμένα, προς τα τέλη του 19ου αιώνα τα αμερικανικά μονοπώλια αναζητούσαν εδάφη εκτός ΗΠΑ, προκειμένου να επενδύσουν τα κέρδη τους, αλλά και να βρουν νέες αγορές. Έτσι το τραστ ζάχαρης και οι οικονομικές αυτοκρατορίες των Ροκφέλερ και Μέλον «ανακάλυψαν» την Κούβα. Σύμφωνα, λοιπόν, με μια περι-

³ Ο.π., σελ. 310

⁴ Χρήστος Φουντουλής, *Υπερεθνικά μονοπώλια του σύγχρονου καπιταλισμού, Η αόρατη αυτοκρατορία του σύγχρονου καπιταλισμού*, σ. 123, εκδ. Ειρήνη, Αθήνα 1982

γραφή: «Τα μονοπώλια δε συνωμότησαν επίτηδες για να στραγγαλίσουν την Κούβα. Απλώς ενήργησαν φυσιολογικά. Εξασφάλισαν τη γη και τους εργάτες που χρειάζονταν, πήραν τον έλεγχο του ορυκτού πλούτου με τον τρόπο που τα μονοπώλια χρησιμοποιούν παντού κι εξασφάλισαν εύκολη πρόσβαση στην Κούβα για τις εξαγωγές τους. Ανέλαβαν τον έλεγχο των πόρων και των αγορών όχι μόνο για δική τους χρήση, αλλά για να τα στερήσουν από άλλους. Κι επειδή ακριβώς συμπεριφέρονταν φυσιολογικά για τον εαυτό τους, κι επειδή επωφελούνταν από το μέγεθός τους και τη δύναμή τους για να προωθήσουν τα συμφέροντά τους, τα μονοπώλια δεν μπορούσαν παρά να στραγγαλίσουν την κουβανική οικονομία».⁵ Συγχρόνως οι χώρες της Νότιας Αμερικής «θα έπρεπε» να μείνουν υπό την αμερικανική εποπτεία, αφού η οποιαδήποτε επαναστατική εξέλιξη θα μπορούσε να διαμορφώσει ένα ντόμινο πολιτικών εξελίξεων καθόλου ευνοϊκό για τον καπιταλισμό και τον αμερικανικό ιμπεριαλισμό.

Με την επανάσταση του 1959 λύθηκε σταδιακά τόσο το ταξικό όσο και το εθνικοανεξαρτησιακό πρόβλημα που ταλάνιζαν την κουβανική κοινωνία. Ωστόσο ο αμερικανικός ιμπεριαλισμός δεν παραιτήθηκε στιγμή από την επιδίωξή του να μετατρέψει και πάλι την Κούβα σε αμερικανική αποικία. Στο πλαίσιο αυτής της στόχευσης έχει επιβάλει εδώ και δεκαετίες ένα καθεστώς εμπορικού αποκλεισμού, ενώ επιδιώκει να δημιουργήσει πολιτικό πρόβλημα μέσα από μυστικές υπηρεσίες, σαμποτάζ, βρόμικη πολιτική προπαγάνδα, την οργάνωση ενός στρατού αντεπανάστασης στο Μαϊάμι και τις απόπειρες δολοφονίας σε βάρος του Φιντέλ Κάστρο.

Ο Φιντέλ Κάστρο στην ομιλία του στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στις 26/09/1960 περιέγραψε τον τρόπο με τον οποίο βιώθηκε από τον κουβανικό λαό η αμερικανική αποικιοκρατία: «Οι επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας, οι εταιρείες ηλεκτρικής ενέργειας και τηλεπικοινωνιών ανήκαν σε μονοπώλια των ΗΠΑ. Ένα σημαντικό

⁵ Βλέπε αναλυτικότερα Τέρενς Κάνον, *Η επαναστατική Κούβα*, σελ. 113, εκδ. Χοσέ Μαρτί, 1987

μέρος των τραπεζικών υπηρεσιών, του εισαγωγικού εμπορίου, των διυλιστηρίων πετρελαίου, το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής ζάχαρης, οι καλύτερες εκτάσεις γης και οι πιο σημαντικές βιομηχανίες σε όλους τους τομείς ήταν ιδιοκτησίες εταιρειών των ΗΠΑ.

»Στην Κούβα υπήρχαν μονοπωλιακές εταιρείες των ΗΠΑ που κατείχαν έως και 200.000 εκτάρια [...]

»[...] Η Κούβα παράγει μεγάλες ποσότητες νικελίου και όλο το νικέλιο ελεγχόταν από συμφέροντα των ΗΠΑ».⁶

* * *

Μία από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις σχετικά με τον τρόπο που επιβάλλεται σε μια χώρα μια πολιτική λύση έξωθεν, ενάντια στη λαϊκή θέληση, είναι αυτή της Χιλής. Το 1970, όταν στην κυβέρνηση βρισκόταν η Λαϊκή Ενότητα (ένα μπλοκ προοδευτικών δυνάμεων το οποίο, ωστόσο, διέπραξε σοβαρά πολιτικά σφάλματα), η ΙΤΤ (Διεθνής Οργανισμός Τηλεφώνων και Τηλεγράφου) αποτελούσε τον 17ο παγκόσμιο οικονομικό γίγαντα απασχολώντας 400.000 εργαζόμενους, ενώ οι επιχειρήσεις της ήταν εγκατεσπαρμένες σε 70 περίπου χώρες, πραγματοποιώντας κέρδη εκατοντάδων εκατομμυρίων δολαρίων (ποσά μεγάλα για εκείνη την εποχή). Στη Χιλή το κλιμάκιο της ΙΤΤ ήλεγχε την τηλεφωνική εταιρεία της χώρας, καθώς και διάφορες εταιρείες υπηρεσιών. Τα κέρδη της ΙΤΤ στη Χιλή μόνο για το 1970 ανέρχονταν στα 150 εκατομμύρια δολάρια.⁷

Πριν από τις εκλογές, όταν το μέτωπο της Λαϊκής Ενότητας με επικεφαλής τον Αλιέντε φαινόταν ότι μπορεί να τις κερδίσει, **η ΙΤΤ άσκησε πίεση στην αμερικανική κυβέρνηση προκειμένου να ματαιωθεί η άνοδος του Μετώπου στην κυβερνητική εξουσία. Καταλάβαινε πως ενδεχόμενη εθνικοποίηση των τομέων που είχε υπό την εποπτεία της θα σήμαινε οικονομική καταστροφή για την ίδια (και όχι βέβαια για τον λαό). Σε επιστολές που έχουν δει**

⁶ Φιντέλ Κάστρο & Τσε Γκεβάρα, *Η Κούβα μιλά με το κεφάλι ψηλά*, σελ. 54-64, εκδ. Διεθνές Βήμα, 2025

⁷ Χιλή, *Η ταξική αναμέτρηση*, σελ. 42, εκδ. Βέργος, 1974

το φως της δημοσιότητας (δόθηκαν από τον Αμερικανό δημοσιογράφο Τζακ Αντερσον), με απόλυτη κυνικότητα η ΙΤΤ υποδεικνύει στην αμερικανική κυβέρνηση τον τρόπο με τον οποίο θα μπλοκαριστεί οποιαδήποτε προοδευτική εξέλιξη στη χιλιανική κοινωνία. Η ίδια, λοιπόν, η ΙΤΤ σε κάποιο από τα έγγραφα που έστειλε στην αμερικανική κυβέρνηση πρότεινε την πρόκληση χάους: να μην ανανεώσουν οι τράπεζες τις πιστώσεις τους, οι επιχειρήσεις να καθυστερούν την αποστολή χρημάτων, τις παραδόσεις ανταλλακτικών, να σταματήσει κάθε τεχνική βοήθεια στη χώρα από την ΙΤΤ και να κλείσουν τα υποκαταστήματα της εταιρείας κ.λπ.⁸ Σε μια άλλη επιστολή της ΙΤΤ αναφέρεται: «Η μεγάλη, δυστυχώς, πιθανότητα ότι ο Αλιέντε θ' ανακηρυχτεί τον Νοέμβριο Πρόεδρος, είναι γνωστή στο Υπουργείο Εξωτερικών και την πρεσβεία του Σαντιάγκο. Υποστηρίζουν και οι δυο ότι ο Αλιέντε θ' αρχίσει αμέσως και συστηματικά να πλήττει τις ξένες ιδιωτικές επιχειρήσεις.

»Γι' αυτό υπάρχει η ελπίδα ότι η κυβέρνηση Νίξον θα είναι προετοιμασμένη να κινηθεί αμέσως για να πείσει τον Αλιέντε [...]»

»Το υπουργείο Εξωτερικών είχε προβλέψει από αρκετά χρόνια την άνοδο του μαρξισμού στη Χιλή και ότι η ανώτερη αιχμή αυτής της απειλής θα ήταν οι εκλογές του Σεπτεμβρίου 1970».⁹

Φυσικά η ΙΤΤ υποδεικνύει και την τελική πολιτική λύση, δηλαδή το πραξικόπημα: «Η πιθανότητα για ένα στρατιωτικό πραξικόπημα είναι ελάχιστη, αλλά θα εξακολουθήσει να υπάρχει ως εκείνη την ημερομηνία (σ.σ.: της ανακήρυξης του Αλιέντε ως προέδρου της Χιλής)»¹⁰.

Η υποδειξη της ΙΤΤ υιοθετήθηκε από την αμερικανική κυβέρνηση και όπως έδειξε η ιστορία οργανώθηκε και υλοποιήθηκε από τη CIA

⁸ Εκδοση της κυβέρνησης Αλιέντε, *Ο ιμπεριαλισμός εναντίον της Χιλής, Μυστικά ντοκουμέντα της ΙΤΤ (η προβοκάτσια σαν επιστήμη)*, σελ. 27-28, εκδ. Ωκεανίδα - Τ. Δρακόπουλος, 1974

⁹ Ο.π., σελ. 35-36

¹⁰ Ο.π., σελ. 52

και την ντόπια αντίδραση της Χιλής: ο Αλιέντε δολοφονήθηκε, ενώ οι εκτελέσεις, τα βασανιστήρια, οι εξαφανίσεις και η πολιτική του δικτάτορα Πινοσέτ έμειναν βαθιά χαραγμένα στη σκέψη των απανταχού προοδευτικών ανθρώπων. Στη συνέχεια η δικτατορία Πινοσέτ, μια από τις πιο σκληρές που γνώρισε η ανθρωπότητα, λειτούργησε για λογαριασμό της άρχουσας τάξης της Χιλής, αλλά και της αμερικανικής κυβέρνησης και των αμερικανικών μονοπωλίων. Ο Μίλτον Φρίντμαν, ένας χαρακτηριστικός εκπρόσωπος του νεοφιλελεύθερου δόγματος, υπήρξε σύμβουλος της κυβέρνησης Πινοσέτ χρησιμοποιώντας τη Χιλή ως πειραματικό εργαστήριο προκειμένου να εφαρμόσει τον νέο τρόπο διαχείρισης του καπιταλισμού που επαγγέλλοταν. Μάλιστα εκπονήθηκε ολόκληρο πρόγραμμα προκειμένου μια γενιά οικονομολόγων της Χιλής να εκπαιδευτεί και να ενστερνιστεί τα νέα δόγματα: «Στο πλαίσιο του σχεδίου, που ξεκίνησε επίσημα το 1956, 100 Χιλιανοί φοιτητές πραγματοποίησαν μεταπτυχιακές σπουδές στο Πανεπιστήμιο του Σικάγου από το 1957 μέχρι το 1970, με τα διδάκτρα και τα έξοδά τους πληρωμένα από τους Αμερικανούς φορολογούμενους και από ιδρύματα των ΗΠΑ. [...]»

»Οι φοιτητές που σπούδασαν στο πρόγραμμα, είτε στο Σικάγο είτε στο «παράρτημά» του στο Σαντιάγο, έγιναν γνωστοί σε ολόκληρη τη Λατινική Αμερική ως «Παιδιά του Σικάγου». Με άφθονη χρηματοδότηση από την USAID, τα Παιδιά του Σικάγου από τη Χιλή έγιναν ενθουσιώδεις πρέσβεις της ιδεολογίας που οι Λατινοαμερικανοί ονομάζουν «νεοφιλελευθερισμό», ταξιδεύοντας στην Αργεντινή και την Κολομβία για να ιδρύσουν και άλλα «παραρτήματα» της Σχολής του Σικάγου, με σκοπό να επεκταθεί αυτή η γνώση σε ολόκληρη τη Λατινική Αμερική και να αντιμετωπιστούν ιδεολογικές θέσεις που εμποδίζουν την ελευθερία και διαιωνίζουν τη φτώχεια και την οπισθοδρόμηση, σύμφωνα με έναν Χιλιανό απόφοιτο του προγράμματος».¹¹

¹¹ Naomi Klein, Το δόγμα του σοκ. Η άνοδος του καπιταλισμού της καταστροφής, σελ. 90-92, εκδ. Λιβάνη, 2007

* * *

Σχετικά πρόσφατη περίπτωση ιμπεριαλιστικής επέμβασης και προσπάθειας αποικιοποίησης είναι αυτή του Ιράκ και του Αφγανιστάν. Πρόκειται για μια από τις ιμπεριαλιστικές επιχειρήσεις που με τον πιο ανάγλυφο τρόπο **φανερώνει το υλικό υπόστρωμα των συμφερόντων μιας σειράς επιχειρήσεων-μεγαθηρίων**, οι οποίες, εκτός των άλλων, τοποθετούν με ανοικτό τρόπο και τους εκπροσώπους τους σε κυβερνητικά πόστα. Συγκεκριμένα στην κυβέρνηση του Μπους του νεότερου υπήρχαν τα κάτωθι στελέχη: 1) Τζορτζ Ουόκερ Μπους, πρόεδρος: για πολλά χρόνια διευθυντικό στέλεχος και σύμβουλος πετρελαϊκών και ενεργειακών επιχειρήσεων με έδρα το Τέξας, 2) Ντικ Τσέινι, αντιπρόεδρος: διευθυντικός σύμβουλος, μέτοχος της Χαλιμπάρτον, με ετήσιες αποδοχές κοντά στα 500 εκατομμύρια δολάρια, 3) Κοντολιζα Ράις, υπουργός Εθνικής Ασφάλειας: μέλος του διοικητικού συμβουλίου της πετρελαϊκής βιομηχανίας Σέβρον, 4) Ντόναλντ Ράμσφελντ, υπουργός Αμυνας: διευθυντής της Τζιλντ Σάιανσες, διευθυντής της Ασια Μπράουν Μπόμπερι, 5) Πολ Γούλφοβιτς, υφυπουργός Αμυνας: πρόεδρος εξ ημισείας στη Ναν Γούλφοβιτς Τασκ Φορς, πρώτος πρόεδρος της Τζένεραλ Νταϊνάμικς και σύμβουλος σε διάφορες εταιρείες, 6) Κόλιν Πάουελ, υπουργός Εξωτερικών: μέτοχος της Τζένεραλ Νταϊνάμικς, διευθυντής της Γκόλφστριμ Εαρσπέις¹².

Τα συμφέροντα των αμερικανικών μονοπωλίων σε σχέση με το Ιράκ εκτείνονταν σε πολλά επίπεδα. Δεν αφορούσαν μόνο τον έλεγχο των πετρελαίων αλλά και άλλους τομείς. Εταιρείες με μεγάλο εύρος δραστηριοτήτων ήταν αυτές που ανέλαβαν την «ανασυγκρότηση» του Ιράκ. Το σχέδιο προέβλεπε συμβάσεις των οποίων το ύψος ανερχόταν από 25 έως 100 δι.σ. δολάρια, ποσό κατά πολύ μεγαλύτερο από αυτό που είχε προβλεφτεί για την ανασυγκρότηση της Ευρώπης μετά τη λήξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου με βάση το σχέ-

¹² Χριστίνα Μαυροπούλου, «Πόλεμος ΑΕ», «Ριζοσπάστης», 6/4/2003

διο Μάρσαλ.¹³ Έτσι το βιομηχανικό σύμπλεγμα που αποφάσισε την ιμπεριαλιστική επέμβαση αφορούσε το πετρελαϊκό λόμπι, το στρατιωτικό, αλλά και εταιρείες κατασκευαστικές, τροφοδοσίας, καθαριότητας, νέων τεχνολογιών κ.ά.¹⁴

Όσον αφορά το Αφγανιστάν, οι Η.Π.Α. εισέβαλαν το 2001 με πρόσημα τις επιθέσεις στους Δίδυμους Πύργους. Όλα έδειχναν ότι η πραγματική αιτία της εισβολής ήταν ο έλεγχος των ενεργειακών πηγών της χώρας. Η συνέχεια έδειξε ότι τα αμερικανικά μονοπώλια είχαν κι άλλους σοβαρότατους λόγους. Κάτω από τους έρημους λόφους του Αφγανιστάν βρίσκεται τεράστιος ορυκτός πλούτος αξίας εκατοντάδων δισεκατομμυρίων δολαρίων. Μέρος αυτού του πλούτου είναι σπάνιες γαίες. Πρόκειται για μια ομάδα χημικών στοιχείων με εφαρμογές σε πολλά προϊόντα υψηλής τεχνολογίας και σε βιομηχανικές εφαρμογές για την παραγωγή άλλων προϊόντων. Η αμερικανική κυβέρνηση και τα αμερικανικά μονοπώλια έσπευσαν να οργανώσουν την έρευνα: πενήντα Αμερικανοί γεωλόγοι που χρηματοδοτούνται από την Υπηρεσία Διεθνούς Ανάπτυξης των ΗΠΑ χαρτογράφησαν όλα τα αποθέματα κρίσιμων ορυκτών (μόλις τρεις εβδομάδες μετά την εισβολή του 2001), ανασυγκρότησαν την Αφγανική Γεωλογική Επιθεώρηση και εκπαιδύσαν τους Αφγανούς γεωλόγους.

* * *

Η περίπτωση της Ουκρανίας σχετίζεται με τον proxy πόλεμο, δηλαδή τον πόλεμο διά αντιπροσώπων. Το NATO μέσω της Ουκρανίας βρίσκεται σε πολεμική σύγκρουση με τη Ρωσία από το 2022.

Το 2004 έχουμε στην Ουκρανία τη λεγόμενη «πορτοκαλί επανάσταση» με επικεφαλής τον Γιούτσενκο. Πρόκειται για ένα «κίνημα» που σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε από τον αμερικανικό παράγοντα ο οποίος διαθέτει τεράστια εμπειρία σε τέτοιου είδους πρακτικές.

Το γεράκι της αμερικανικής διπλωματίας Ζμπίγκνιεφ Μπρεζίνσκι

ήδη το 2001 προτείνει ένα «συνταγολόγιο» για τη Ρωσία το οποίο περιλαμβάνει τα εξής¹⁵:

Την εσωτερική παρέμβαση στη Ρωσία με τη χρηματοδότηση Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων και διεύρυνση προγραμμάτων ανταλλαγής επισκεπτών, προκειμένου να διαμορφωθεί ένα νέο στρώμα διανοούμενων που να υποστηρίζουν και να προωθούν την προσέγγιση Ρωσίας – Δύσης με απώτερο σκοπό την ένταξη της πρώτης σε ΕΕ και NATO.

Τον προσεταιρισμό των υπόλοιπων κρατών που υπήρξαν σοσιαλιστικά, προκειμένου να δημιουργηθεί ένας στενός κλοιός για τη Ρωσία που θα την αναγκάσει να «εκδυτικοποιηθεί» εκ των πραγμάτων, αφού σε άλλη περίπτωση θα μείνει απομονωμένη.

Την υποβολή επίσημης πρότασης σύνδεσης της Ρωσίας με την ΕΕ και το NATO.

Το 2013 όπως είναι γνωστό έχουμε το Ευρω-Μαϊντάν. Μια υποκινούμενη διαδικασία και χρηματοδοτούμενη από τις ΗΠΑ που επιχείρησε και κατάφερε να αλλάξει τα πολιτικά δεδομένα στην Ουκρανία. Επιλέχτηκε μια κυβέρνηση-μαριονέτα, οι νεοναζί απέκτησαν κι άλλους βαθμούς ελευθερίας, στρατός Ουκρανών εκπαιδεύτηκε από τους δυτικούς.¹⁶

Το 2019 (έχει σημασία η χρονολογία αφού μιλάμε για τρία χρόνια πριν από τον πόλεμο της Ουκρανίας) κυκλοφόρησε μία έκθεση του Rand Corporation (αμερικανική κυβερνητική δεξαμενή σκέψης που λαμβάνει τα τρία τέταρτα της χρηματοδότησής της από τον αμερικανικό στρατό) η οποία ασχολείται με τη Ρωσία. Σε αυτή την έκθεση καταγράφονται οι εξής σκέψεις:

Επισημαίνονται οι ευπάθειες της ρωσικής κοινωνίας: γήρανση και σύντομα μείωση του πληθυσμού, χαμηλές τιμές πετρελαίου και

¹³ Ο.π.

¹⁴ Γ. Τσιάρας, «Η ιδιωτικοποίηση του πολέμου», «Οικονομικός Ταχυδρόμος», 22/3/2003

¹⁵ Βλέπε αναλυτικότερα Zbigniew Brezinski, *Η γεωστρατηγική τριάδα – Η συμβίωση με την Κίνα, τη Νέα Ευρώπη και τη Ρωσία*, σελ. 100, εκδ. Ευρασία, 2002

¹⁶ Βλέπε αναλυτικότερα Συλλογικότητα Οδησός 2 Μαΐου, *Ουκρανία, Κοινωνικές, πολιτικές και γεωπολιτικές όψεις της σύρραξης στην Ουκρανία*, εκδ. Κουκκίδα, 2017

φυσικού αερίου, πτώση του βιοτικού επιπέδου του ρωσικού λαού.

Παρά αυτές τις ευπάθειες και τις ανησυχίες, σύμφωνα με την έκθεση, η Ρωσία παραμένει ισχυρή χώρα, που εξακολουθεί να καταφέρνει να είναι ανταγωνιστής των ΗΠΑ σε ορισμένους βασικούς τομείς.

Υπενθυμίζεται η στρατηγική που προτάθηκε από το Rand την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου και προτείνεται μία προσαρμογή της στα σημερινά δεδομένα. Προς τούτο εργάστηκε ομάδα ειδικών που ανέπτυξε οικονομικές, γεωπολιτικές, ιδεολογικές, και στρατιωτικές επιλογές και τις αξιολόγησε ποιοτικά ως προς την πιθανότητα επιτυχίας στην επέκταση της Ρωσίας, τα οφέλη τους, τους κινδύνους και το κόστος τους.

Η έκθεση εκτιμά ότι οι εξαγωγές των ρωσικών πετρελαίων βρίσκονται σε φθίνουσα πορεία. Ως εκ τούτου η διεύρυνση της παραγωγής ενέργειας των ΗΠΑ θα πίεζε ακόμη περισσότερο τη ρωσική οικονομία, περιορίζοντας ακόμη τον κρατικό προϋπολογισμό της και κατ' επέκταση τις αμυντικές της δαπάνες.

Προτείνεται, επίσης, επιβολή βαθύτερων εμπορικών και χρηματοοικονομικών κυρώσεων και μάλιστα πολυμερών και όχι μονομερών από τις ΗΠΑ προκειμένου αυτές να γίνουν πιο αποτελεσματικές.

Σημαντική παράμετρος θα είναι η μετατροπή του υδροποιημένου φυσικού αερίου σε πιο ανταγωνιστικό προϊόν σε σχέση με το φυσικό αέριο. Προτείνεται ακόμη η εισαγωγή ρωσικού ειδικευμένου εργατικού δυναμικού από τη Ρωσία στις ΗΠΑ.

Στην ανάλυση του Rand δεν θα μπορούσε να λείπει η παράμετρος Ουκρανία. Εκτιμάται ότι η οποιαδήποτε βοήθεια προς την Ουκρανία (αύξηση στρατιωτικού υλικού και συμβουλών) θα πρέπει να αξιολογηθεί προσεκτικά προκειμένου να μεγιστοποιηθεί το κόστος για τη Ρωσία με αποφυγή όμως μιας ευρύτερης σύγκρουσης στην οποία η Ρωσία θα είχε το πλεονέκτημα (αυτή βεβαίως η εκτίμηση όπως έδειξε η πράξη αναθεωρήθηκε).

Η έκθεση απαριθμεί μερικά βήματα που θα εντεινάνε τις πιέσεις προς τη Ρωσία:

Επανατοποθέτηση βομβαρδιστικών εντός βεληνεκούς βασικών ρωσικών στρατηγικών στόχων.

Ανάπτυξη πρόσθετων τακτικών πυρηνικών όπλων στην Ευρώπη και την Ασία.

Αύξηση της παρουσίας της ναυτικής δύναμης των ΗΠΑ και των συμμάχων τους στις περιοχές δράσης της Ρωσίας (Μαύρη Θάλασσα).

Διεξαγωγή πολεμικών ασκήσεων του NATO στα σύνορα της Ρωσίας.

Απόσυρση από τη συνθήκη για τις ενδιάμεσες πυρηνικές δυνάμεις (INF).¹⁷

Το 2021 ο Τζέικ Σάλιβαν, σύμβουλος εθνικής ασφάλειας των ΗΠΑ, προτείνει να χρησιμοποιηθεί από τις ΗΠΑ ως μοχλός πίεσης ο Nord Stream 2, προκειμένου να αποτραπεί μια πολεμική επιχείρηση της Ρωσίας στα ουκρανικά εδάφη.

Αν κάποιος επιμένει να έχει αμφιβολίες για τις βλέψεις και την ανάμειξη του αμερικανονατοϊκού παράγοντα, τότε δεν έχει παρά να δει τις δηλώσεις του γενικού γραμματέα του NATO Γενς Στόλτενμπεργκ, ο οποίος στη συνάντηση των υπουργών Εξωτερικών του NATO που πραγματοποιήθηκε στις 6-7 Απριλίου δήλωσε χωρίς περιστροφές πως «οι σύμμαχοι του NATO έχουν εκπαιδεύσει δεκάδες χιλιάδες Ουκρανούς στρατιώτες που σε αυτήν τη φάση πολεμούν τους Ρώσους εισβολείς».

Καταληκτικά, λοιπόν, θα λέγαμε ότι η ανάμειξη του αμερικανικού παράγοντα στην Ουκρανία είναι κάτι παραπάνω από φανερό και ακριβώς αυτή η ανάμειξη είναι που οδήγησε στη σημερινή κατάσταση. Οι επιδιώξεις των ΗΠΑ είναι πολλαπλές:

Διεύρυνση του NATO.

Απεξάρτηση της Ευρώπης από το φυσικό αέριο και προώθηση του αμερικανικού υδροποιημένου αερίου.

Εξασθένηση, οικονομική και στρατιωτική της Ρωσίας και δημι-

¹⁷ https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB10014.html

ουργία προσκομμάτων στο διαμορφούμενο δίδυμο Ρωσίας - Κίνας.

Ανασυγκρότηση της διαλυμένης από τον πόλεμο Ουκρανίας, άρα μπιζνες ως συνήθως για τα αμερικανικά και όχι μόνο μονοπώλια.

Νέες μπιζνες και στον στρατιωτικό εξοπλισμό, αφού ο πόλεμος θα αυξήσει τις στρατιωτικές δαπάνες στη Δύση.

Δημιουργία ενός ηθικού προφίλ για τις ΗΠΑ, που υποτίθεται ότι μάχονται για την ελευθερία και τη δημοκρατία.

* * *

Ο Φιντέλ, περιγράφοντας τα φαινόμενα αποικιοποίησης της εποχής του, έλεγε: «Οι οικονομικοί πόροι της Λατινικής Αμερικής ελέγχονται από τα μονοπώλια. Οπου δεν ελέγχουν άμεσα αυτούς τους πόρους, ασκούν έλεγχο με άλλους τρόπους. Για παράδειγμα, μπορεί να κατέχουν άμεσα τα ορυχεία και να ελέγχουν την εξόρυξη φυσικών πόρων, όπως του χαλκού στη Χιλή, στο Περού ή στο Μεξικό, όπως του ψευδαργύρου στο Περού και το Μεξικό και όπως του πετρελαίου στη Βενεζουέλα. Ή μπορεί να είναι ιδιοκτήτες των εταιρειών κοινής ωφέλειας, όπως των ηλεκτρικών εταιρειών στην Αργεντινή, τη Βραζιλία, τη Χιλή, στο Περού, στον Ισημερινό και στην Κολομβία ή να είναι ιδιοκτήτες τηλεφωνικών εταιρειών όπως στη Χιλή, τη Βραζιλία, το Περού, τη Βενεζουέλα, την Παραγουάη και τη Βολιβία. Ή μπορεί να ελέγχουν την εμπορική διακίνηση των προϊόντων μας, όπως του καφέ στη Βραζιλία, την Κολομβία, το Ελ Σαλβαδόρ, την Κόστα Ρίκα και τη Γουατεμάλα ή όπως γίνεται με την εκμετάλλευση, εμπορία και μεταφορά μπανάνας από την United Fruit Company στη Γουατεμάλα, την Κόστα Ρίκα και την Ονδούρα ή με το βαμβάκι στο Μεξικό και στη Βραζιλία. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις τα μονοπώλια ασκούν έλεγχο πάνω στις πιο σημαντικές βιομηχανίες της χώρας. Οι οικονομίες αυτές είναι πλήρως εξαρτημένες από τα μονοπώλια».¹⁸

¹⁸ Φιντέλ Κάστρο & Τσε Γκεβάρα, Η Κούβα μιλά με το κεφάλι ψηλά, σελ. 103, εκδ. Διεθνές Βήμα, 2025

* * *

Σήμερα θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι λαμβάνουν χώρα εξελίξεις, πολιτικές και οικονομικές, τέτοιες και τόσες, ώστε να παρατηρείται μια επιστροφή από τη νεοαποικιοκρατία στην κλασική αποικιοκρατία είτε σε επίπεδο πράξης είτε σε επίπεδο προθέσεων. Δεν πρόκειται για ένα φαινόμενο που προέκυψε μέσα στην τρέχουσα συγκυρία, αλλά που εμφανίζεται ήδη από τον 20ό αιώνα και εντός της νεοαποικιοκρατίας. Αλλωστε, κάθε νέο φαινόμενο εμπεριέχει στοιχεία του παλιού φαινομένου το οποίο αντικατέστησε και του μελλοντικού από το οποίο θα αντικατασταθεί. Για παράδειγμα, η επέμβαση Γάλλων και Αμερικανών στο Βιετνάμ, η διορισμένη από τις ΗΠΑ κυβέρνηση στο Ιράκ το 2003, το πλήθος οργανωμένων πραξικοπημάτων από τη CIA στη Νότια Αμερική και η εγκατάσταση κυβερνήσεων-μαριονετών, η αποστράγγιση των χωρών της Λατινικής Αμερικής από το ΔΝΤ και η προώθηση πολιτικών τύπου Μιλέι από τον αμερικανικό ιμπεριαλισμό που ευνοούν το ξεπούλημα του εθνικού πλούτου χωρών, η προσπάθεια να επιβληθεί ο Γκουαϊντό στη Βενεζουέλα, η απονομή του βραβείου Νόμπελ Ειρήνης στη μαριονέτα των Αμερικανών Ματσάδο, η επί της ουσίας επιβολή από τη Δύση της κυβέρνησης Ζελένσκι στην Ουκρανία, η διάλυση κυβερνήσεων μέσω της στρατιωτικής βίας σε χώρες όπως η Γιουγκοσλαβία, η Συρία, η Λιβύη, η διείσδυση του ΔΝΤ στην Ελλάδα με όρους Λατινικής Αμερικής, ο διακηρυγμένος στόχος να μετατραπεί η Γάζα σε τουριστικό θέρετρο, η πρόθεση του Τραμπ να ενσωματώσει τη Γροιλανδία, τη Διώρυγα του Παναμά και ακόμη και τον Καναδά στις ΗΠΑ, ο βομβαρδισμός του Ιράν και η δηλωμένη πρόθεση για εισβολή στην Κούβα, η αναβίωση του ρατσισμού μέσω της ανόδου παγκόσμια της ακροδεξιάς, η απόθεση τοξικών αποβλήτων της Δύσης στον λεγόμενο Τρίτο Κόσμο, η επιβολή κάποιων μορφών φορολογίας από τη Γαλλία σε πρώην αποικίες της, η άσκηση πολεμικής τρομοκρατίας από το Ισραήλ στο Κατάρ, στον Λίβανο, στο Ιράν και στην Υεμένη, η χρήση

των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων στην Ελλάδα και αλλού προς εξυπηρέτηση των ιμπεριαλιστικών σχεδιασμών των ΗΠΑ, όλα αυτά δημιουργούν ένα παζλ που μας δίνει το δικαίωμα, αν όχι να ισχυριστούμε, τουλάχιστον να προβληματιστούμε για μια νέα μορφή αποικιοκρατίας. Μιας νέας ιμπεριαλιστικής αποικιοκρατίας.

Πώς, όμως, ερμηνεύεται η στροφή αυτή; Για τα επόμενα χρόνια σημαντικός παράγοντας των διεθνών εξελίξεων θα είναι η δυναμική των οικονομιών Αμερικής και Κίνας. Το ΑΕΠ των ΗΠΑ επί του παγκόσμιου ΑΕΠ βαίνει μειούμενο από το 1945 μέχρι και σήμερα. Ακριβώς γι' αυτό και ο Τραμπ αγωνιωδώς θέτει το ερώτημα της αποβιομηχάνισης της χώρας και της ανάγκης μείωσης των αμερικανικών εξόδων στο ΝΑΤΟ. Ακριβώς γι' αυτό προσεγγίζει τη Ρωσία προκειμένου να σπάσει το συσσωμάτωμα των BRICS. Αντιλαμβάνεται πλήρως ότι ο μεγάλος εχθρός είναι η Κίνα, κάτι που είχε διατυπώσει έγκαιρα, προτού εκλεγεί πρόεδρος των ΗΠΑ, στο βιβλίο του «Αμερική σπουδαία ξανά».¹⁹ Με αυτό το δεδομένο και με το δεδομένο ότι οι ΗΠΑ εξακολουθούν να είναι η πρώτη παγκόσμια στρατιωτική δύναμη διαθέτοντας πάνω από 800 βάσεις σε όλο τον κόσμο, τον μεγαλύτερο αριθμό αεροπλανοφόρων και ελικοπτεροφόρων (διαθέτει 20 από τα 51 αεροπλανοφόρα και ελικοπτεροφόρα που υπάρχουν παγκόσμια) κ.λπ., δεν πρόκειται επ' ουδενί να παραδώσουν αμαχητί την πρωτοκαθεδρία τους. Αυτό πρακτικά σημαίνει είτε ότι θα επιδιδονται σε εισβολές σε σειρά χωρών είτε ότι η ανθρωπότητα θα γνωρίσει έναν τρίτο παγκόσμιο πόλεμο. Και σημαίνει ακόμη

¹⁹ Βλέπε αναλυτικότερα Ντόναλντ Τραμπ, *Αμερική σπουδαία ξανά. Πώς να διορθώσουμε την τραυματισμένη Αμερική μας*, σελ. 66-69, εκδ. Μίνωας, 2017

ότι θα επιδοθεί σε έναν αγώνα απόκτησης νέων προτεκτοράτων.²⁰

Χάρτης αποτύπωσης των αμερικανικών βάσεων σε όλο τον κόσμο²¹

U.S. Military Bases Abroad, 2020

In 2020, the United States controlled around 800 bases outside the 50 U.S. states and Washington, DC. Map reflects bases' relative number and positioning given best available data. For ease of comparison we use contemporary borders and a Mercator projection.

Map by Kelly Martin / kmarindesign.com for David Vine, *The United States of War: A Global History of America's Endless Conflicts, from Columbus to the Islamic State* (University of California Press, 2020).

Χαρακτηριστική περίπτωση της πρόθεσης απόκτησης νέων προτεκτοράτων από τους Βορειοαμερικανούς αποτελεί το δίχως άλλο η

²⁰ Ο όρος προτεκτοράτο έχει νομική, οικονομική και πολιτική διάσταση. Σύμφωνα με το νομικό περιεχόμενο, «Ένα Προτεκτοράτο, ή προστατευόμενο κράτος, όταν αναφέρεται σε μια περιοχή που υπόκειται σε αυτήν τη ρύθμιση, είναι μια αυτόνομη περιοχή που προστατεύεται διπλωματικά ή στρατιωτικά έναντι τρίτων από ένα ισχυρότερο κράτος ή οντότητα. Το προτεκτοράτο διατηρεί την επίσημη κυριαρχία και παραμένει κράτος βάσει του διεθνούς δικαίου, αλλά σε αντάλλαγμα γι' αυτό, συνήθως αποδέχεται συγκεκριμένες υποχρεώσεις που ποικίλλουν ανάλογα με τη φύση της σχέσης τους», https://diplomacy.state.gov/encyclopedia/protectorate/?utm_source=chatgpt.com. Αυτό όμως έχει μεγαλύτερη σημασία είναι η πολιτική και οικονομική έννοια του προτεκτοράτου. Πολιτικά, η έννοια του προτεκτοράτου συμπεριλαμβάνει την πολιτική επικυριαρχία του κράτους «αφέντη» που επιβάλλεται στο προτεκτοράτο μέσω δημιουργίας ελεγχόμενου πολιτικού προσωπικού και εξυπηρέτησης γεωστρατηγικών συμφερόντων του κυρίαρχου κράτος από το κυριαρχούμενο κράτος, π.χ. δημιουργία στρατιωτικών βάσεων. Οσον αφορά την οικονομία, η οικονομία του κυριαρχούμενου κράτους προσαρμόζεται στις ανάγκες του κυρίαρχου (προσανατολισμός οικονομίας, νόμισμα, χρηματοπιστωτικός τομέας, εξαγορά τραπεζών και άλλων κρίσιμων τομέων της οικονομίας κ.λπ.).

²¹ <https://www.basestation.us/maps.html>

Βενεζουέλα. Η στημένη βράβευση της ηγέτιδας της αντιπολίτευσης Ματσάδο με το Νόμπελ Ειρήνης, το πρόσχημα του εμπορίου ναρκωτικών και οι δολοφονίες αθώων ψαράδων της Βενεζουέλας από αμερικανικά στρατεύματα, η επικήρυξη του προέδρου Μαδούρο με 50 εκατομμύρια δολάρια, η πειρατεία των Αμερικανών σε πλοίο που μετέφερε πετρέλαιο από τη Βενεζουέλα, όπως και η απαγωγή του προέδρου Μαδούρο και της συζύγου του και η δίκη τους για «ναρκο-τρομοκρατία» από αμερικανικό δικαστήριο δεν κρύβουν τίποτε άλλο παρά τη σχεδιασμένη στόχευση των ΗΠΑ να χτυπήσουν μια μη αρεστή κυβέρνηση σε αυτούς αλλά και να ελέγξουν τα πετρέλαια της χώρας. Η Βενεζουέλα διαθέτει διαπιστωμένα τα μεγαλύτερα αποθέματα πετρελαίου στον κόσμο που ανέρχονται σε περίπου 303,2 δισεκατομμύρια βαρέλια, αντιπροσωπεύοντας περίπου το 18,2% των παγκόσμιων αποθεμάτων. Κατέχει επίσης τα μεγαλύτερα αποθέματα φυσικού αερίου στη Λατινική Αμερική και είναι ανάμεσα στις πρώτες 30 παγκοσμίως χώρες με αποδεδειγμένα αποθέματα περίπου 5,7 τρισεκατομμυρίων κυβικών μέτρων.²²

²² α) <https://www.congress.gov/crs-product/IF12448>, β) <https://pubs.usgs.gov/periodicals/mcs2024/mcs2024-gold.pdf>

ΜΕΡΟΣ

B'

ΤΑ ΔΑΝΕΙΑ
ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ
ΝΕΟΑΠΟΙΚΙΟΠΟΙΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΕΞΑΡΤΗΣΗΣ

*Ολη μας η δράση είναι μια πολεμική κραυγή ενάντια
στον ιμπεριαλισμό και ένα σάλπισμα για την ενότητα
των λαών ενάντια στον μεγάλο εχθρό του ανθρώπινου γένους:
τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής.
Οπουδήποτε κι αν μας αιφνιδιάσει ο θάνατος,
τον καλωσορίζουμε, αρκεί αυτή η πολεμική μας κραυγή
να έχει βρει άξιο αποδέκτη και άλλο χέρι να απλωθεί
να αδράξει το όπλο μας και άλλοι άνθρωποι
να έρθουν να συνοδέψουν τα μοιρολόγια με τις ριπές
των αυτόματων και με νέες κραυγές πολέμου και νίκης.¹*

Τσε

¹ Ερνέστο Τσε Γκεβάρα, *Κείμενα*, σελ. 191, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1988

Κεφάλαιο

1

Τα δάνεια γενικώς

Βασικό εργαλείο οικονομικής εκμετάλλευσης των εξαρτημένων οικονομικά χωρών από τις ιμπεριαλιστικές είναι η παροχή δανείων από το ΔΝΤ και την Παγκόσμια Τράπεζα. Πρώτα από όλα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι οι ΗΠΑ διαθέτουν το μεγαλύτερο μερίδιο κεφαλαίων και στο ΔΝΤ και στην Παγκόσμια Τράπεζα και κατά συνέπεια το μεγαλύτερο ποσοστό ψήφων. Το ποσοστό αυτό καθορίζεται όχι από τον πληθυσμό της Αμερικής, που είναι μόλις το 5% επί του παγκόσμιου πληθυσμού, αλλά από την οικονομική της δύναμη στους δύο οργανισμούς (η ψήφος της στο ΔΝΤ και στην Παγκόσμια Τράπεζα βρίσκεται στο 17%).¹ Επομένως, αν και το ποσοστό του πληθυσμού της Αμερικής είναι το 5% επί του παγκόσμιου πληθυσμού, η συμμετοχή της ψήφου της στους δύο παγκόσμιους ιμπεριαλιστικούς οργανισμούς είναι υπερτριπλάσια αυτού του ποσοστού.

Όπως χαρακτηριστικά έγραφε ο Σεζέρ, «Άρωγή στις αποκληρωμένες χώρες» λέει ο Τρούμαν. «Η εποχή της παλαιάς αυτοκρατορίας έληξε» – και πάλι ο Τρούμαν.

»Που σημαίνει ότι ο αμερικάνικος παράς με ουρά κρίνει πως ήρθε η ώρα να σουφρώσει όλες τις αποικίες του κόσμου. Λοιπόν, αγαπητοί μου φίλοι, εδώ χρειάζεται προσοχή!».²

Τα δάνεια υπήρξαν ανέκαθεν μηχανισμός απομύζησης της υπεραξίας που παράγεται στη δανειολήπτρια χώρα. Ας θυμηθούμε σύντομα, όμως, σύμφωνα με τον μαρξιστικό ορισμό, ότι υπεραξία είναι «η αξία που δημιουργείται με την απλήρωτη εργασία του μισθωτού εργάτη πάνω από την αξία της εργατικής δύναμής του και που την ιδιοποιείται δωρεάν ο καπιταλιστής».³ Η μεταφορά της υπεραξίας από τον αδύναμο στον ισχυρό κρίκο πραγματοποιείται αφού η σύνταξη δανείων συνεπάγεται περικοπή μισθών και κοι-

¹ Richard Peet, *Ανόσια Τριάδα. Το ΔΝΤ, η Παγκόσμια Τράπεζα και ο ΠΟΕ*, σελ. 133, εκδ. Λιβάνη, 2010

² Aimé Césaire, *Λόγος περί αποικιοκρατίας*, σελ. 189, εκδ. San Casciano, 2025

³ Συλλογικό, *Λεξικό Πολιτικής Οικονομίας*, τόμ. 2, σελ. 613, εκδ. Gutenberg, 1984

νωνικών παροχών έτσι που ένα μέρος των εργατικών εισοδημάτων να κατευθύνεται στους δανειοδότες. **Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι οι εργάτες της εξαρτημένης χώρας υφίστανται μια διπλή εκμετάλλευση, τόσο από την εγχώρια ολιγαρχία όσο και από τα υπερεθνικά μονοπώλια και τους ιμπεριαλιστικούς μηχανισμούς.**

Ομως η δανειοδότηση των φτωχών χωρών δεν σημαίνει μόνο τη μεταφορά υπεραξίας από τη φτωχή στην πλούσια χώρα, από την εξαρτημένη στην ιμπεριαλιστική, αλλά και την υφαρπαγή αξιών, με άλλα λόγια δημόσιων περιουσιακών στοιχείων που περνάνε στα χέρια μεγάλων ξένων μονοπωλιακών συγκροτημάτων.

Εντέλει τα δάνεια είναι βασικό στοιχείο της πολιτικής των ιμπεριαλιστικών κρατών. Είναι αποτέλεσμα και στη συνέχεια αιτία των σχέσεων κυριαρχίας και εξάρτησης μεταξύ των χωρών στο σύστημα του ιμπεριαλισμού.

Θα μπορούσε, ίσως, κάποιος να αντιτίνει πως το πρόβλημα των χρεών και του δανεισμού αφορά όλες τις χώρες, ιμπεριαλιστικές και εξαρτημένες. Ωστόσο απαιτούνται ορισμένες κρίσιμες διευκρινίσεις.

Πρώτον, τα χρέη δεν αφορούν γενικώς και αορίστως τις χώρες, αλλά κυρίως τα λαϊκά στρώματα. Και τα λαϊκά στρώματα υπάρχουν σε όλες τις χώρες.

Δεύτερον, οι όροι δανειοδότησης δεν είναι ποτέ ίδιοι για τις ιμπεριαλιστικές και τις εξαρτημένες χώρες. Για τις πρώτες τα επιτόκια είναι χαμηλότερα, αφού οι πλούσιες χώρες θεωρούνται ασφαλέστερες για τους δανειστές, ο δανεισμός γίνεται συνήθως με την αγορά ομολόγων που εκδίδουν οι χώρες και αγοράζονται από τράπεζες, επενδυτές και άλλα κράτη, το νόμισμα στο οποίο γίνεται ο δανεισμός είναι συνήθως το νόμισμα της χώρας που δανείζεται, άρα μπορεί να υπάρχει και η δυνατότητα εκτύπωσης χρήματος από την κεντρική τράπεζα (ΗΠΑ).

Τρίτον, στις εξαρτημένες χώρες τα δάνεια συνδέονται ως επί το πλείστον με τα ελλειμματικά ισοζύγια τρεχουσών συναλλαγών και

δευτερευόντως με την κάλυψη ιδιωτικών ζημιών. Από την άλλη, στις ιμπεριαλιστικές χώρες αξιολογικά τα πράγματα είναι αντίστροφα: προπορεύεται η κάλυψη των ιδιωτικών ζημιών, π.χ. η διάσωση μεγάλων βιομηχανικών μονάδων, και έπονται τα όποια ελλείμματα.

Σε κάθε περίπτωση, η τυχόν αδυναμία αποπληρωμής από την ιμπεριαλιστική χώρα αντιμετωπίζεται πολιτικά με πολύ διαφορετικό τρόπο από ό,τι θα αντιμετωπιζόταν από την εξαρτημένη. Η ιμπεριαλιστική χώρα είναι αυτή που έχει τη δύναμη να επιβάλλει τη βούλησή της, αφού το κράτος της ιμπεριαλιστικής χώρας βρίσκεται σε μια σύμπλεξη με τα ισχυρότερα στον κόσμο μονοπώλια και τους διεθνείς οργανισμούς.

Κεφάλαιο

2

Οι δημοσιολόγοι για τα δάνεια

Ας δούμε πώς διάφοροι θεωρητικοί αντιμετώπισαν το ζήτημα των δανείων από τις πλούσιες στις φτωχές χώρες. Θα ξεκινήσουμε με μια γενική παρατήρηση του Μαρξ. Ο Μαρξ στις «Θεωρίες για την υπεραξία» περιγράφει τον μηχανισμό της άνισης ανταλλαγής ανάμεσα σε χώρες με διαφορετικό επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων: «Κέρδος μπορεί να βγει και με την απάτη, με το ότι ο ένας κερδίζει τόσα όσα χάνει ο άλλος. Η ζημιά και το κέρδος εξισώνονται στο πλαίσιο μιας χώρας. Δεν γίνεται το ίδιο ανάμεσα σε διάφορες χώρες. Ακόμα και σύμφωνα με τη θεωρία του Ρικάρντο [...] μπορούν τρεις ημέρες εργασίας μιας χώρας να ανταλλαχθούν με μια ημέρα εργασίας μιας άλλης χώρας [...] Στην περίπτωση αυτή η πλουσιότερη χώρα εκμεταλλεύεται τη φτωχότερη, ακόμη κι αν η δεύτερη χώρα κερδίζει από την ανταλλαγή [...]»¹ [η υπογράμμιση δική μας].

Ο Μαρξ ειρωνευόταν όλους όσους δεν μπορούσαν (ή δεν ήθελαν) να καταλάβουν την άνιση ανταλλαγή μεταξύ των εθνοκρατικών σχηματισμών: «Δεν πρέπει να απορούμε που οι οπαδοί του ελεύθερου εμπορίου δεν μπορούν να καταλάβουν πώς μπορεί μια χώρα να πλουτίζει σε βάρος μιας άλλης, αφού οι ίδιοι αυτοί κύριοι δεν θέλουν πια να καταλάβουν πώς, στο εσωτερικό μιας χώρας, μια τάξη μπορεί να πλουτίζει σε βάρος μιας άλλης τάξης».²

Τον ρόλο των δανείων αντιλαμβάνεται πλήρως και ο Λένιν, ο οποίος το 1916 διαπιστώνει πως «...το χρηματιστικό κεφάλαιο απλώνει τα δίκτυα του με την κυριολεκτική, μπορεί να πει κανείς, σημασία της λήξης σε όλες τις χώρες του κόσμου. Μεγάλο ρόλο παίζουν στην περίπτωση αυτή οι τράπεζες που ιδρύονται στις αποικίες και τα υποκαταστήματά τους [...]».

»Το χρηματιστικό κεφάλαιο δημιούργησε την εποχή των μονο-

¹ Κ. Μαρξ, *Θεωρίες για την υπεραξία*. Διάλυση της σχολής Ρικάρντο, τρίτο μέρος, σελ. 120, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1987

² Κ. Μαρξ, «Λόγος πάνω στο ζήτημα της ελευθερίας του εμπορίου» στο *Η αθλιότητα της φιλοσοφίας*, σελ. 203, εκδ. Αναγνωστίδη, χ.χ.

πωλίων. Και τα μονοπώλια φέρουν παντού μαζί τους τις μονοπωλιακές αρχές: η εκμετάλλευση των δεσμών για μια επικερδή συμφωνία παίρνει τη θέση του συναγωνισμού στην ανοιχτή αγορά. Το πιο συνηθισμένο πράγμα είναι τούτο εδώ: σαν όρος για τη χορήγηση δανείου μπαίνει να ξοδευτεί ένα μέρος του για την αγορά προϊόντων από την πιστώτρια χώρα και κυρίως για την αγορά ειδών εξοπλισμού, πλοίων κ.τ.λ. [...].

»Οι χώρες που εξαγουν κεφάλαιο μοίρασαν τον κόσμο ανάμεσά τους, με τη μεταφορική έννοια της λέξης. Όμως το χρηματιστικό κεφάλαιο οδήγησε και στο πραγματικό μοίρασμα του κόσμου [...].»³

Η Λούξεμπουργκ κι αυτή με τον δικό της τρόπο έγραφε το 1913 ότι τα δάνεια «αποτελούσαν το πιο σίγουρο μέσο προκειμένου τα παλιά καπιταλιστικά κράτη να κρατήσουν υπό την κηδεμονία τους τα νέα κράτη, να ελέγξουν την οικονομία τους και να ασκήσουν πίεση στην εξωτερική, τελωνειακή κι εμπορική πολιτική τους».⁴

Ο Χάρρυ Μάγκντοφ στο βιβλίο του «Η εποχή του ιμπεριαλισμού» παραθέτει μια τοποθέτηση του Τζον Κένεντι: «Η εξωτερική βοήθεια είναι μια μέθοδος που μέσα από αυτήν οι ΗΠΑ κρατάνε μια θέση επιρροής και ελέγχου σε ολόκληρο τον κόσμο και στηρίζουν πολλές χώρες που είτε θα κατέρρεαν οριστικά ακόμα γιατί θα πέρναγαν στον κομμουνιστικό συνασπισμό».⁵ Το απόσπασμα αυτό μας οδηγεί σε δύο σημαντικά συμπεράσματα. Το πρώτο είναι ότι η δανειοδότηση, κατά τη γνώμη των ΗΠΑ, αποτρέπει παρατεταμένες υφεσιακές οικονομικές περιόδους και, δεύτερον, έχει μια σαφέστατη πολιτική στόχευση. Ασφαλώς αποκρύπτονται τα πραγματικά γεγονότα που απορρέουν από τη δανειοδότηση των χωρών, όπως η συμπίεση των κοινωνικών και εργασιακών δικαιωμάτων των εργαζομένων.

³ Λένιν, «Ο ιμπεριαλισμός, ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού», σελ. 366-370, *Απαντα*, τόμ. 27, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1988

⁴ Αναφέρεται στο Ερίκ Τουσέν, *Το δημόσιο χρέος, Η ιστορία του και η σημασία του στη σημερινή κρίση*, σελ. 89, εκδ. Red Marks, 2017

⁵ Χάρρυ Μάγκντοφ, *Η εποχή του ιμπεριαλισμού*, σελ. 153, εκδ. Μπουκουμάνη, 1977

Ο Φιντέλ Κάστρο έγραφε: «Η παραμόρφωση των οικονομικών δομών που επέβαλε ιστορικά η ξένη κυριαρχία στον Τρίτο Κόσμο υποχρέωσε τους λαούς μας να μην μπορούν να παράγουν μόνοι τους τους χρηματιστικούς πόρους που είναι απαραίτητοι για να ξεπεραστεί η καθυστέρηση. Σήμερα, ακόμα όταν ένα αφόρητο χρηματιστικό βάρος απειλεί σοβαρά τις υπανάπτυκτες οικονομίες, όταν η ατέρμονη πορεία της χρέωσης φαίνεται να οδηγεί σε μια αναπόφευκτη καταστροφή, τα προβλήματα της εξωτερικής χρηματοδότησης του Τρίτου Κόσμου περνούν αναγκαστικά σε πρώτο πλάνο».⁶

Ο Εντουάρντο Γκαλεάνο έγραφε για τα δάνεια: «Οι εταιρείες, αποκομίζοντας περισσότερα δολάρια από όσα προσκομίζουν, συμβάλλουν στο να εντείνεται η χρόνια δίψα για συνάλλαγμα της ηπείρου. Οι “δυνάμει κατεχόμενες” χώρες απογυμνώνονται από κεφάλαια αντί να ενισχύονται σε κεφάλαια. Τότε ακριβώς μπαίνει σε ενέργεια ο μηχανισμός του δανείου. Οι διεθνείς πιστωτικοί οργανισμοί παίζουν σημαντικότατο ρόλο στην κατάρρευση των εύθραυστων αμυντικών ακροπόλεων της λατινοαμερικάνικης βιομηχανίας με εθνικό κεφάλαιο και ευνοούν την ισχυροποίηση των νεοαποικιακών δομών».⁷

Ο Ντέιβιντ Χάρβεϊ διαπιστώνει πως η δανειοδότηση λύνει τα προβλήματα υπερσυσσώρευσης του κεφαλαίου των ιμπεριαλιστικών χωρών: «[...] Η προσφυγή στο πιστωτικό σύστημα καθιστά ταυτοχρόνως τις εδαφικές οντότητες ευάλωτες σε ροές κερδοσκοπικών και πλασματικών κεφαλαίων, που μπορούν τόσο να αφήσουν όσο και να υπονομεύσουν την καπιταλιστική ανάπτυξη και ακόμη, όπως συμβαίνει τα τελευταία χρόνια, να χρησιμοποιηθούν για να επιβάλλουν άγριες υποτιμήσεις. Μετά το 1980 η χρέωση εδαφικών οντοτήτων έγινε όλο και περισσότερο παγκόσμιο πρόβλημα

⁶ Φιντέλ Κάστρο, *Η οικονομική και κοινωνική κρίση του κόσμου*, σελ. 111-112, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1987

⁷ Εντουάρντο Γκαλεάνο, *Οι ανοικτές φλέβες της Λατινικής Αμερικής*, τόμ. Β', σελ. 92, εκδ. Παρεμβάσεις/Αντι-ιστορία, 1982

και πολλές από τις φτωχότερες χώρες (ακόμη και μερικές σημαντικές δυνάμεις, όπως η Ρωσία του 1998 και η Αργεντινή μετά το 2001) αδυνατούσαν να πληρώσουν τα χρέη τους, απειλώντας με κίνδυνο μη πληρωμής τους. Για να αντιμετωπιστεί αυτή η δυσκολία, δημιουργήθηκε μια μόνιμη οργάνωση 19 πιστωτριών χωρών, η οποία είναι γνωστή ως η Λέσχη του Παρισιού, προκειμένου να ορίζει τους κανόνες επαναδιαπραγμάτευσης των δανείων με παράταση και διακανονισμό των οφειλόμενων τόκων για χώρες που ήταν ανίκανες να εξοφλήσουν τους πιστωτές τους.⁸ Από το 2000 περίπου 37 χώρες υποχρεώθηκαν να πάρουν αυτό τον δρόμο και αυξάνονται οι πιέσεις που ασκούνται στη Λέσχη του Παρισιού για να καταργήσει εντελώς το χρέος για μερικές από τις φτωχότερες χώρες. Ωστόσο πρέπει να δούμε ότι αυτό που ο Τσέριλ Πιέρ αποκαλεί “παγίδα του χρέους” είναι μια διαδικασία “αγκίστρωσης” ακόμη και των φτωχότερων χωρών στο σύστημα της κυκλοφορίας του κεφαλαίου, έτσι ώστε να μπορούν να είναι διαθέσιμες ως “οχητοί” για τα πλεονάζοντα κεφάλαια για τα οποία κρίνονται υπόχρεες. Η χώρα υποδοχής είναι υποχρεωμένη να αποζημιώνει για οποιαδήποτε υποτίμηση του κεφαλαίου και η πιστώτρια χώρα προστατεύεται από την υποτίμηση. Στη συνέχεια, οι πλουτοπαραγωγικοί πόροι των χωρών υποδοχής μπορούν εύκολα να λεηλατηθούν μέσω των δρακόντειων κανόνων αποπληρωμής του χρέους».⁹

Υπάρχουν αντίστοιχες διαπιστώσεις με όσες προαναφέρθηκαν που διατυπώνονται με αφορμή την κρίση του 2009 και μάλιστα από μη μαρξιστές επιστήμονες. Σε μια μελέτη που πραγματοποίησαν το 2015 οι οικονομολόγοι Carmen Reinhart και Christoph Trebesch ανέλυσαν τις επιπτώσεις που προέκυψαν από τις εξωτερικές χρηματοδοτήσεις και τις κρίσεις χρέους που έπληξαν την Ελλάδα από

⁸ Η Λέσχη του Παρισιού δημιουργήθηκε το 1956 από μία ομάδα ισχυρών χωρών πιστωτών. Ανάμεσα στις συμμετέχουσες χώρες είναι οι ΗΠΑ, το Ηνωμένο Βασίλειο, ο Καναδάς, η Ελβετία, η Γερμανία, το Ισραήλ κ.ά.

⁹ Ντέιβιντ Χάρβεϊ, *Ο νέος ιμπεριαλισμός*, σελ. 129-130, εκδ. Καστανιώτη, 2005

τη δεκαετία του 1820. Στην εργασία τους συμπέραναν πως η κρίση που έπληξε την Ελλάδα και άλλες περιφερειακές χώρες ήταν κυρίως κρίσεις εξωτερικού χρέους. Υπογράμμισαν το ασύμμετρο της κατάστασης μεταξύ των οφειλετών χωρών και των πιστωτών όταν ξεσπά μια κρίση: **η Ελλάδα βυθίστηκε σε παρατεταμένη κρίση από το 2010 κι έπειτα, ενώ η Γερμανία μπήκε σε τροχιά ανάπτυξης.** Το ίδιο συνέβη παλαιότερα και με τις χώρες της Λατινικής Αμερικής και τις ΗΠΑ.¹⁰ [η υπογράμμιση δική μας].

¹⁰ Βλέπε αναλυτικότερα στο Ερίκ Τουσέν, *Το δημόσιο χρέος, η ιστορία του και η σημασία του στη σημερινή κρίση*, σελ. 154, εκδ. Red Marks, 2017

Κεφάλαιο

3

Οι παγκόσμιοι ιμπεριαλιστικοί οργανισμοί και τα δάνεια

Είναι γνωστό ότι το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα ιδρύθηκαν το 1944 ως προϊόντα της Συνδιάσκεψης του Μπρέτον Γουντς και κατοχύρωναν την ιμπεριαλιστική ηγεμονία των ΗΠΑ μεταπολεμικά. Και οι δύο οργανισμοί εδράστηκαν στις ΗΠΑ, κάτι που σηματοδοτούσε και εξασφάλιζε την ίδια στιγμή την οικονομική και πολιτική τους κυριαρχία.

Ας επιχειρήσουμε όμως να βάλουμε τα πράγματα σε μια σειρά. Η ανάγκη για σταθερότητα συναλλαγματικών ισοτιμιών καθιέρωσε τον κανόνα το χρυσού κατά την περίοδο 1870-1914, οπότε και κατέρρευσε με την έναρξη του Α' Παγκόσμιου Πολέμου. Ο κανόνας του χρυσού επιδίωκε να υπάρχουν αμοιβαία αναγνωρισμένες κατανομές διεθνούς οικονομικής ισχύος και εξέφραζε τις ανάγκες της καπιταλιστικής διεθνοποίησης εκείνης της εποχής. Κάθε χώρα όριζε την αναλογία νομίσματος – βάρους χρυσού, μια αναλογία που καθοριζόταν από τη δυναμική της εκάστοτε οικονομίας.

Η κρίση του 1929 συντάρaxe τον καπιταλισμό και ταρακούνησε για καλά τα θεμέλιά του. Τα αστικά επιτελεία ήταν πλέον υποχρεωμένα να επινοήσουν λύσεις για την αποφυγή των κρίσεων. Αυτός είναι ο ένας παράγοντας που πρέπει να έχουμε υπόψη μας. Ο δεύτερος έχει να κάνει με την αναδιάταξη της ισχύος των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων μετά το πέρας του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Η Μεγάλη Βρετανία παραχωρεί αναγκαστικά την πρωτοκαθεδρία της στις ΗΠΑ, με τις δεύτερες όχι μόνο να βγαίνουν νικήτριες από το σφαγείο του πολέμου, αλλά και να έχουν δηλώσει την κυριαρχία τους με τη ρίψη των δύο ατομικών βομβών στην Ιαπωνία. Το δολάριο πλέον μετατρέπεται σε παγκόσμιο νόμισμα συναλλαγών και αποθεμάτων. Το 1944 στη Διάσκεψη του Μπρέτον Γουντς επικυρώνεται η κυριαρχία του δολαρίου. Συγκεκριμένα, τα εθνικά νομίσματα συνδέονται με το αμερικανικό δολάριο και καθορίζεται η ισοτιμία δολαρίου – χρυσού: σταθερή ισοτιμία 35 δολάρια Αμερικής/ουγγιά χρυσού. Έτσι, το δολάριο γίνεται de facto παγκόσμιο αποθετικό νόμισμα. Κατά συνέπεια, σε όλη τη διάρκεια της δεκαε-

τίας του 1950 υπάρχει η δίψα για δολάρια και για την περίοδο 1946-1955 το ισοζύγιο πληρωμών των ΗΠΑ εμφανίζει το τεράστιο πλεόνασμα των 38 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Η αμερικανική βοήθεια γίνεται ζητούμενο, πράγμα που επιτρέπει την αναζωογόνηση των αμερικανικών μονοπωλίων. Από το 1945 μέχρι και το 1952 η αμερικανική «βοήθεια» φτάνει τα 38 δισεκατομμύρια δολάρια, εκ των οποίων τα 11,5 είναι δάνεια. Τα χρήματα αυτά διοχετεύτηκαν στην Ευρώπη και σε χώρες της Ασίας και του Ειρηνικού. Τότε, όμως, αρχίζει η λειτουργία ενός αντιφατικού φαινομένου. Η ανάπτυξη των χωρών εκτός ΗΠΑ αρχίζει και πιέζει τη Βόρεια Αμερική. Έτσι, σταδιακά το εμπορικό της πλεόνασμα αρχίζει να μειώνεται και εμφανίζονται για πρώτη φορά εμπορικά ελλείμματα από το 1935. Τα αποθέματα σε δολάρια στο εξωτερικό διογκώνονται και υπάρχουν κυβερνήσεις που ζητούν τη μετατροπή τους σε χρυσό. Η κρίση του δολαρίου είναι προ των πυλών και τελικά οδηγούμαστε σε αυτήν, αφού αυξάνεται το απόθεμα σε δολάρια των συνεταίρων των ΗΠΑ και μειώνεται το αμερικανικό απόθεμα χρυσού. Αν σε αυτούς τους παράγοντες προσθέσουμε και τα τεράστια έξοδα για τις στρατιωτικές δαπάνες που διατέθηκαν στον πόλεμο του Βιετνάμ, τότε καταλαβαίνουμε ότι δημιουργείται ένα σοβαρό πρόβλημα για την αμερικανική οικονομία.

Αυτή η νέα κατάσταση επέτασσε και ριζικές αλλαγές. Το 1971, με το «Νίξον σοκ», το δολάριο υποτιμάται κατά 8% και καταργείται η μετατρεψιμότητα των νομισμάτων σε χρυσό, πράγμα που δίνει στις ΗΠΑ το δικαίωμα εκτύπωσης χρήματος. Το νέο νομισματικό σύστημα συνδέθηκε και με τη νέα μορφή διαχείρισης του καπιταλισμού. Με άλλα λόγια, με το πέρασμα από το κείνισανό μοντέλο διαχείρισης στο νεοφιλελεύθερο.

Η χορήγηση δανείων από το ελεγχόμενο, από τις ΗΠΑ, ΔΝΤ ξεκινά με την ίδρυσή του. Ωστόσο εντείνεται ιδιαίτερα από το 1980 και έπειτα, καθόλου τυχαία, αφού με αυτό τον τρόπο επιχειρείται να απαντηθεί η λεγόμενη πετρελαϊκή κρίση, η πρόθεση για ανύ-

ψωση του ποσοστού κέρδους, οι νέοι τρόποι εξεύρεσης εύκολης και γρήγορης κερδοφορίας, η αντιμετώπιση των υπόλοιπων ανταγωνιστών. Ο λεγόμενος Τρίτος Κόσμος αλλά και οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες αποτέλεσαν ιδανικούς πελάτες προκειμένου να εξυπηρετηθούν όλοι οι παραπάνω στόχοι: ευάλωτες οικονομίες που χρειάζονταν ρευστό και ελεγχόμενες κυβερνήσεις ήταν δύο διευκολυντικές και καθοριστικές παράμετροι για τον δανεισμό αυτών των χωρών.¹

Πότε, όμως, προέκυψε η κρίση του χρέους του Τρίτου Κόσμου; Θα πρέπει να θυμηθούμε πως, μετά τη μεγάλη καπιταλιστική κρίση του 1929, η επόμενη μεγάλη κρίση ήταν αυτή της δεκαετίας του 1970, η επονομαζόμενη πετρελαϊκή κρίση. Όπως σε όλες τις κρίσεις, σημειώθηκε πτώση του μέσου ποσοστού κέρδους.² Ως κατ'αλήθεια της κρίσης λειτούργησε ο τετραπλασιασμός της τιμής του πετρελαίου, κάτι που επέφερε συσσώρευση δολαρίων στις αραβικές χώρες. Στη συνέχεια αυτά τα δολάρια κατευθύνθηκαν σε δυτικές τράπεζες οι οποίες δάνειζαν ασθενέστερες οικονομικά χώρες, με τις τελευταίες να προσβλέπουν σε μια δική τους αναπτυξιακή πορεία. Αυτό που δεν υπολόγισαν ήταν ότι θα έφτανε η ώρα που οι δανειοδότριες χώρες θα ζητούσαν τον λογαριασμό προκειμένου να επιλύσουν τα εσωτερικά τους προβλήματα, τα οποία είχαν προέλθει από το εμπορικό έλλειμμα των ΗΠΑ εξαιτίας της φρενίηρους ανόδου της τιμής του πετρελαίου αλλά και του Πολέμου του Βιετνάμ. Έτσι, τα επιτόκια δανεισμού ανέβηκαν βάζοντας θηλιά στις δανειολήπτριες χώρες. Ακολούθησε και δεύτερη κρίση το 1979 και το αποκορύφωμα ήταν η αδυναμία του Μεξικού να εξυπ-

¹ Βλέπε αναλυτικότερα α) Michel Beaud, *Η ιστορία του καπιταλισμού. Από το 1500 ως σήμερα*, σελ. 303-338, εκδ. Μαλλιάρη Παιδεία, 1987, β) Χρήστος Φουντούλης, *Διεθνείς νομισματικές σχέσεις*, εκδ. Ειρήνη, 1986, γ) Ivan Berend, *Οικονομική ιστορία του ευρωπαϊκού 20ού αιώνα. Τα οικονομικά καθεστώτα από το laissez-faire στην παγκοσμιοποίηση*, εκδ. Gutenberg, 2009

² Για την κρίση της δεκαετίας του 1970 βλέπε αναλυτικότερα Ερνεστ Μαντέλ, *Η τελευταία οικονομική κρίση*, εκδ. Οδυσσέας, χ.χ.

ρετήσει το εξωτερικό χρέος του. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την παρέμβαση του ΔΝΤ ώστε να διασωθούν οι τράπεζες και τα όποια οικονομικά ιδρύματα είχαν δανείσει. Ακολούθησε το 1985 το Baker Plan, το οποίο επέβαλε στο Μεξικό αυστηρά περιοριστικούς δημοσιονομικούς όρους που έμειναν πια γνωστοί ως τα δυσώνυμα «προγράμματα δομικής προσαρμογής» (SAP).³ Επ' ουδενί δεν πρέπει να μας διαφεύγει πως η κρίση της δεκαετίας του 1970 σήμανε και την αλλαγή του διαχειριστικού παραδείγματος στον καπιταλισμό: ο κείνσιανισμός άφησε τη θέση του στον νεοφιλελευθερισμό. Από εκεί και έπειτα το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα αποτέλεσαν τους διαπρύσιους κήρυκες του παγκόσμιου νεοφιλελεύθερου μοντέλου, το οποίο ως έναν βαθμό αυτοαναιρέθηκε, αφού πλέον υιοθετήσε ως πάγια τακτική τις κρατικές ή διεθνικές παρεμβάσεις στην οικονομία.

Ο Ερνέστο Τσε Γκεβάρα σε ομιλία του στη Διάσκεψη της Γενεύης για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη το 1964 έλεγε: «Η διείσδυση κεφαλαίων από τις αναπτυγμένες χώρες είναι η βασική προϋπόθεση της οικονομικής εξάρτησης. Αυτή η διείσδυση παίρνει διάφορες μορφές: δάνεια που χορηγούνται με επαχθείς όρους· επενδύσεις που υποτάσσουν μια δεδομένη χώρα στην εξουσία των επενδυτών· σχεδόν ολοκληρωτική τεχνολογική κυριαρχία της εξαρτημένης χώρας από την αναπτυγμένη χώρα· έλεγχος του εξαγωγικού εμπορίου της χώρας από τα μεγάλα διεθνή μονοπώλια· και σε ακραίες περιπτώσεις, χρήση βίας ως οικονομικό όπλο για την ενίσχυση των άλλων μορφών εκμετάλλευσης.

»Μερικές φορές αυτή η διείσδυση κεφαλαίου γίνεται με πιο πλάγιους τρόπους, χρησιμοποιώντας, για παράδειγμα, διεθνείς χρηματοοικονομικούς, πιστωτικούς και άλλους οργανισμούς. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η Διεθνής Τράπεζα για την Ανασυγκρότηση

³ Βλέπε αναλυτικότερα Ντέιβιντ Χάρβεϊ, *Νεοφιλελευθερισμός. Ιστορία και παρόν*, σελ. 57, εκδ. Καστανιώτη 2007

και την Ανάπτυξη, η GATT και, στη Λατινική Αμερική, η Διαμερικανική Τράπεζα Ανάπτυξης είναι παραδείγματα διεθνών οργανισμών που έχουν τεθεί στην υπηρεσία των μεγάλων καπιταλιστικών αποικιοκρατικών δυνάμεων – ουσιαστικά, τον ιμπεριαλισμό των Ηνωμένων Πολιτειών. Αυτοί οι οργανισμοί εισχωρούν στην εγχώρια οικονομική πολιτική, την πολιτική εξωτερικού εμπορίου και σε κάθε είδους εσωτερικές οικονομικές σχέσεις καθώς και στις οικονομικές σχέσεις ανάμεσα σε διαφορετικά κράτη.

»Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο είναι ο πιστός φύλακας του δολαρίου στο καπιταλιστικό στρατόπεδο. Η Διεθνής Τράπεζα για την Ανασυγκρότηση και την Ανάπτυξη είναι το εργαλείο για τη διείσδυση του κεφαλαίου των ΗΠΑ στον υπανάπτυκτο κόσμο. Και η Διαμερικανική Τράπεζα Ανάπτυξης εκπληρώνει αυτόν τον θλιβερό ρόλο στη Λατινική Αμερική».⁴

⁴ Φιντέλ Κάστρο & Τσε Γκεβάρα. Ιστορικές ομιλίες στον ΟΗΕ, *Η Κούβα μιλά με το κεφάλι ψηλά*, σελ. 148-149, εκδ. Διεθνές Βήμα, 2025

Κεφάλαιο

4

Οι επιπτώσεις

«Ολες οι χώρες που συμφωνούν πλέον να δανειοδοτηθούν από αυτούς τους οργανισμούς είναι υποχρεωμένες να υιοθετήσουν ένα «πρόγραμμα δομικής προσαρμογής». Ας σταθούμε κάπως αναλυτικότερα στην περίπτωση του ΔΝΤ, αφού πρόκειται ίσως για τον πιο γνωστό πιστωτή των χωρών και είναι γνωστό, άλλωστε, για τη σκληρή πολιτική του. Τα δάνεια έχουν σοβαρότατες κοινωνικές επιπτώσεις:

α) Αποφασίζεται από τις κυβερνήσεις μείωση των κοινωνικών δαπανών στην εκπαίδευση, την υγεία, στους μισθούς, στις συντάξεις.

β) Η εφαρμογή των «προγραμμάτων δομικής προσαρμογής» κατεβάζει το προσδόκιμο της ζωής, ανεβάζει την παιδική θνησιμότητα, αυξάνει τις αυτοκτονίες, διαλύει τις εργασιακές σχέσεις.

γ) Συγχρόνως, εταιρείες στρατηγικής σημασίας περνάνε από τον δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα και γενικότερα τοποθετείται μια οικονομική θηλιά στη δανειολήπτρια χώρα για δεκάδες χρόνια, με αποτέλεσμα την ανακύκλωση των κρισιακών φαινομένων.

Υπάρχουν, βεβαίως, δύο κερδισμένοι από αυτήν τη διαδικασία: οι δανειστές και οι εγχώριες ολιγαρχίες των δανειοληπτριών χωρών. Τα χρήματα των δανείων ελάχιστα επενδύονται στην εγχώρια παραγωγή και συνήθως η συνεχής δανειοδότηση είναι για να πληρωθούν τα προηγούμενα χρέη οδηγώντας τη δανειολήπτρια χώρα σε έναν φαύλο κύκλο και σε μια νέα πορεία φτωχοποίησης. Τελικά, οι όροι δανειοδότησης οδηγούν σε περαιτέρω οικονομική, πολιτική, τεχνολογική, διατροφική, στρατιωτική και διπλωματική εξάρτηση. Οι επιπτώσεις, όμως, δεν είναι μόνο οικονομικές αλλά εξόχως και πολιτικές, αφού οι ιμπεριαλιστικές χώρες επιβάλλουν τις δικές τους επιλογές στις εξαρτημένες και φτωχές χώρες. Στις δανειολήπτριες χώρες οι κυβερνήσεις είναι απόλυτα ελεγχόμενες από τις δανειοδότες και οι βαθμοί ελευθερίας κίνησής τους είναι περιορισμένοι. Ως εκ τούτου, τίθενται επί τάπητος σοβαρά ζητήματα εθνικής κυριαρχίας. Τα δάνεια, ωστόσο, είναι μέρος μιας συνολικής μορφής διαχείρισης, αυτής του νεοφιλελευθερισμού που,

εκτός από τη δανειοδότηση χώρων εξαρτημένων πολιτικά και οικονομικά, συμπεριλαμβάνει τη στρατηγική της ελαστικοποίησης των εργασιακών σχέσεων, τις ιδιωτικοποιήσεις, περικοπή των κοινωνικών δαπανών και άλλων. Πρόκειται για ένα ταξικό σχέδιο που πρωτοεφαρμόστηκε στη Χιλή του Πινοσέτ, στην Αγγλία της Θάτσερ και στην Αμερική του Ρίγκαν και ήταν αποτέλεσμα της προσπάθειας του κεφαλαίου να ανορθώσει την πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους. Όλα τα παραπάνω περιγράφηκαν ενδελεχώς στο βιβλίο της Ναόμι Κλάιν που έφερε τον τίτλο «Το δόγμα του σοκ. Η άνοδος του καπιταλισμού της καταστροφής».

Ενδεικτικά μόνο να αναφέρουμε ότι χώρες που υπέφεραν από τη δανειοδότηση του ΔΝΤ ήταν η Ρουμανία, η Λετονία, η Ουγγαρία, η Ισλανδία, η Τουρκία, η Αργεντινή, η Ουκρανία, η Βραζιλία, η Ουρουγουάη, η Ελλάδα κ.ά.¹ Μεταφέροντας και την εμπειρία που υπάρχει από την Ελλάδα ο Φάμπιαν Λίντνερ, ερευνητής στο Ινστιτούτο Μακροοικονομίας και Οικονομικής ανάπτυξης του Ιδρύματος Χανς Μπέκλερ, σε σχετική ερώτηση δήλωσε: «[...] τα περισσότερα χρήματα που πήραν οι Έλληνες από την Ευρώπη και το ΔΝΤ δεν έφτασαν στην Ελλάδα. Με αυτά εξοφλήθηκαν τα ελληνικά χρέη προς τις τράπεζες. Αυτό ισχύει και για τις άλλες χώρες, όπως η Ιρλανδία και η Πορτογαλία. **Ως εκ τούτου, με τα δάνεια βοήθειας σώθηκαν κυρίως γαλλικές και γερμανικές τράπεζες, οι μεγαλύτεροι δανειστές αυτών των χωρών. Οι Έλληνες δεν είχαν κανένα κέρδος από αυτά τα χρήματα** [...]».² [η υπογράμμιση δική μας].

Ας δούμε τώρα ποιες είναι οι πρώτες δέκα χώρες στη σχετική κατάταξη που χρωστάνε στο ΔΝΤ:³

ΟΙ ΔΕΚΑ ΠΙΟ ΧΡΕΩΜΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ ΣΤΟ ΔΝΤ ΓΙΑ ΤΟ 2024

A/A	ΧΩΡΑ	ΧΡΕΟΣ ΣΕ ΔΙΣ ΔΟΛΛΑΡΙΑ	ΧΡΕΟΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ
1	Αργεντινή	32	5,3%
2	Αίγυπτος	11	3,1%
3	Ουκρανία	09	4,7%
4	Πακιστάν	07	1,8%
5	Εκουαδόρ	06	4,9%
6	Κολομβία	03	0,8%
7	Ανγκόλα	03	3,2%
8	Κένυα	03	2,8%
9	Γκάνα	02	2,6%
10	Ακτή Ελεφαντοστού	02	2,3%

Είναι σαφές ότι στην πρώτη δεκάδα κατατάσσονται χώρες που δεν ανήκουν στο ιμπεριαλιστικό στρατόπεδο, αλλά πρόκειται για χώρες είτε φτωχές είτε με σοβαρά δομικά οικονομικά προβλήματα. Το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ δεν φαντάζει μεγάλο, αλλά πρέπει να ληφθούν τρία πράγματα υπόψη: α) τα απόλυτα νούμερα δεν είναι καθόλου μικρά, β) τα χρέη για φτωχές χώρες όπως η Ακτή του Ελεφαντοστού είναι δυσβάσταχτα και γ) τα χρέη προς το ΔΝΤ είναι μόνο ένα μέρος των χρεών και όχι το σύνολο των χρεών.

Ας δούμε στη συνέχεια πώς εξελίχθηκαν τα συνολικά χρέη των κρατών προς το ΔΝΤ την τελευταία δεκαετία.⁴

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα δεδομένα του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, το συνολικό χρέος των κρατών για την περίοδο 2015-2024 προς το ΔΝΤ ήταν:

¹ Βλέπε αναλυτικά Βασίλης Λιόςσης, Ιμπεριαλισμός και εξάρτηση. Η προσέγγιση του Λένιν, η περίπτωση της Ελλάδας και κριτική του σχήματος της αλληλεξάρτησης, Γ' έκδοση, σελ. 104-105, εκδ. ΚΨΜ, 2013

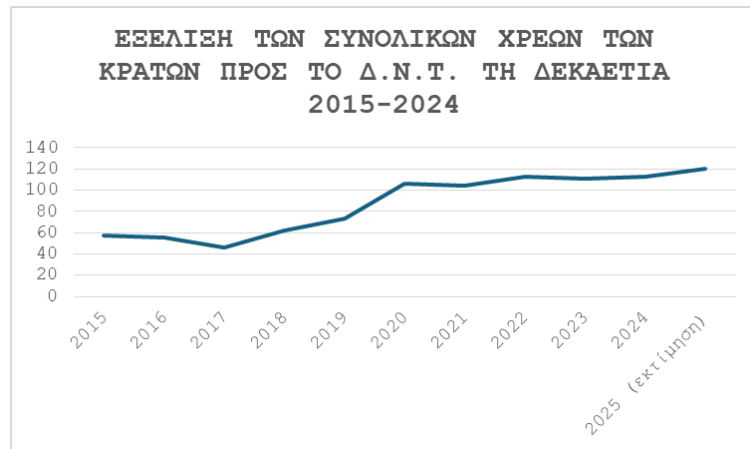
² <https://www.skai.gr/news/finance/ lintner-ta-daneia-pou-pire-i-ellada-esosan-tis-gallikes-kai-tis-germ>

³ <https://banks.com.gr/chores-megalytera-chrei-sto-dnt/>

⁴ <https://www.imf.org/external/np/fin/tad/extcred1.aspx>

ΣΥΝΟΛΙΚΑ ΧΡΕΗ ΚΡΑΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟ ΔΝΤ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ 2015-2024⁵

ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΧΡΕΟΣ (ΣΕ SDR ⁶)
2015	57,33
2016	55,75
2017	46,11
2018	61,82
2019	73,54
2020	105,89
2021	104,03
2022	112,80
2023	110,96
2024	112,48
2025 (εκτίμηση)	120,46

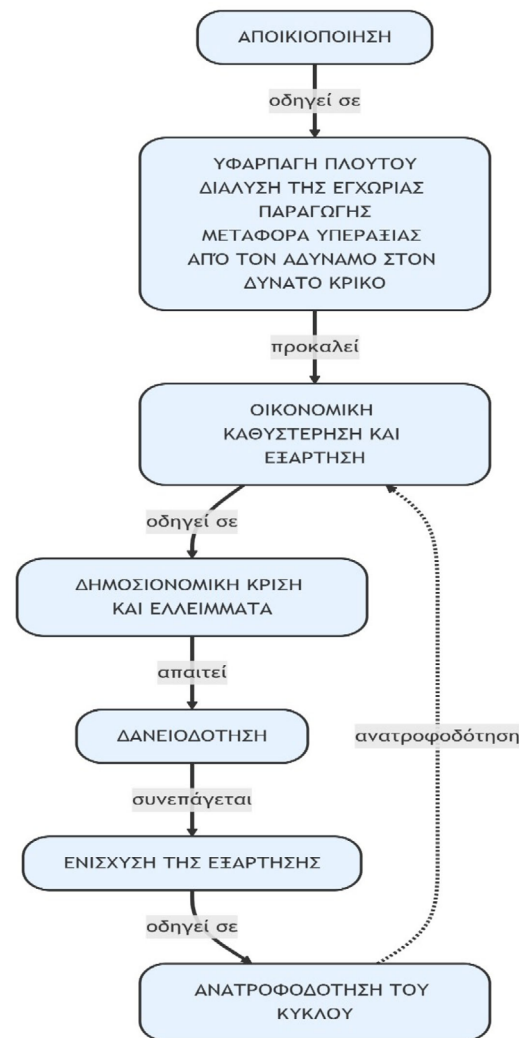

Με βάση λοιπόν τον παραπάνω πίνακα, μέσα σε δέκα χρόνια μιλάμε για υπερδιπλασιασμό των χρεών αυτών.

⁵ <https://www.imf.org/external/np/fin/tad/extcred1.aspx>

⁶ Το SDR (Special Drawing Rights - Ειδικά Τραβηκτικά Δικαιώματα) είναι ένα διεθνές λογιστικό νόμισμα. Πρόκειται για τεχνητή νομισματική μονάδα που έχει δημιουργήσει το ΔΝΤ, η οποία βασίζεται σε ένα «καλάθι» βασικών νομισμάτων προκειμένου να αποφεύγονται οι έντονες διακυμάνσεις που θα προέκυπταν αν το χρέος υπολογιζόταν με βάση ένα και μόνο νόμισμα

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζεται αδρομερώς ο μηχανισμός οικονομικής εκμετάλλευσης και εξάρτησης των εξαρτημένων χωρών από τις ιμπεριαλιστικές μέσω ενός βρόχου ανάδρασης.

Αντί επιλόγου

Οι πηγές είναι πάντοτε οι πιο ασφαλείς δεξαμενές πληροφοριών για να εξαχθούν συμπεράσματα. Ως εκ τούτου το νέο δόγμα Μονρόε των ΗΠΑ, όπως αυτό διατυπώθηκε στην Εθνική Στρατηγική Ασφαλείας των ΗΠΑ τον Νοέμβριο του 2025 από τον Λευκό Οίκο, μας προσφέρει πλούσιο υλικό. Μας επιτρέπει να καταλάβουμε την επιδίωξη για διατήρηση των νεοαποικιοκρατικών δεσμών μητρόπολης-περιφέρειας, της πολιτικής και οικονομικής εξάρτησης χωρών από τον αμερικανικό ιμπεριαλισμό και να συμπεράνουμε όχι μόνο ότι αυτές οι σχέσεις θα διατηρηθούν αλλά ότι η στόχευση είναι να ενδυναμωθούν ή και να δημιουργηθούν νέες.

Στο αποκαλυπτικό αυτό κείμενο, αφού διαπιστώνεται ποικιλοτρόπως ότι το κύριο πρόβλημα των ΗΠΑ είναι αυτήν τη στιγμή η Κίνα (για παράδειγμα καταγράφεται ότι οι εξαγωγές της Κίνας σε χώρες χαμηλού εισοδήματος είναι σήμερα σχεδόν τέσσερις φορές οι εξαγωγές των Ηνωμένων Πολιτειών), αναδιατυπώνεται το δόγμα Μονρόε. Αξίζει, ωστόσο, να θυμηθούμε τα βασικά σημεία του συγκεκριμένου δόγματος εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ.

Το δόγμα Μονρόε διατυπώθηκε στην τρίτη δεκαετία του 19ου αιώνα. Συγκεκριμένα το 1823 ο πρόεδρος των ΗΠΑ Τζέιμς Μονρόε θέτει τα όρια στους «απέναντι».

Το δόγμα Μονρόε ήρθε ως αποτέλεσμα της ανησυχίας της Βρετανίας και των ΗΠΑ για τις ηπειρωτικές δυνάμεις που θα επιχειρούσαν να αποκαταστήσουν τις πρώην αποικίες της Ισπανίας στη Λατινική Αμερική, με αρκετές από αυτές να έχουν αποκτήσει την ανεξαρτησία τους. Ειδικά οι ΗΠΑ ανησυχούσαν και για τις εδαφικές φιλοδοξίες της Ρωσίας στη βορειοδυτική ακτή της Βόρειας Αμερικής. Αποτέλεσμα αυτών των ανησυχιών υπήρξε η πρόταση του Τζορτζ Κάνινγκ, του Βρετανού υπουργού Εξωτερικών, ο οποίος πρότεινε μια κοινή δήλωση ΗΠΑ - Βρετανίας που θα απαγόρευε τον μελλοντικό αποικισμό στη Λατινική Αμερική.

Απευθυνόμενος ο Μονρόε στο Κογκρέσο διακήρυξε ότι οι ΗΠΑ δεν θα επιτρέψουν στις ευρωπαϊκές δυνάμεις να αναμειχθούν στις

υποθέσεις της Βόρειας και Νότιας Αμερικής. Δεν είμαστε ακόμη στην εποχή του ιμπεριαλισμού, αλλά της αποικιοκρατίας, ενώ είχε προηγηθεί ο Αγγλοαμερικανικός Πόλεμος το 1812-1815 με την Αμερική να πετυχαίνει την απεξάρτησή της από την Αγγλία. Το δόγμα Μονρόε αποτελεί έκτοτε έναν εκ των πυλώνων της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Βασικά στοιχεία του δόγματος ήταν τα κάτωθι:

α) Οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν θα αναμειγνύονταν στις εσωτερικές υποθέσεις ή στους πολέμους μεταξύ των ευρωπαϊκών δυνάμεων. β) Οι Ηνωμένες Πολιτείες αναγνώρισαν και δεν θα παρέμβαιναν σε υπάρχουσες αποικίες στο δυτικό ημισφαίριο. γ) Το δυτικό ημισφαίριο εθεωρείτο κλειστό για μελλοντικό αποικισμό. δ) Οποιαδήποτε προσπάθεια από μια ευρωπαϊκή δύναμη να καταπιέσει ή να ελέγξει οποιοδήποτε έθνος στο δυτικό ημισφαίριο θα εθεωρείτο ως εχθρική πράξη κατά των Ηνωμένων Πολιτειών.¹ Επί της ουσίας το δόγμα Μονρόε επιχειρούσε να ανακόψει την όρεξη ευρωπαϊκών κρατών να «βάλουν πόδι» στο δυτικό ημισφαίριο και ταυτόχρονα να βάλει τις βάσεις για τη μετατροπή των ΗΠΑ σε ηγεμονεύουσα δύναμη (σε αυτό το ημισφαίριο).²

Βεβαίως, η πολιτική που ακολούθησαν οι ΗΠΑ, ιδιαίτερα τον 20ό αιώνα, υπέστη τις απαραίτητες μεταβολές προκειμένου να ανταποκρίνεται στην ισχύ των ΗΠΑ και στο γεγονός ότι επρόκειτο για τη νο1 ιμπεριαλιστική δύναμη του παγκόσμιου καπιταλισμού. Το δόγμα Μονρόε φάνηκε σε πρώτη φάση ότι αποτελούσε ένα αμυντικό δόγμα και εξέφραζε τον συσχετισμό δυνάμεων στη φάση ανεξαρτητοποίησης των ΗΠΑ από την Αγγλία. Όμως, με δεδομένες την πορεία των ΗΠΑ και τη διαδρομή τους προς την πρώτη θέση, το δόγμα Μονρόε εργαλειοποιήθηκε και χρησιμοποιήθηκε κατά το δοκούν. Για παράδειγμα, οι ΗΠΑ επικαλέστηκαν το συγκεκριμένο δόγμα το 1865 ασκώντας διπλωματική και στρατιωτική πίεση προ-

κειμένου να υποστηριχθεί ο Μεξικανός πρόεδρος Μπενίτο Χουάρες στον αγώνα του κατά του αυτοκράτορα Μαξιμιλιανού τοποθετημένου στον θρόνο από τη Γαλλία. Επρόκειτο για μια επέμβαση στα εσωτερικά μιας άλλης χώρας υπό την κάλυψη του δόγματος Μονρόε. Η θεωρητική βάση για μια τέτοια επέμβαση είχε δοθεί όταν ο Μονρόε διακήρυσσε: «Με τις υπάρχουσες αποικίες ή τις εξαρτήσεις οποιασδήποτε ευρωπαϊκής δύναμης δεν έχουμε επέμβει και δεν πρόκειται να ανακατευτούμε. Αλλά με τις κυβερνήσεις που διακήρυξαν την ανεξαρτησία τους και τη διατήρησαν και των οποίων την ανεξαρτησία έχουμε αναγνωρίσει, με μεγάλη εκτίμηση και με δίκαιες αρχές, δεν μπορούσαμε να δούμε καμία παρέμβαση με σκοπό την καταπίεσή τους ή τον έλεγχο με οποιονδήποτε άλλο τρόπο της μοίρας τους, από οποιαδήποτε ευρωπαϊκή δύναμη υπό οποιοδήποτε άλλο πρίσμα εκτός από την εκδήλωση μιας μη φιλικής διάθεσης προς τις Ηνωμένες Πολιτείες».³

Το δόγμα Μονρόε επεκτάθηκε σχεδόν 40 χρόνια μετά, το 1904 από τον Ρούζβελτ. Ήταν η χρονιά που οι Ευρωπαίοι πιστωτές ορισμένων χωρών της Λατινικής Αμερικής απείλησαν με ένοπλη επέμβαση για την είσπραξη χρεών. Τότε ο Ρούζβελτ διακήρυξε αμέσως το δικαίωμα των Ηνωμένων Πολιτειών να ασκούν μια «διεθνή αστυνομική εξουσία» για να περιορίσουν τέτοιες «χρόνιες αδικοπραγίες». Επρόκειτο για το λεγόμενο «συμπέρασμα Ρούζβελτ» ή «επέκταση του δόγματος Μονρόε».

Σε συνέχεια του εμπλουτισμένου δόγματος ο Ρούζβελτ θα δικαιολογήσει την αποστολή των Ηνωμένων Πολιτειών σε άλλες χώρες του δυτικού ημισφαιρίου. Ως αποτέλεσμα, πεζοναύτες των ΗΠΑ στάλθηκαν στον Αγιο Δομίνικο το 1904, στη Νικαράγουα το 1911 και την Αϊτή το 1915, φαινομενικά για να κρατήσουν τους Ευρωπαίους έξω. Το 1962 οι ΗΠΑ επικαλέστηκαν το δόγμα Μονρόε όταν η Σοβιετική Ένωση άρχισε να εγκαθιστά πυραύλους στην Κούβα. Με την

¹ <https://www.britannica.com/event/Monroe-Doctrine>

² John Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*, σελ. 495-496, εκδ. Ποιότητα, 2006

³ <https://www.archives.gov/milestone-documents/monroe-doctrine>

υποστήριξη του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών ο πρόεδρος Τζον Φ. Κένεντι αντέδρασε φέρνοντας την υφήλιο στα πρόθυρα ενός πυρηνικού πολέμου.⁴

Ο Νόαμ Τσόμσκι θεωρεί ότι μια επέκταση του δόγματος Μονρόε υλοποιήθηκε με τις στοχεύσεις των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή. Η επέκταση αυτή σημειώθηκε όταν η Βενεζουέλα έπαψε να είναι η σημαντικότερη πετρελαιογώγος χώρα του κόσμου και τη θέση της πήρε η Σαουδική Αραβία. Η Ουάσινγκτον εφάρμοσε στην Ανατολή την πολιτική της «κλειστής πόρτας» που διατυπώθηκε από τον Γούντροου Ουίλσον το 1918: «Το Στέιτ Ντιπάρτμεντ θεωρεί ότι μόνο αποδεδειγμένοι Αμερικανοί θα πρέπει να έχουν δικαιώματα άντλησης πετρελαίου κοντά στη διώρυγα του Παναμά».⁵ Και συνεχίζει: «Οι Αμερικανοί σχεδιαστές πολιτικής αγωνίστηκαν να επεκτείνουν το δόγμα Μονρόε και στη Μέση Ανατολή, αμέσως μόλις τους δόθηκε η ευκαιρία. Κι αυτό είναι απολύτως κατανοητό. Οι δικαιολογίες και οι προφάσεις δεν τους έλειψαν, γνωστές ήδη από την εποχή της αποικιοκρατίας. Ο Αμερικανός πρέσβης στη Σαουδική Αραβία Αλεξάντερ Κερκ παρατήρησε ότι η μόνη επιλογή που είχε πράγματι νόημα για τις Ηνωμένες Πολιτείες ήταν η ολοκληρωτική απομάκρυνση της Βρετανίας από την περιοχή».⁶

Το δόγμα Μονρόε, όσον αφορά τη Λατινική Αμερική, μπορούμε να πούμε είτε ότι αντιστράφηκε είτε ότι διευρύνθηκε. Έτσι κι αλλιώς η αστική διπλωματία είναι τόσο ευέλικτη που η διακήρυξη εκείνου ή του άλλου δόγματος γίνεται κατά καιρούς ιδιαίτερα ελαστική. Ο 20ός και 21ος αιώνας αποτελεί μια περίοδο συνεχών επεμβάσεων των ΗΠΑ στις χώρες της Λατινικής Αμερικής. Το αμερικανόκλητο πραξικόπημα της Χιλής, η ανελέητη πίεση που ασκείται εδώ και δεκαετίες στην Κούβα, το πραξικόπημα ενάντια στον Τσάβες στη Βενεζουέλα και η πολιτική των ΗΠΑ επί Μαδούρο, η χρηματο-

δότηση των Κόντρας στη Νικαράγουα, οι παρεμβάσεις στη Βολιβία και πολλά ακόμη που θα χρειαζόταν ένα ογκώδες βιβλίο για να περιγραφούν αποδεικνύουν ότι οι ΗΠΑ θα παρεμβαίνουν αδιάκοπα στο νότιο κομμάτι της Αμερικής. Δεν πρόκειται μόνο για οικονομικά συμφέροντα. Στη Λατινική Αμερική τίθεται εκ των πραγμάτων και μια σοβαρότατη πολιτική διάσταση, αφού η επικράτηση ριζοσπαστικών ή και σοσιαλιστικής κατεύθυνσης κινήσεων θα μπορούσε να δημιουργήσει ένα ντόμινο εξελίξεων που θα έφερνε τις ΗΠΑ σε πολύ δεινή θέση. Οι ΗΠΑ λειτουργούν στη Λατινική Αμερική ως ένας τοπικός χωροφύλακας. Ως ένας παγκόσμιος μηχανισμός αντεπανάστασης που «καθαρίζει» για λογαριασμό του παγκόσμιου καπιταλισμού.⁷

* * *

Το νέο δόγμα Μονρόε του Τραμπ είναι προφανώς αναπροσαρμοσμένο. Ανάμεσα στους διάφορους στόχους που τίθενται υπάρχει η διακοπή των μεταναστευτικών ροών, η ανασυγκρότηση του αμερικανικού στρατού, η επαναβιομηχάνιση της χώρας, η κυριαρχία στον ενεργειακό και τεχνολογικό τομέα, η ενδυνάμωση των σχέσεων με σύμμαχες χώρες και η δημιουργία νέων συμμαχιών και σχέσεων με καινούργιους παίκτες, η διατήρηση της ελευθερίας της ναυσιπλοΐας σε όλους τους κρίσιμους θαλάσσιους δρόμους, της ασφάλειας των αλυσίδων εφοδιασμού και της πρόσβασης σε κρίσιμα υλικά, η αποτροπή εχθρικών δυνάμεων να κυριαρχήσουν στη Μέση Ανατολή. Γράφεται χαρακτηριστικά: «Πρέπει να εξασφαλίσουμε ξανά τη δική μας ανεξάρτητη και αξιόπιστη πρόσβαση στα αγαθά που χρειαζόμαστε για να αμυνθούμε και να διατηρήσουμε τον τρόπο ζωής μας. Αυτό θα απαιτήσει τη διεύρυνση της αμερικανικής πρόσβασης σε κρίσιμα ορυκτά και υλικά, ενώ θα αντιμετωπίζουμε τα

⁴ <https://www.archives.gov/milestone-documents/monroe-doctrine>

⁵ Noam Chomsky, Παλιές και νέες τάξεις πραγμάτων, σελ. 429, εκδ. Λιβάνη, 1996

⁶ Ο.π., σελ. 429

⁷ Βλέπε χαρακτηριστικά Κώστας Ησυχος, Η «Αρχή του τέλους» του δόγματος Μονρόε στη Λατινική Αμερική, στο: Συλλογικό, Από την αναστροφή πάνω από τον Ατλαντικό προς τον πολυπολικό κόσμο, σελ. 119-126, εκδ. Τόπος, 2020 και Σκυλλάκος Ηλίας, Η σκιά του πενταγώνου στη Λατινική Αμερική, εκδ. Τόπος, 2026.

θηρευτικά οικονομικά μέτρα. Επιπλέον, η Κοινότητα Πληροφοριών θα παρακολουθεί τις βασικές αλυσίδες προμηθειών και τις τεχνολογικές εξελίξεις σε όλο τον κόσμο για να διασφαλίσει ότι κατανοούμε και μετριάζουμε τις ευπάθειες και τις απειλές για την αμερικανική ασφάλεια και ευημερία». Και σε άλλο σημείο: **«Επειτα από χρόνια παραμέλησης, οι Ηνωμένες Πολιτείες θα επαναβεβαιώσουν και θα επιβάλουν τη Διδαχή Μονρόε για να αποκαταστήσουν την αμερικανική πρωτοκαθεδρία στο Δυτικό Ημισφαίριο και να προστατέψουν την πατρίδα μας και την πρόσβασή μας σε βασικές γεωγραφίες σε όλη την περιοχή. Θα αρνηθούμε σε μη-Ημισφαιρικούς ανταγωνιστές την ικανότητα να τοποθετήσουν δυνάμεις ή άλλες απειλητικές δυνατότητες, ή να κατέχουν ή να ελέγχουν στρατηγικά ζωτικά περιουσιακά στοιχεία, στην Ημισφαίριό μας. Αυτό το “Συμπέρασμα Τραμπ” στη Διδαχή Μονρόε είναι μια κοινή λογική και ισχυρή αποκατάσταση της αμερικανικής δύναμης και προτεραιοτήτων, συμβατή με τα αμερικανικά συμφέροντα ασφαλείας».**

Η επιθετικότητα του αμερικανικού ιμπεριαλισμού αποτυπώνεται και σε μια προειδοποίηση: «Μακροπρόθεσμα, η διατήρηση της αμερικανικής οικονομικής και τεχνολογικής πρωτοκαθεδρίας είναι ο σίγουρος τρόπος να αποτραπεί μια μεγάλης κλίμακας στρατιωτική σύγκρουση». Επί της ουσίας στο απόσπασμα αυτό ενημερώνονται οι ανταγωνιστές των ΗΠΑ πως η τυχόν μελλοντική απώλεια της πρωτοκαθεδρίας της θα επιφέρει παγκόσμια σύρραξη. Είναι μια απειλητική προειδοποίηση που μεταφρασμένη σημαίνει ότι «αν δεν ακολουθήσετε τους όρους του παιχνιδιού που καθορίζουμε εμείς, τότε δεν υπάρχει άλλος δρόμος για εμάς παρά να απαντήσουμε στρατιωτικά».⁸

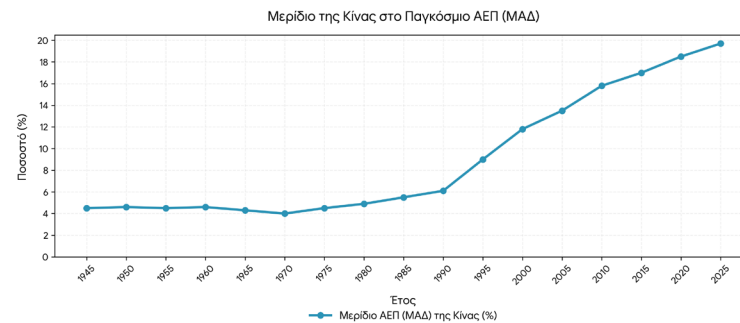
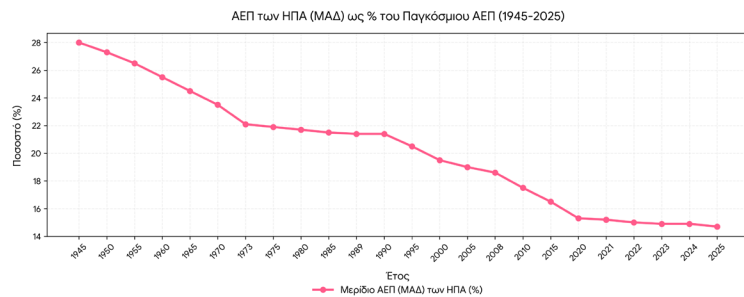
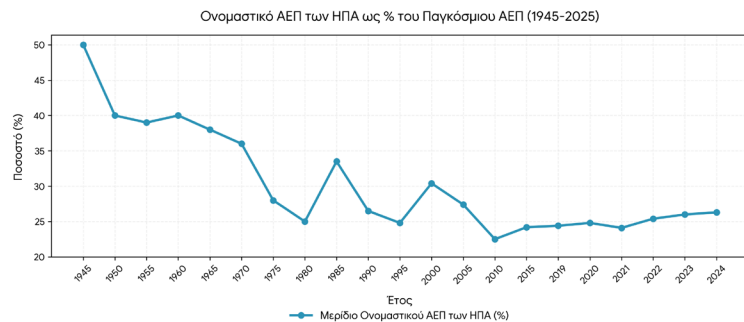
Ο Τραμπ και η κυβέρνηση των ΗΠΑ φρόντισαν να κάνουν κατανο-

ητό σε όλη την υφήλιο τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται το νέο δόγμα τους. Η σοκαριστική εισβολή αμερικανικών στρατευμάτων στη Βενεζουέλα, η απαγωγή του προέδρου Μαδούρο, οι απειλές για προσάρτηση της Γροιλανδίας στις ΗΠΑ «με τον εύκολο ή τον δύσκολο τρόπο», ο απολύτως παράνομος βομβαρδισμός του Ιράν, και η διαχρονική απειλή για εισβολή στην Κούβα προδιαγράφουν ένα ζοφερό μέλλον για την ανθρωπότητα. Ο αμερικανικός ιμπεριαλισμός κινείται πλέον με τη λογική της παλιάς επιθετικής και αρπακτικής αποικιοκρατίας.

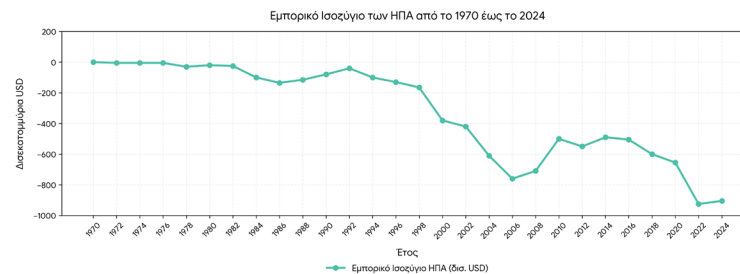
Ποια η ερμηνεία του νέου δόγματος Μονρόε και του τρόπου που αυτό υλοποιείται; Δεν χρειάζεται να αυθαιρετήσουμε στην απάντηση αφού αυτή δίνεται με καθαρότητα στο ίδιο το κείμενο του Λευκού Οίκου. Να προσθέσουμε μόνο πως η ερμηνεία του βρίσκεται τόσο στη φύση του αμερικανικού ιμπεριαλισμού όσο και στην παρούσα συγκυρία η οποία αποτυπώνεται από την εξέλιξη του ΑΕΠ των ΗΠΑ ως ποσοστό του παγκόσμιου ΑΕΠ. Στα παρακάτω διαγράμματα που αφορούν το ποσοστό του ονομαστικού ΑΕΠ των ΗΠΑ ως ποσοστό του παγκόσμιου ΑΕΠ και το ποσοστό του ΑΕΠ των ΗΠΑ με όρους αγοραστικής δύναμης ως ποσοστό του αντίστοιχου παγκόσμιου ΑΕΠ αποδεικνύεται η δύσκολη κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η μεγάλη ιμπεριαλιστική δύναμη. Αν, μάλιστα, κάνουμε τη σύγκριση με τα αντίστοιχα διαγράμματα που αφορούν την Κίνα κατανοούμε όχι μόνο τη δυσκολία στην οποία έχει περιέλθει ο αμερικανικός ιμπεριαλισμός αλλά και το γεγονός ότι οι τάσεις φαίνονται να είναι μη αντιστρέψιμες. Τα παρακάτω διαγράμματα είναι κάτι περισσότερο από ενδεικτικά.⁹

⁸ <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf>

⁹ Η επεξεργασία των στοιχείων έγινε από το Grok

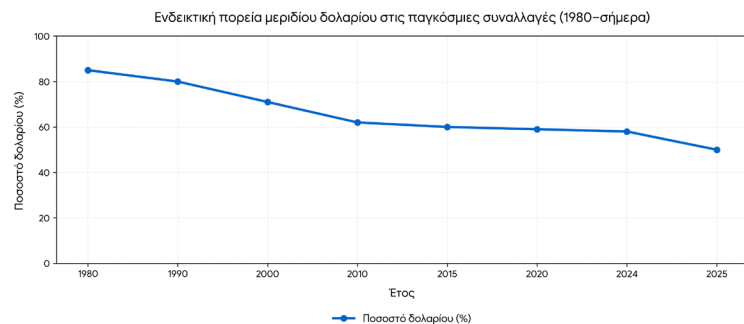
Ταυτόχρονα, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ξεκινάει μια πορεία που καταγράφει σοβαρά εμπορικά ελλείμματα για τις ΗΠΑ. Η πορεία αυτή αποτυπώνεται στο παρακάτω διάγραμμα.¹⁰

Σημαντικότερος παράγοντας της κρίσης του αμερικανικού ιμπεριαλισμού είναι και η πορεία του δολαρίου στις παγκόσμιες συναλλαγές. Ενδεικτικά ο παρακάτω πίνακας δείχνει αυτή την πτωτική πορεία από το 1980 μέχρι και σήμερα.¹¹

¹⁰ Η επεξεργασία των στοιχείων έγινε από το Grok

¹¹ Επεξεργασία από GPT

Εξαιρετικά εύστοχα περιγράφει ο Μπισαράτ Αμπάσι (Bisharat Abbasi) την κατάσταση της αμερικανικής οικονομίας: «Οι Ηνωμένες Πολιτείες βρίσκονται στην κορυφή ενός πρωτοφανούς βουνού χρέους, πλασματικού κεφαλαίου και χρηματιστικοποιημένων αξιώσεων για μελλοντική αξία. Ωστόσο, αυτή δεν είναι μια “κρίση χρέους” με την περιφερειακή έννοια. Οι ΗΠΑ δεν αντιμετωπίζουν αφερεγγυότητα όπως το Πακιστάν, η Αργεντινή ή η Σρι Λάνκα. Το χρέος τους είναι εκφρασμένο στο δικό τους νόμισμα, τα ομόλογα του δημοσίου τους παραμένουν ασφαλή παγκοσμίως και ο στρατός τους εγγυάται την κυκλοφορία του δολαρίου μέσω εξαναγκασμού και όχι μέσω εμπιστοσύνης. Αυτό που αντιμετωπίζουν οι ΗΠΑ είναι κάτι πιο βαθύ: μια κρίση παραγωγής αξίας. Η μεταποίηση έχει αποδυναμωθεί, οι υποδομές έχουν αποσυντεθεί, η εργασία πειθαρχείται μέσω της επισφάλειας και όχι της παραγωγικότητας και το πλεόνασμα παράγεται ολοένα και περισσότερο όχι μέσω της διευρυμένης αναπαραγωγής αλλά μέσω της προσόδου, της κερδοσκοπίας και του μονοπωλιακού ελέγχου. Με κλασικούς μαρξιστικούς όρους οι ΗΠΑ καταναλώνουν ολοένα και περισσότερο περισσότερη αξία από ό,τι παράγουν, αντισταθμίζοντας αυτή την ανισορρο-

πία οικειοποιούμενοι το παγκόσμιο πλεόνασμα μέσω του συστήματος του δολαρίου, των καθεστώτων κυρώσεων, των μονοπωλίων πνευματικής ιδιοκτησίας και της πρόσβασης σε πόρους που υποστηρίζονται από τον στρατό. Αυτό δεν είναι βιώσιμη συσσώρευση. Είναι αυτοκρατορικός ραντιερισμός και ιστορικά τέτοιοι σχηματισμοί δεν ανανεώνονται χωρίς ριζικό μετασχηματισμό».¹²

* * *

Πέρα από θεωρητικές αναλύσεις, διαφορετικές οπτικές και αμφισβητήσεις σχετικά με τη δράση του αμερικανικού ιμπεριαλισμού, υπάρχουν οι ομολογίες ανθρώπων που λειτούργησαν προς όφελός του και για διάφορους λόγους κάποια στιγμή αποφάσισαν να καταθέσουν τη μαρτυρία τους.

Μια περίπτωση είναι αυτή του Τζον Πέρκινς ο οποίος υπήρξε οικονομικός δολοφόνος, που σημαίνει ότι είναι ένας οικονομικός εκτελεστής, στρατολογημένος από τις μυστικές υπηρεσίες των Ηνωμένων Πολιτειών που κάνει τη βρόμικη δουλειά σε χώρες που οι ΗΠΑ επιδιώκουν να έχουν υπό την εποπτεία τους. Γράφει χαρακτηριστικά ο Πέρκινς: «Μόλις ένας πρόεδρος ανέβει στην εξουσία σε μια υπανάπτυκτη χώρα δέχεται την επίσκεψη ενός οικονομικού εκτελεστή και η συνάντηση εξελίσσεται κάπως έτσι: ο οικονομικός εκτελεστής βάζει το χέρι του στην αριστερή τσέπη και λέει: “Κύριε πρόεδρε, στην τσέπη αυτή έχω δύο εκατομμύρια δολάρια για εσάς και την οικογένειά σας αν δεχτείτε να παίξετε το παιχνίδι μας”. Μετά βάζει το χέρι του στη δεξιά του τσέπη και λέει: “Εδώ έχω ένα όπλο και μια σφαίρα με το όνομά σας αν δεν παίξετε το παιχνίδι. Σκεφτείτε καλά τι θα κάνετε και να έχετε υπόψη τι συνέβη σε όσους αρνήθηκαν”».¹³

Η άλλη περίπτωση είναι αυτή του Φίλιπ Εϊτζι, που υπήρξε αξιωματούχος της CIA. Τα όσα γράφει είναι άκρως αποκαλυπτικά. Μι-

¹² <https://bisharatabbasi703953.substack.com/p/whether-american-empire-slow-and>

¹³ John Perkins, Εξομολόγηση ενός οικονομικού δολοφόνου, σελ. 10, εκδ. Αιώρα, 2007

λάει για τις επιχειρήσεις PP (political & psychological operations). Πρόκειται για μυστικές επιχειρήσεις προπαγάνδας, επιρροής σε κόμματα, διασπορά ψευδών ειδήσεων, στήριξη ή σταθεροποίηση κυβερνήσεων κ.λπ. Γράφει λοιπόν: «Αυτές οι επιχειρήσεις προβλέπουν συχνά τη χρηματοδότηση και καθοδήγηση ξένων πολιτικών διαμέσου των οποίων μπορεί να επιτευχθεί η επιθυμητή κυβερνητική πολιτική.

»Το ανθρώπινο υλικό που χρησιμοποιείται στις επιχειρήσεις πολιτικής δράσης είναι τα πολιτικά κόμματα, οι πολιτικοί και οι στρατιωτικοί ηγέτες, αν και για συγκεκριμένους στόχους των επιχειρήσεων χρησιμοποιούνται πολλές φορές πράκτορες άλλων επιχειρήσεων της PP, φοιτητές και νεολαία, όπως και τα μέσα επικοινωνίας.

»Το πρόβλημα όμως δεν είναι απλώς να χρηματοδοτείς και να κατευθύνεις τους τοπικούς πολιτικούς. Σε καταστάσεις που θεωρούνται επικίνδυνες για τις ΗΠΑ η υπηρεσία διεξάγει εκλογικές επιχειρήσεις μέσω ενός ολόκληρου κόμματος. Χρηματοδοτεί όχι μόνο “ευφυείς” υποψηφίους αλλά και μη “ευφυείς”. Τέτοιες επιχειρήσεις, που απαιτούν πολλά εκατομμύρια δολάρια ακόμη, μπορούν να αρχίσουν έναν χρόνο πριν από τις εκλογές ή και νωρίτερα και περιλαμβάνουν μαζική προπαγάνδα και προγράμματα δημόσιων σχέσεων, δημιουργία μετωπικών οργανώσεων και μηχανισμών χρηματοδότησης (συνήθως από Αμερικανούς επιχειρηματίες), εκλογή και σφυγμομετρήσεις, δημιουργία τρομοκρατικών ομάδων για να εκφοβίζουν τους αντιπάλους, οργάνωση προβοκάτσας και διάδοση φημών με σκοπό να δυσφημήσουν ανεπιθύμητους υποψηφίους. Ένα ποσό χρημάτων χρησιμοποιείται για την εξαγορά ψήφων όπως επίσης και για την εξαγορά των δικαστικών αντιπροσώπων που μετρούν τις ψήφους.

»Αντισυνταγματικές μέθοδοι ή τα πραξικοπήματα μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν αν θεωρηθούν πιο αποτελεσματικά για να διαμορφωθεί μια κατάσταση που εξυπηρετεί τα αμερικανικά συμφέροντα. Αν και η υπηρεσία για να ενθαρρύνει ένα πραξικό-

πημα χρησιμοποιεί συνήθως τον αντικομμουνισμό, ωστόσο έχει αποδειχτεί ότι οι ράβδοι χρυσού και το ρευστό χρήμα είναι συχνά το ίδιο αποτελεσματικά.

»Μερικές φορές η πολιτική κατάσταση σε μια χώρα δεν μπορεί να διορθωθεί γρήγορα ή αποτελεσματικά με ένα είδος των επιχειρήσεων της PP όπως είναι η πολιτική δράση. Σε τέτοιες περιπτώσεις προωθεί επιχειρήσεις σε ανώτερο επίπεδο σύγκρουσης που μπορεί να περιλαμβάνουν και στρατιωτικές επιχειρήσεις [...].¹⁴

Διαβάζοντας όλα τα παραπάνω δεν μπορεί κανείς παρά να δει απίστευτες ομοιότητες με τις μεθόδους που μετέρχονται σήμερα οι ΗΠΑ και αφορούν τη Βενεζουέλα. Και για την επαλήθευση αυτής της διαπίστωσης παραθέτουμε σχετικό ρεπορτάζ:

«Οι ΗΠΑ στην προσπάθειά τους να ανατρέψουν τον Νικολά Μαδούρο από την προεδρία στη Βενεζουέλα φέρονται να σχεδίασαν την “απαγωγή” του με τη βοήθεια του πιλότου του.

»Σύμφωνα με το Associated Press, που επικαλείται τρεις νυν και πρώην Αμερικανούς αξιωματούχους κι έναν πολιτικό αντίπαλο του Νικολά Μαδούρο, το σχέδιο ήταν ο πιλότος να μεταφέρει τον πρόεδρο της Βενεζουέλας σε κάποιο μέρος όπου οι αμερικανικές δυνάμεις θα μπορούσαν να τον “συλλάβουν”.

»Το ρεπορτάζ, που θυμίζει ταινία κατασκοπείας, βασίστηκε σε μαρτυρίες που έγιναν υπό τον όρο της ανωνυμίας - για ευνόητους λόγους. Ωστόσο, δεν έχει διαψευστεί ούτε από τις ΗΠΑ ούτε από τη Βενεζουέλα.

»Το σχέδιο ήταν απλό. Ομοσπονδιακός πράκτορας των ΗΠΑ συνάντησε τον πιλότο του Νικολά Μαδούρο, πτέραρχο Μπίτνερ Βιγέγας, σε ένα υπόστεγο φύλαξης αεροσκαφών. Εκεί του είπε ότι το μόνο που θα έπρεπε να κάνει ήταν να εκτρέψει μια πτήση στην οποία επέβαινε ο πρόεδρος της Βενεζουέλας. Να οδηγήσει δηλαδή τον Νικολά Μαδούρο σε κάποιο τόπο όπου οι αμερικανικές αρχές

¹⁴ Φίλιπ Εϊτζι, Το ημερολόγιο της CIA, σελ. 92-96, εκδ. Κύτταρο, 1976

θα μπορούσαν να τον συλλάβουν. Το «ραντεβού» θα μπορούσε να είναι της επιλογής του πιλότου: η Δομινικανή Δημοκρατία, το Πουέρτο Ρίκο ή η αμερικανική στρατιωτική βάση στον κόλπο του Γκουαντάναμο στην Κούβα».¹⁵

Επίσης, η Βενεζουέλα έχει καταγγείλει στρατιωτική πρόκληση από το Τρινιντάντ και Τομπάγκο, σε συντονισμό με τη CIA, που στοχεύει να προκαλέσει πόλεμο στην Καραϊβική. Η κυβέρνηση ανέφερε ότι συνέλαβε μια ομάδα μισθοφόρων και διαπίστωσε ότι βρίσκεται σε εξέλιξη μια επιχείρηση «ψευδούς σημαίας» (false flag) από ύδατα που συνορεύουν με το Τρινιντάντ και Τομπάγκο ή από έδαφος του Τρινιντάντ και Τομπάγκο ή της Βενεζουέλας, με σκοπό να προκληθεί «πλήρους κλίμακας στρατιωτική σύγκρουση κατά της χώρας μας».¹⁶

* * *

Εντέλει η εποχή μας είναι μια πολυσύνθετη εποχή όπου συμπλέκονται ο ιμπεριαλισμός, ο νεοφιλελευθερισμός, νέες μορφές αποικιοκρατίας, η άνοδος της ακροδεξιάς και του νεοφασισμού, ενώ επίκειται και μια πιθανή παγκόσμια πολεμική σύρραξη.

Μάλλον δεν θα ειπωθεί κάτι ιδιαίτερα πρωτότυπο αν κάποιος διαπιστώσει ότι ζούμε σε εποχή μεγάλων ανακατατάξεων, πολιτικών, ιδεολογικών, οικονομικών, κοινωνικών. Η διαμορφούμενη συμμαχία των BRICS, η αμφισβήτηση της ηγεμονίας των ΗΠΑ, οι σε όξυνση αντιθέσεις μεταξύ Ευρώπης και ΗΠΑ, η οσμή μιας γενικευμένης παγκόσμιας σύρραξης που απορρέει από τις σκληρές περιφερειακές συγκρούσεις, τα οικονομικά αδιέξοδα, τα προγράμματα επανεξοπλισμού, και η πρώτη γενοκτονία του 21ου αιώνα που συντελείται στη Γάζα δεν αφήνουν περιθώρια αυταπατών και εφησυχασμού: κάθε δημοκράτης, κάθε ριζοσπάστης, κάθε άνθρωπος που ανησυ-

¹⁵ <https://www.in.gr/2025/10/28/world/venezouela-oi-ipa-epixeirisan-na-dorodokisounton-piloto-tou-madouro-gia-na-paradosei-sta-xeria-tous/>

¹⁶ <https://www.reuters.com/world/americas/venezuela-condemns-military-provocation-by-cia-trinidad-tobago-2025-10-26/>

χεί για το μέλλον της ανθρωπότητας οφείλει να βρίσκεται σε εγρήγορση. Να διαβάσει, να κατανοεί, να δρα, να αντιστέκεται. Το ανά χείρας κείμενο έχει ακριβώς αυτήν τη στόχευση. Να αποτυπώσει αδρομερώς πλευρές της σύγχρονης πραγματικότητας και να αποτελέσει έναυσμα σκέψης και δράσης.

Ειδικότερα στην παρούσα φάση αποκτούν επικαιρότητα ζωτικής σημασίας για το κομμουνιστικό κίνημα η αποκάλυψη της φύσης του ιμπεριαλισμού και η συγκρότηση αντιιμπεριαλιστικών κινήμάτων. Η υιοθέτηση αντιεπιστημονικών θεωριών, όπως αυτή της ιμπεριαλιστικής πυραμίδας, όχι μόνο δεν διευκολύνει τη δημιουργία τέτοιων κινήμάτων αλλά επί της ουσίας την εμποδίζει και καταντάει να είναι απολογητική για τον ίδιο τον ιμπεριαλισμό. Πρόκειται για ένα πολιτικής φύσης έγκλημα που αν συνεχιστεί θα αφήσει για μεγάλο χρονικό διάστημα τις κομμουνιστικές δυνάμεις όχι μόνο εκτός πραγματικότητας αλλά και εκτός Ιστορίας.

* * *

Το Ιράν αποτελεί την πιο πρόσφατη περίπτωση αμερικανικής ιμπεριαλιστικής επέμβασης. Προσφέρεται όμως και για ένα σοβαρό πολιτικό συμπέρασμα. Ο αμερικανικός ιμπεριαλισμός δεν είναι ανίκητος. Με τον ένα ή άλλο τρόπο μετράει τις ήττες του στο Βιετνάμ, το Ιράκ, το Αφγανιστάν, στην Κούβα και τώρα και στο Ιράν. Το μνημόνιο συνεννόησης που υπογράφηκε ανάμεσα στο Ιράν και τις ΗΠΑ είναι μια απόδειξη αυτής της ήττας.

Ο Τραμπ προειδοποιούσε πως «το Ιράν θα βιώσει την κόλαση» και ότι «αυτός ο πόλεμος θα λήξει με άνευ όρων παράδοση». Διακηρυγμένοι στόχοι ήταν η αλλαγή της ιρανικής κυβέρνησης, η διακοπή του πυρηνικού προγράμματος του Ιράν, η διακοπή των σχέσεων ανάμεσα στο Ιράν και τους Χούτι και τη Χεζμπολάχ, η διάλυση του πυραυλικού συστήματος της χώρας και ο έλεγχος των Στενών του Ορμούζ.

Αυτό που οι ΗΠΑ κατάφεραν στο τέλος ήταν το Ιράν να αχρηστεύει τις αμερικανικές στρατιωτικές βάσεις στην περιοχή, να δημι-

ουργηθεί ρήγμα εντός των Ρεπουμπλικάνων, να προκύψουν σοβαρές αντιθέσεις μεταξύ ΗΠΑ και Ισραήλ, να προβλέπεται απόσυρση των αμερικανικών δυνάμεων από την περιοχή με βάση το μνημόνιο συνεννόησης, έπειτα από ένα χρονικό διάστημα το Ιράν να εισπράττει τέλη στα Στενά του Ορμούζ, να αρθούν οι κυρώσεις για το ιρανικό πετρέλαιο, να αρθεί το πάγωμα των ιρανικών κεφαλαίων στο εξωτερικό, να ξεκινήσουν συζητήσεις για το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν. Η ήττα των ΗΠΑ αποτελεί μια φωτεινή ελπίδα για τους πανταχού αγωνιζόμενους λαούς ενάντια στον ιμπεριαλισμό.

Βιβλιογραφία

BIBLIA

- 3η Διεθνής, **Τα τέσσερα πρώτα συνέδρια**, εκδ. Εργατική Πάλη, 2007
- Ivan Berend, **Οικονομική Ιστορία του ευρωπαϊκού 20ου αιώνα. Τα οικονομικά καθεστώτα από το Laissez-Faire στην παγκοσμιοποίηση**, εκδ. Gutenberg, 2009
- Zbigniew Brezinski, **Η γεωστρατηγική τριάδα - Η συμβίωση με την Κίνα, τη νέα Ευρώπη και τη Ρωσία**, εκδ. Ευρασία, 2002
- Aimé Césaire, **Λόγος περί αποικιοκρατίας**, εκδ. San Casciano, 2025
- Noam Chomsky, **Παλιές και νέες τάξεις πραγμάτων**, εκδ. Λιβάνη, 1996
- Norman Davies, **Η Ευρώπη σε πόλεμο. Η έναρξη, οι συγκρούσεις, οι ηγέτες και το τέλος του φασισμού, 1939-1945**, εκδ. Ιωλκός, 2007
- Richard Evans, **Η έλευση του Γ' Ράιχ**, εκδ. Αλεξάνδρεια, 2013
- Fr. Engels - Karl Marx, **Αλληλογραφία, 1844-1860**, Μέρος Α', εκδ. Μπάμπρον, 1986
- Peter Fritzsche, **Ζωή και θάνατος στο Τρίτο Ράιχ**, εκδ. Θύραθεν/Harvard University Press, 2008
- Osterhammel Jürgen & Jansen C. Jan **Αποικιοκρατία. Ιστορία, μορφές, συνέπειες**, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2025
- Karl Marx - Friedrich Engels, **Η αποικιοκρατία στην Ασία, Ινδία/Περσία/Αφγανιστάν, 1853. Η βρετανική κυριαρχία στην Ινδία**, εκδ. Αγρα, 2003
- King Leopold's Ghost, **A story of greed, terror and heroism in colonial Africa**, Mariner Books, 1999
- Naomi Klein, **Το δόγμα του σοκ**, εκδ. Λιβάνη, 2007
- Lord Russel of Liverpool, **Η μάστιγα του ναζισμού. Τα εγκλήματα πολέμου του Γ' Ράιχ 1939-1945**, εκδ. Ιωλκός, 2007

- Harry Magfoff, **Αποικιοκρατία. Η ευρωπαϊκή επέκταση μετά το 1763**, εκδ. Μελάνη, 2007
- John Mearsheimer, **Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων**, εκδ. Ποιότητα, 2006
- Michel Beaud, **Η ιστορία του καπιταλισμού**, εκδ. Μαλλιάρης Παιδεία, 1987
- Paul Le Blanc, **Ο Λένιν και το επαναστατικό κόμμα**, εκδ. Πρωτοποριακή βιβλιοθήκη, 2018
- Richard Peet, **Ανόσια τριάδα. Το ΔΝΤ, η Παγκόσμια Τράπεζα και ο ΠΟΕ**, εκδ. Λιβάνη, 2010
- John Perkins, **Εξομολόγηση ενός οικονομικού δολοφόνου**, εκδ. Αιώρα, 2007
- **Αι θυσίες της Ελλάδος στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο**, επανέκδοση: Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, τμήμα Στατιστικής, 2005, (δεν υπάρχει αρίθμηση σελίδων). Επανέκδοση: Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, τμήμα Στατιστικής, 2005, (δεν υπάρχει αρίθμηση σελίδων)
- Φίλιπ Αιητζ, **Το ημερολόγιο της CIA**, εκδ. Κύτταρο, 1976
- Ακαδημία Επιστημών ΕΣΣΔ, **2ος Παγκόσμιος Πόλεμος**, εκδ. Μέλισσα, 1965
- Ακαδημία Επιστημών ΕΣΣΔ, **Παγκόσμια Ιστορία, τόμ. Θ1-Θ2**, εκδ. Μέλισσα, 1966
- Ανταίος Πέτρος, **Η μαύρη βίβλος της Κατοχής** (υπό επιτροπή), Αθήνα, 2006
- Σπύρος Γασπαρινάτος, **Οι ελληνικές κατοχικές κυβερνήσεις. Δίκες κατοχικών δωσίλογων και εγκληματιών πολέμου**, εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2015
- Εντουάρντο Γκαλεάνο, **Οι ανοικτές φλέβες της Λατινικής Αμερικής**, τόμ. Β', εκδ. Παρεμβάσεις/Αντι-ιστορία, 1982
- Θεοφάνης Γραμμένος, «Το κράτος των SS», στο «Αδόλφος Χίτλερ, Η άνοδος, η σφαγή, η κατάρρευση», Ε-ιστορικά

- **Δίκτυο μαρτυρικών πόλεων και χωριών της Ελλάδας περιόδου 1940-1945, Ελληνικά Ολοκαυτώματα 1940-1945**, εκδ. Α.Α. Λιβάνη, 2010
- Φρίντριχ Ενγκελς, **Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία**, Μέρος Β', εκδ. Μπάυρον, 1975
- Ερνέστο Τσε Γκεβάρα, **Κείμενα**, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1988
- Ι. Α. Σκούρτης, «Ο Gabineu για την ανισότητα των ανθρώπινων φυλών», Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, Δ' Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο - Πρακτικά, Αθήνα, 1983
- Ιστορικό τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, **Δοκίμιο Ιστορίας του ΚΚΕ**, Α' τόμος, 1918-1949, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1995
- Φιντέλ Κάστρο & Τσε Γκεβάρα, **Η Κούβα μιλά με το κεφάλι ψηλά**, εκδ. Διεθνές Βήμα, 2025
- Φιντέλ Κάστρο, **Η οικονομική και κοινωνική κρίση του κόσμου**, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1987
- Νίκος Κοτζιάς, **Η Ελλάδα αποικία χρέους. Η ευρωπαϊκή αυτοκρατορία και γερμανική πρωτοκαθεδρία**, εκδ. Πατάκη, 2013
- Β. Ι. Λένιν, **Απαντα, Για το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των εθνών**, τόμ. 25, εκδ. Σύγχρονη Εποχή
- Λένιν, **Ο ιμπεριαλισμός ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού, Απαντα**, τόμ. 27, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1988
- Βασίλης Λιόσης, **Ιμπεριαλισμός και εξάρτηση. Η προσέγγιση του Λένιν, η περίπτωση της Ελλάδας και κριτική του σχήματος της αλληλεξάρτησης**, Γ' έκδοση, εκδ. ΚΨΜ, 2013
- Βασίλης Λιόσης, **Ναζισμός. Τα αίτια γέννησης και γιγάντωσής του. Η φιλοσοφική και ιδεολογική του βάση. Η ρητορική και η πρακτική του. Το πώς και το γιατί - το τότε και το σήμερα**, εκδ. ΚΨΜ, 2020
- Χάρρυ Μάγκντοφ, **Η εποχή του ιμπεριαλισμού**, εκδ. Μπουκουμάνη, 1977
- Ερνεστ Μαντέλ, **Η τελευταία οικονομική κρίση**, εκδ. Οδυσσέας, χ.χ.
- Καρλ Μαρξ, **Το Κεφάλαιο**, τόμ. πρώτος, εκδ. ΚΨΜ, 2016

- Καρλ Μαρξ, **Το Κεφάλαιο**, τόμ. 1, Σύγχρονη Εποχή, 1978
- Καρλ Μαρξ, **Το Κεφάλαιο**, τόμ. 3, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1978
- Καρλ Μαρξ: «Λόγος πάνω στο ζήτημα της ελευθερίας του εμπορίου» στο **Η αθλιότητα της Φιλοσοφίας**, εκδ. Αναγνωστίδη, χ.χ.
- Καρλ Μαρξ, **Θεωρίες για την υπεραξία. Διάλυση της σχολής Ρικάρντο**, τρίτο μέρος, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1987
- Μαρξ - Ενγκελς, **Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο**, μτφ. Γιάννη Κορδάτου, εκδ. Αλφειός, χ.χ.
- **Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια**, τόμ. 3, εκδ. Ακάδημος, 1979
- Φραντς Νόμαν, **Βεεμώθ. Η δομή και η πρακτική του εθνικοσοσιαλισμού (1933-1944)**, εκδ. Νησίδες, 2018
- Λαρς Πέρσον, **Ακου, λευκέ! Διηγήσεις και ομιλίες Ινδιάνων στους κατακτητές (1470-1976)**, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1993
- Φ. Σκούρας - Α. Χατζηδήμος - Α. Καλούτσος - Γ. Παπαδημητρίου, **Η ψυχοπαθολογία της πείνας, του φόβου και του άγχους. Νευρώσεις και ψυχονευρώσεις**, εκδ. Οδυσσέας/Τριαψίς Λόγος 3, 1991, α' έκδοση 1947
- Σκυλλάκος Ηλίας, **Η σκιά του Πενταγώνου στη Λατινική Αμερική**, εκδ. Τόπος, 2026
- Συλλογικό, **Από την αναστροφή πάνω από τον Ατλαντικό προς τον πολυπολικό κόσμο**, εκδ. Τόπος, 2020.
- Συλλογικό, **Λεξικό Πολιτικής Οικονομίας**, τομ.2, εκδ. Gutenberg, 1984
- Συλλογικότητα Οδησός 2 Μαΐου, **Ουκρανία, Κοινωνικές, πολιτικές και γεωπολιτικές όψεις της σύρραξης στην Ουκρανία**, εκδ. Κουκκίδα, 2017
- Ερίκ Τουσέν, **Το δημόσιο χρέος. Η ιστορία του και η σημασία του στη σημερινή κρίση**, εκδ. red marks, 2017
- Ντόναλντ Τραμπ, **Αμερική σπουδαία ξανά. Πώς να διορθώσουμε την τραυματισμένη Αμερική μας**, εκδ. Μίνωας, 2017
- Νόαμ Τσόμσκι, **Ετος 501**, εκδ. Τόπος, 1994
- Λάμπρος Φλιτούρης, **Αποικιακές αυτοκρατορίες. Η εξάπλωση της Ευρώπης στον κόσμο 16ος-20ος αι.**, εκδ. Ασίνη, 2015

- Χρήστος Φουντούλης, **Διεθνείς νομισματικές σχέσεις**, εκδ. Ειρήνη, 1986
- Ιάσοντας Χανδρινός, **Πόλεις σε πόλεμο 1939-1945. Ευρωπαϊκά αστικά κέντρα υπό γερμανική κατοχή**, εκδ. Ο Μωβ Σκίουρος, 2018
- Ντέιβιντ Χάρβεϊ, **Νεοφιλελευθερισμός. Ιστορία και παρόν**, εκδ. Καστανιώτη 2007
- Ντέιβιντ Χάρβεϊ, **Ο νέος ιμπεριαλισμός**, εκδ. Καστανιώτη, 2005
- Βιολέτα Χιονίδου, **Λιμός και θάνατος στην κατοχική Ελλάδα, 1941-1944**, εκδ. Εστία, 2011
- Νίκος Ψυρούκης, **Ιστορία της αποικιοκρατίας. Τόμοι Α-ΣΤ'**, εκδ. Επικαιρότητα, 1985
- Νίκος Ψυρούκης, **Ο νεοαποικισμός. Ανατομία ενός σύγχρονου κόσμου**, εκδ. Ηρόδοτος, 1991

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- Mori Kenzo, «Μαρξ και υπανάπτυξη», «Μηνιαία Επιθεώρηση», τ. 10, 1981
- Ιωάννης Βουλπιώτης, «Το μακρύ χέρι του Ράιχ», Hot Doc History, τ. 14, 28 Μαΐου 2017
- Δημοσθένης Κούκουνας, «Ιστορία κατοχής. Αγνώστα στοιχεία και ντοκουμέντα. Τα πρόσωπα - η αλήθεια - τα παρασκήνια. Εξουσία και πολιτική στην κατεχόμενη Ελλάδα, Ο έλεγχος του κρατικού μηχανισμού από τους κατακτητές ταυτόχρονα με άκαιρες πολιτικές συζητήσεις...», 8ο τεύχος, έκδοση του περιοδικού «Επίκαιρα», 2013
- Βασιλική Λάζου, «Προς όφελος της δικής μας ράτσας», Hot Doc History, τ. 017, 9 Ιουλίου 2017
- Βασίλη Μανουσάκη, «Η ελληνική αστική οικονομία και οι δυνάμεις κατοχής (1941-1944)», στο «Μία προδομένη υπόθεση, Γερμανικές αποζημιώσεις, Το κόστος της Κατοχής σε αίμα και χρήμα», Ε-Ιστορικά, 2010
- Μαρία Σαμπατακάκη, «Η πείνα στην Ελλάδα. Ένα έγκλημα αναζητά ένοχο», μονογραφία περιοδικού «Περисκόπιο», 2007

- Σουνίτι Κούμαρ Γκος, «Ο Μαρξ για την Ινδία», «Μηνιαία Επιθεώρηση», Μάιος 1985
- Ιάκωβος Χονδροματίδης, «Η μαύρη σκιά στην Ελλάδα. Εθνικοσοσιαλιστικές και φασιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα του μεσοπολέμου και της γερμανικής κατοχής (1941-1944)», περιοδικό «Στρατιωτική ιστορία», εκδόσεις Περισκόπιο, 2001

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

- <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3971478/pdf/srep04541.pdf>
- <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2025/12/2025-National-Security-Strategy.pdf>
- <https://www.reuters.com/world/americas/venezuela-condemns-military-provocation-by-cia-trinidad-tobago-2025-10-26/>
- <http://www.mixanitouxronou.gr/sokaroyn-oi-apokalypseis-karempe-gia-ton-propappo-toy-quot-ton-fylakisan-se-kloyvi-zoologikoy-kipoy-ton-evazan-na-kraygazei-san-zoo-quot/>
- <https://banks.com.gr/chores-megalytera-chrei-sto-dnt/>
- https://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/5307/Istoria_G-Lykeiou_html-apli/index2_1.html
- <https://bisharatabbasi703953.substack.com/p/whether-american-empire-slow-and>
- <https://books.openedition.org/pur/269831>
- <https://diplomacy.state.gov/encyclopedia/protectorate/>
- https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9F%CE%BC%CE%B9%CE%BB%CE%AF%CE%B1_%CF%84%CF%89%CE%BD_%CE%9F%CF%8D%CE%BD%CE%BD%CF%89%CE%BD
- <https://link.springer.com/article/10.1007/s10745-019-0069-4>
- <https://pubs.usgs.gov/periodicals/mcs2024/mcs2024-gold.pdf>
- <https://italiacoloniale.com/2018/06/08/lesposizione-coloniale-di-torino-nel-1911/>
- <https://italyworldsfairs.org/built-environment-objects/>

colonial-exhibits/somalia

- <https://www.congress.gov/crs-product/IF12448>
- https://www.alfavita.gr/politiki/134442_ellines-tempelides-kafenobioi-kai-aeritzides
- <https://www.archives.gov/milestone-documents/monroe-doctrine>
- <https://www.basenation.us/maps.html>
- <https://www.britannica.com/event/Monroe-Doctrine>
- <https://www.imf.org/external/np/fin/tad/extcred1.aspx>
- <https://www.in.gr/2025/10/28/world/venezouela-oi-ipa-epixeirisan-na-dorodokisoun-ton-piloto-tou-madouro-gia-na-paradosei-sta-xeria-tous/>
- <https://www.neh.gov/project/transatlantic-slave-trade-database>
- <https://www.slavevoyages.org/voyage/trans-atlantic#voyages>
- <https://www.press-gr.com/2018/07/14.html>
- https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB10014
- <https://www.reuters.com/world/americas/venezuela-condemns-military-provocation-by-cia-trinidad-tobago-2025-10-26/>
- <https://www.skai.gr/news/finance/lintrner-ta-daneia-pou-pire-i-ellada-esosan-tis-gallikes-kai-tis-germ>
- <https://www.visualcapitalist.com/u-s-share-of-global-economy-over-time/>

Βιογραφικό

Ο Βασίλης Λιόσης γεννήθηκε το 1967 στο Κερατσίνι. Στα φοιτητικά του χρόνια είχε έντονη δραστηριότητα στο φοιτητικό κίνημα της Πάτρας. Εργάζεται ως μαθηματικός στη δημόσια εκπαίδευση.

Είναι κάτοχος μάστερ στη Διδακτική και Μεθοδολογία των Μαθηματικών και εκπόνησε διπλωματική εργασία με τίτλο «Η επιστήμη των Μαθηματικών υπό την οπτική του διαλεκτικού υλισμού: Μια οντολογική - γνωσιολογική θεώρηση».

Επί σειρά ετών εργάστηκε στην ιδιωτική εκπαίδευση και διετέλεσε μέλος του διοικητικού συμβουλίου του ΣΙΕΛ Πειραιά - Αθήνας (Σύλλογος Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών Λειτουργών) και της ΟΙΕΛΕ (Ομοσπονδία Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών Λειτουργών Ελλάδας). Απολύθηκε για τη συνδικαλιστική του δράση. Σήμερα δραστηριοποιείται συνδικαλιστικά στον χώρο των δημόσιων σχολείων.

Πλήθος άρθρων του με πολιτικό και επιστημολογικό περιεχόμενο έχουν δημοσιευτεί στον Τύπο και στο διαδίκτυο.

Το πρώτο του βιβλίο εκδόθηκε το 2012 με τον τίτλο «Ιμπεριαλισμός και εξάρτηση. Η προσέγγιση του Λένιν, η περίπτωση της Ελλάδας και κριτική του σχήματος της αλληλεξάρτησης», εκδ. ΚΨΜ.

Το δεύτερο βιβλίο του εκδόθηκε το 2014 με τον τίτλο «Τα κοινωνικοπολιτικά μέτωπα στην Τρίτη Κομμουνιστική Διεθνή, Θέσεις και αντιπαραθέσεις στη Γ' Κομμουνιστική Διεθνή για το Ενιαίο

Μέτωπο, την Εργατική Κυβέρνηση, τα Συνδικάτα, τον Πόλεμο και τον Φασισμό», εκδ. ΚΨΜ.

Το τρίτο βιβλίο του εκδόθηκε το 2017 με τίτλο «Ζητήματα τακτικής και στρατηγικής. Η διαλεκτική σχέση πατριωτικού - ταξικού, εθνικού - διεθνικού, άμυνας - επίθεσης, μεταρρύθμισης - επανάστασης», εκδ. ΚΨΜ.

Το τέταρτο βιβλίο του εκδόθηκε το 2020 με τίτλο «Ναζισμός, τα αίτια γέννησης και γιγάντωσής του - Η φιλοσοφική και ιδεολογική του βάση - Η ρητορική και η πρακτική του - Το πώς και το γιατί - Το τότε και το σήμερα», εκδ. ΚΨΜ.

Το πέμπτο βιβλίο του εκδόθηκε το 2022 με τίτλο «Τέσσερις διαλέξεις για τη Ρωσική Επανάσταση», εκδ. ΚΨΜ.

Το έκτο βιβλίο του εκδόθηκε το 2025 με τίτλο «Μισός αιώνας από τη μεταπολίτευση. Ορισμός, περιοδολόγηση, κομβικά γεγονότα, τάσεις, χρονοσειρές, αποτιμήσεις», εκδ. ΚΨΜ.

Επίσης, συμμετείχε στο συλλογικό έργο «Οι ιδιωτικοποιήσεις και η πολιτική εξόδου από την κρίση», έκδοση του Συλλόγου διάδοσης της μαρξιστικής σκέψης «Γιάννης Κορδάτος», στο συλλογικό έργο «Θεωρία της μετάβασης και σοσιαλιστική εναλλακτική», εκδ. Τόπος, και στο συλλογικό «Επανάσταση, κρίση, επανάσταση», εκδ. Τόπος. Τέλος, το 2021 κυκλοφόρησε το πρώτο του ψηφιακό βιβλίο με τον τίτλο «Κείμενα για την περίοδο της πανδημίας».

